

JOURNAL OF MONGOLIAN STUDIES

モンゴル研究

No. 32

《 研究ノート 》

Д.Пагмадуламыг уран сайхны зохиол, бүтээлүүдэд хэрхэн дүрсэлж илэрхийлсэн бэ?

Д.Намдаг “Цаг төрийн үймээн” роман (1960) ба түүнээс сэдэвлэн хийсэн

“Төрийн сүлд өршөө” УСК (1994) -ний дүрүүдэд тулгуурлан авч үзэх нь

Т.Энэбиш

モンゴル秘史を読む会、その後

内田 敦之

《 資料紹介 》

1930年代にプライベートで出版されたモンゴル文字の書物 サイン・ホビト

歴史家 E. チメッドツェレンが D. パグマドラムを解放した記述

-1973年に発行された『モンゴル人民共和国における女性を社会的抑圧から

解放した歴史的経験』を読む-

今岡 良子

《 翻 訳 》

Д. Натцагдолж 「インドの踊り子に捧ぐ」 (訳) 織田 幸彦

Д. Натцагдолж 「世界の三大奇跡」 (訳) 織田 幸彦

《 雑 感 》

1984年、モンゴル社会のラフスケッチ -家族を中心に、講義ノートから-

吉本 るり子

《 活動報告 》

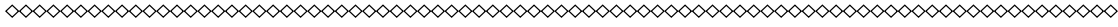
活動報告 (2022年～2023年)

今岡 良子

モンゴル研究会

大 阪
2023

目 次

2023 年

『モンゴル研究』第 32 号

《研究ノート》

Д. Пагмадуламыг уран сайхны зохиол, бүтээлүүдэд хэрхэн дүрсэлж илэрхийлсэн бэ?

Д. Намдаг “Цаг төрийн үймээн” роман (1960) ба түүнээс сэдэвлэн хийсэн “Төрийн сүлд өршөө” УСК (1994) -ний дүрүүдэд тулгуурлан авч үзэх нь

..... Т. Энэбиш 2

モンゴル秘史を読む会、その後 ..... 内田 敦之 21

《資料紹介》

1930 年代にブリヤートで出版されたモンゴル文字の書物 ..... サイン・ホビト 31

歴史家 E. チメッドツェレンが D. パグマドラムを解放した記述

— 1973 年に発行された『モンゴル人民共和国における女性を社会的抑圧から解放した
歴史的経験』を読む — ..... 今岡 良子 50

《翻訳》

Д. Натцагドルж 「インドの踊り子に捧ぐ」 ..... (訳) 織田 幸彦 75

Д. Натцагドルж 「世界の三大奇跡」 ..... (訳) 織田 幸彦 76

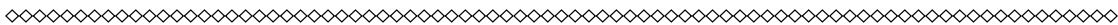
《雑感》

1984 年、モンゴル社会のラフスケッチ

— 家族を中心に、講義ノートから — ..... 吉本 るり子 78

《活動報告》

活動報告 (2022 年～2023 年) ..... 今岡 良子 112

Д.Пагмадуламыг уран сайхны зохиол, бүтээлүүдэд хэрхэн дүрсэлж илэрхийлсэн бэ? Д.Намдаг “Цаг төрийн үймээн” роман (1960) ба түүнээс сэдэвлэн хийсэн “Төрийн сүлд өршөө” УСК (1994) -ний дүрүүдэд тулгуурлан авч үзэх нь

Т.Энэбиш

Эхлэл

Д.Намдаг зохиолч Д.Пагмадуламыг төсөөлж романыхаа гол дүр Оюундарь бүсгүйн дүрийг гаргасан гэгддэг¹⁾. Тэгвэл зохиолч Д.Пагмадуламыг хувь хүний хувьд хэн байсан бэ гэдэг талаас нь уран сайхны дүрд хэрхэн шингээж өгсөн байж болох вэ? Оюундарь болон Амарзаяа бүсгүйн дүрээс Д.Пагмадуламыг хэрхэн олж харах вэ?

Энэ өгүүллэгт Д.Намдагийн “Цаг төрийн үймээн” роман (энэ өгүүллэгт цаашид “роман” гэнэ) болон уг романаас сэдэвлэсэн бүтээсэн “Төрийн сүлд өршөө” уран сайхны кино (энэ өгүүллэгт цаашид “уран сайхны кино”)-г сонгон авч тэдгээр бүтээлүүд дэхь гол дүрийн бүсгүйчүүдийн дүрийг тодотгон авч үзнэ.

Д.Намдагийн “Цаг төрийн үймээн” роман (1960)-ыг сонгон авч үзэх 2 шалтгаантай.

Нэгдүгээрт, Д.Намдаг болон Д.Пагмадулам, Д.Нацагдорж нар хамт сурч, нэг цаг үед амьдарч байсны хувьд тэрээр Д.Пагмадуламын талаар сайн мэдэх хүний нэг юм. Д.Намдаг зохиолч өөрөө бас хэлмэгдэж шоронд хэд дахин орж байсан. Тухайн цаг үед Д.Пагмадулам, Д.Нацагдорж нарын талаар хэлж ярих нь цээртэй цэрвэдэг сэдэв байсан гэдэг²⁾. Тийм ч учраас тэдний талаар үнэн худал нь үл мэдэгдэх цуу яриа гарч харлуулж байхад үнэнийг мэдэж байх ёстой нөхөд нь үг хэлж чадахгүй нөхцөлд дарамттай байсан мэт. Гэсэн ч зохиолч Д.Намдаг шоронд байхдаа бичсэн гэгддэг, мөн түүнийг алдаршуулсан бүтээлийн нэг буюу “Цаг төрийн үймээн” романы гол дүрийн бүсгүй Оюундарийн дүрийг Д.Пагмадуламаар төсөөлж дүрслэн гаргасан тухай яригдах нь олонтаа. Өөрөөр хэлбэл, зохиолч өөрийн мэдэх Д.Пагмадуламыг зохиолынхоо баатрын дүрээр илэрхийлж түүний талаарх андуу ташаа мэдээллийг залруулахыг оролдсон юм биш байгаа гэж бодогдоно. Энэ романаас сэдэвлэн хожим 1994 онд С.Жаргалсайхны найруулгаар “Төрийн сүлд өршөө” уран сайхны киног бүтээжээ.

1) Д.Нямаа “Их Нацагдоржийн гэргий Пагмадуламын амьдрал, аж төрөл” ху.62 “Цаг төрийн үймээн”-ний Оюундарийн дүрийг “Пагмадулам” гэж төсөөлөхөд болохоор гэдэг нь бас ойлгогдлоо.

2) Д.Нямаа: Яагаад Пагмадуламыг нэг их ярихгүй байсан юм бэ гэдэг нь бас их гайхаш төрүүлдэг. Пагмадуламд одоо дургүйдээ биш баймаар. Мэдэхгүйдээ бичихгүй байна гэж хэлэхэд хаашаа юм. Мэдэх улсууд эднийг судлаж бичиж байхад зөндөө байсан. Намдаг гуай, Намнадорж гуай, Наваан-Юндэн гуай гээд л. Тэгэхээр зэрэг би Ренчин гуай ингэж дурсаад байхад эд нарт дурсах юм их байх ёстой доо гэж боддог юм. “*Бүрхэг шөнийн тэргэл саран*” нэвтрүүлэгийн хэсгээс

Хоёрдугаарт, роман болон уран сайхны кинонд гол дүрийн бүсгүй “Богтлох ёс”-ны хохирогч болж дуусч байгаагаар үйл явдал өрнөдөг. Гол дүрийн бүсгүйн эх загвар болсон Д.Пагмадулам ч мөн 14 настайдаа богтлогдож айлын эхнэр болж байсан. Тэр туршлага нь түүнийг эмэгтэйчүүдийн эрх чөлөө, хөгжлийн талаар тэмцэх сэдэл нь болсон байх талтай.

Энэ судалгааны өгүүллэгт роман болон уран сайхны кинонд дүрслэгдсэн гол дүрийн бүсгүйн дүрслэлийн онцлог, Д.Пагмадуламтай ижил төстэй талыг тодруулахыг зорьлоо.

Ингэхдээ Д.Пагмадуламын өссөн төрсөн орчин, гэр бүл, гарал угсаа, эрдэм мэдлэг, биеэ авч явж буй байдал, зан ааш зэрэг хувь хүн талаас нь илэрхийлсэн дурсамж яриа, бичвэрийг ашиглан уран сайхны дүртэй харьцуулах замаар тодруулахыг хичээлээ.

Уг өгүүллэгийн агуулгыг 3 хэсэгт хуваан авч үзэх бөгөөд 1-р хэсэгт Д.Намдаг зохиолчийн товч намтар болон Д.Пагмадуламтай ямар холбоо харилцаатай байсан талаар дурдахын зэрэгцээ роман, уран сайхны киноны товч агуулга, үйл явдлыг тоймлон харуулна. 2-р хэсэгт Д.Пагмадуламын талаар түүнтэй нэг цаг үед амьдарч байсан хүмүүсийн дурсамж тэмдэглэл болон түүний талаар судалж тодруулж бичсэн судлаач, зохиолчдын бичвэрийг эмхэтгэнэ. 3-р хэсэгт энэ бүгд дээр тулгуурлан роман болон уран сайхны кино дахь гол дүрийн бүсгүйчүүдийн дүрийг Д.Пагмадуламын талаар дурсамж, тэмдэглэлийн агуулгатай харьцуулангаа ижил төстэй болон ялгаатай талыг тодруулна.

Нэг. Зохиолч Д.Намдагийн тухай, роман болон уран сайхны киноны үйл явдлын хураангуй

1.1 Д.Намдагийн амьдрал уран бүтээлийн тойм

Д.Намдаг бол Монголын орчин үеийн уран зохиолын гол төлөөлөгчдийн нэг бөгөөд жүжгийн зохиол, театрын урлагийн анхдагчдын нэг гэгддэг.

Тэрээр 1911 онд Сайн ноён хан аймгийн Үйзэн гүнгийн хошуу (одоогийн Завхан аймгийн Алдархаан сум)-нд өртөөч, улаач Донровынд мэндэлсэн. 9 настай байхдаа нутагтаа бага сургуульд элсэн орж суралцаад, 14 настайдаа МХЗЭ-д элсэн эвлэлийн 4-р их хурлын төлөөлөгчөөр сонгогдон Улаанбаатарт ирсэн.

1926 онд 15 настайдаа Герман, Францад суралцах 35 залуусын нэгээр сонгогдон суралцахаар явсан. Тэдгээр залуусын дотор Д.Пагмадулам, Д.Нацагдорж нар байсан. Тэд хамтдаа Герман хэлний бэлтгэлд 1 жил суралцсаны дараа үргэлжлүүлэн Вихерсдоф сургуульд суралцаж байсан. Гэтэл 2 жилийн дараа буюу 1929 онд дуудагдан эх орондоо буцаж ирсэн байна. Ирээд дунд сургуульд багшаар ажиллахын зэрэгцээ Д.Нацагдоржтой хамтран “Учиртай гурван толгой” дуурийг найруулан тавьж хүмүүст хүргэж байжээ. Тэд бие биенийхээрээ орж гарч нөхөрлөдөг уран бүтээл болон амьдралын найзууд байсан аж.

Гэвч 1932 онд Д.Намдаг болон Д.Нацагдорж нар шинэ жил хамтдаа тэмдэглэсэнийг нь мушгин гуйвуулж “Манж-Го улс байгуулагдсаны 1 жилийн ойг тэмдэглэсэн” гэж гүтгэгдэн баривчлагдаж шоронд 1 жил хоригджээ. Энэ үеэс эхлэлтэй Д.Намдаг удаа дараа шоронд хоригдсон бөгөөд “Германы эсэргүүй тагнуулын идэвхтэй гишүүн байсан” гэхчилэн яллагдаж байжээ. 1941

оноос 1947 он хүртэл шоронд хоригдож гарч ирсэний дараа 1958 он хүртэл 10-аад жил сонгуулийн болон хэвлэн нийтлэх эрх хязгаарлагдмал байжээ. Гэсэн ч энэ хориг цуцлагдсаны дараахан буюу 1960 онд “Цаг төрийн үймээн” романаа бичиж гаргасан байна. Харин 1962-1964 оны хооронд Москвад М.Горькийн нэрэмжит утга зохиолын дээд сургуульд суралцжээ.

Зохиолч Д.Намдаг орчин үеийн утга зохиолын хөгжилд хувь нэмэр оруулах олон жүжгийн зохиол, уран бүтээл туурвисан ч 1930-аад оны хэлмэгдэл, хамт хэлмэгдэж байсан хүмүүсийн тухай, туулсан үзсэн харсан шоронгийн амьдрал зэргийг ил ярьж хэлэхээс цааргалдаг байсан гэдэг. Түүнээс энэ талаар асууж мэдэхийг хүссэн хүмүүс “шоронгоос гарч ирэхдээ ямар нэгэн зүйл ярихгүй гэж гарын үсэг зурж амлалт өгсөн” гэж ярьсаныг нь дурсжээ³⁾. Хэдий тийм боловч Д.Намдаг зохиолч “Цаг төрийн роман”-ны гол дүрийн бүсгүй Оюундарийн дүрийг гаргахдаа Д.Пагмадуламыг бодон бодон байж бичсэн гэж ярьж байжээ⁴⁾.

1.2 Д.Намдаг “Цаг төрийн үймээн” романы үйл явдлын тойм

Роман дахь Балданцэрэн гүн болон Оюундарь бүсгүйн хайр дурлалын үйл явдлыг харуулсан хэсгээс хураангуйлах нь:

Хүрээний Наймаа хотын нэгэн баян айл. Хүүхэд тогтохгүй байсаар ганц охинтой болсон. Түүнийгээ хайрлан хамгаалж гадуур хамаагүй гаргаж явуулахгүй, гэрт нь байлгах арга зам болгож бичиг үсэгт сургаж гэртээ ном уншиж сатааруулахыг зорьсон. Гадуур дотуур орж гарч гэрээс гардаггүй, гэр багшийнхаа хооронд л явж эрдэм номд шамдсан даруухан залуу бүсгүй. Бүсгүй номын багшийнхаа гэрт анх таарч танилцсан гүнд дурлаж бие биедээ хайр сэтгэлтэй болсон.

Гүн бүсгүйтэй хайр сэтгэлийн холбоотой болж ойр ойрхон уулздаг болсон ч бүсгүйн сүйх тэргээр гэртээ хүргүүлэх үед өөрийн ядуу бэл бэнчингүй байдлаас зовоод гэрээ худлаа зааж, өөр айлын гадаа үргэлж хүргүүлээд бууж үлддэг байв.

Хэдий бэл бэнчингүй ч төрд зүтгэж хэргэм цолоор шагнагдаж явсан тул Богдод хүсэлт гаргаж Богдын айлтгалаар хайртай бүсгүйгээ гэргийгээ болгохоор шийдэж хүсэлт гаргах боловч өөр хүний хүсэлт түүнийхээс өрсөж хайрт бүсгүйг нь богтлох лүндэн буудаг. Нөгөөтэйгүүр Хүрээ гамин цэргийн эзлэлтэнд орж төрийн зүтгэлтэн хүмүүсийг барьж хорих болов. Гүн ч энэ хомрогонд өртөж баривчлагдан шоронд оров. Энэ хооронд хайртай бүсгүйдээ хэл өгч чадахгүй, хайртай бүсгүйд нь Богдын лүндэн буусан тул танихгүй хүнд хүчээр богтлогдон эхнэр болохоор болов.

Бүсгүй хайртай хүндээ үүнийг хэлж хамт оргон зугтахыг хүссэн ч хайртай хүн нь шоронд орсон байсныг мэдээгүй. Гэр нь гэж бодоод уулзахаар очсон айл нь биш байсан. Тэр айлд нь очиход цөхөрч ядарсан хүүхэдтэй эмэгтэй байсан. Бүсгүй хайртай хүнийхээ нэрийг хэлж асууж сураглахад тэр айлын нөхрийн нэртэй ойролцоо дуудлагатай байж таарч, эхнэр нь нөхөрөө .....

3) Ч.Билигсайхан: Нацагдоржийн тухай сэдвээс, Нацагдоржийн амьдралын тухай сэдвээс, Пагмадуламын тухай сэдвээс ярих дуртай хүн нэг ч байгаагүй. Ямар нэг хэмжээгээр “Ярьж болохгүй ээ нөхдүүд” гэдэг. 10 жилийн шоронгийн дараа хэлж болохгүй юмны жагсаалтан дээр гарын үсэг зуруулсан гэдгийг Намдаг гуай надад ганцхан удаа хэлсэн. “Бид чинь ийм ийм юмаар ярьж болохгүй гээд гарын үсэг зурчихсан юм шүү дээ хүү минь” гэж. Энэ улсуудыг үхэхэд тэр хориг нь хэвээрээ л байсан юм чинь яаж тэр тухай ярих вэ дээ. “Бүрхэг шөнийн тэргэл саран” нэвтрүүлэгийн хэсгээс

4) Д.Намаа “Их Нацагдоржийн гэргий Пагмадуламын амьдрал, аж төрөл” ху.39

араар тавьж гадуур зугаацаж явсан байна гэж эндүүрэн нөхөртөө гомдсон цөхөрсөн эмэгтэй учир начрыг олж тайлах сөхөөгүй хэдэрлэсэн нь Оюундарьт хайртай хүнээ гэр бүлтэй байж өөрт нь худлаа хэлж хуурчээ гэсэн сэтгэгдэл төрүүлсэн. Ингээд богтлогдохоос өөр гарцгүй, мөн нөгөөтэйгүүр итгэж найдаж байсан хайртай хүн нь өөрийг нь хуурлаа гэсэн бодолдоо хөтлөгдөн итгэж найдаж байсан бүхнээ алдсан нь түүнийг сонголтгүй байдалд оруулж эцэст нь хор ууж амиа хорлодог.

Гаминд эзлэгдсэн хүрээг цагаантаны цэргүүд чөлөөлж шоронд байсан хүмүүс суллагдахад гүн ч бас шоронгоос гарч ирэв. Гэвч түүнийг шоронд байх зуур хайртай бүсгүйд нь Богдын лүндэн бууж хүчээр богтлогдох болсноор амиа хорлосоныг дуулаад сэтгэлээр унаж цаг үеийн бурангуй ёсыг үзэн ядаж түүнийг халж солиход хүчин зүтгэхээр шийдэж хувьсгалын үйлст нэгдэн орж байгаагаар романы үйл явдал өндөрлөдөг.

1.3 “Төрийн сүлд өршөө” уран сайхны киноны үйл явдлын тойм

“Цаг төрийн үймээн” романаас сэдэвлэн бүтээсэн “Төрийн сүлд өршөө” уран сайхны кинон дахь Соном-Очир гүн болон Амарзаяа бүсгүйн хайр сэтгэлийн үйл явдлыг харуулсан хэсгээс хураангуйлах нь:

Хүрээний Наймаа хотын нэгэн баян айл. Тэднийх хоёр охинтой бөгөөд том охин нь Амарзаяа. Ээж нь охиноо эрдэм боловсролтой болгох гэж ойролцоох гудамжинд амьдардаг эрдэм номтой хүнд шавь оруулдаг. Аав нь панз наймаанаас өөр зүйлд ач холбогдол өгдөггүй гүйлгээ ухаантай сэргэлэн эр. Нэгэн өдөр Амарзаяа бүсгүй багшийндаа заалгасан шүлэг, үлгэрээ ярьж шалгуулж байх үед Соном-Очир гүн зочлон ирсэнээр тэд анх танилцдаг. Амарзаяа бүсгүй чин сүсэгтэй, цэвэр ичимтгий, эрдэм номд шамдсан, аав ээжийнхээ үгнээс зөрдөггүй даруухан бүсгүй.

Соном-Очир бол Богд хаант автономит засгийн газрын гадаад явдлын яаманд түшмэл хийдэг ажилдаа үнэнч зүтгэлтэй шударга идэр эр. Багадаа эцэг эхээс өнчрөн хоцорч Амарзаяагийн багшид 15 наснаас шавилан орж бичиг үсэг, түүх шашдир, төрийн бодлогын талаар заалган чиглүүлж тэр ачаар төрийн албанд зүтгэх болсон. Гэвч үнэнчээр зүтгэж ирсэн төр нь харийнханы гарт орж албанаасаа чөлөөлөгдөх болсоноор улс орныхоо ирээдүйд сэтгэл зовохын хажуугаар цаашид яавал зохих талаар сэтгэлээ чилээж гарц хайж эхлэнэ. Ингэх зуураа ажлаа өгсөний дараа хэсэг хугацаанд уулзаагүй удсан багш дээрээ ирсэнээр Амарзаяа бүсгүйг олж харан сэтгэл татагдана.

Соном-Очир гүн, Амарзаяа бүсгүй хоёр анх багшийнхаа гэрт танилцсанаас хойш байн байн багшийндаа тааралдаж, тэгэх бүрт ойртон дотноссоор бие биедаа татагдана дурлана. Нөгөөтэйгүүр гүн улс орны ирээдүйд сэтгэл зовниж Жалханз хутагт, Дилав хутагт, Богд хаантай зөвлөлдөн тусгаар тогтнолоо эргээн сэргэхэд туслах гадны улсуудыг эрж хайн, холбоо тогтоохыг оролдоно.

Ингэж байх зуур Амарзаяа бүсгүйн аав нь өөрөө сонгож шийдсэн хүнтэй охиноо гэрлүүлэхээр тохиролцоно. Харин гүн Америк болон Орос гэх мэт улсуудаас тусламж эрэлхийлж байгаа талаар хүрээнд дэхь хятад цэргийн удирдлагуудад мэдээлэл очсоноос түүнийг гэрээс нь

гэнэт баривчлан шоронд хийж эрүүдэн шүүдэг. Сэтгэлтэй бүсгүйдээ ч хэл дуулгаж амждаггүй.

Энэ хооронд Амарзаяа бүсгүй хүчээр хүнтэй гэрлүүлэх болсонд дургүйцэж аав ээжээсээ битгий гэрүүлээч гэж гуйж хүссэн ч талаар болов. Ингээд хүчинд автаж танихгүй хүнтэй дэр нэгтгэсэндээ гутарч харамсан, нөгөөтэйгүүр сэтгэлтэй хүн нь хаачсан нь мэдэгдэхгүй хэл сураггүй болсонд бүсгүй байж ядан гүнгийн гэрт нь явж очно. Очтол хашаанд нь нэгэн бүсгүй гүнгийн хурган дээлийг салхинд сэврээгээд зогсож байхтай таарч мэнд мэдэнгээ гүнг сураглахад тоймтой хариу хэлсэнгүй. Гэтэл гүнгийн дээлнээс түүнд өөрийн гараар урлаж хийж бэлэглэсэн даалин унан газарт хэвтэж байхыг харав. Ингээд сэтгэл нь хоосорч тэндээс гэртээ буцаж ирдэг.

Удалгүй цагаан сар болж Амарзаяагийн хашаанд золголт болж байна. Гэтэл гадаа хашааных нь хаалга дуугаран хэн нэгэн яарч сандран тусламж эрэхийг сонсоод хамгийн түрүүнд Амарзаяа бүсгүй гүйн гартал танил данжаад өвгөн араас нь хөөж буй цагаантаны цэргээс зугтаж амь хорогдохоор орж ирсэн нь тэр байв. Амарзаяа бүсгүй өвгөнийг илүү гэртээ оруулж нуусан боловч араас нь хөөн орж ирсэн цэргүүд өвгөнийг олж чирэн гаргаж ирэхэд цэргийг дагуулж яваа залуу монгол эр өвгөн хятадыг буудахаар буу чиглүүлнэ. Энэ үед Амарзаяа бүсгүй амжиж өвгөний урдуур орж биеэр халхлан өөрөө бууны суманд оногдон нас бардаг.

Гэтэл бүсгүйг буудсан монгол эр шоронд хоригдсон Соном-Очир тэргүүтэй хүмүүсийг суллан гаргаж, гүн зодуурын шархтай амь нь дээсэн дөрөөн дээр байхад гэртээ авчиран аав дүүгээрээ асруулан тэнхрүүлдэг. Тэд айл хөрш бөгөөд дүү бүсгүй нь гүнгийн гэрт агаар салхи оруулан дээл бүсийг нь салхинд сэврээж байх үед нь Амарзаяа бүсгүй гүнг хайж уулзахаар ирсэн нь тэр байж.

Гүн шоронгоос гараад бие нь тэнхэрч сайжраад сэтгэлтэй бүсгүй Амарзаяагийн уулзахаар ирээд юу болсоныг мэдэж цочирдож гашууддаг. Ингээд тэрээр улс орны ирээдүйд сэтгэл чилээхдээ шулуудаж байгаагаар үйл явдал дуусдаг.

Хоёр. Д.Пагмадуламын талаарх хүмүүсийн дурсамж, баримт, тэмдэглэлийн тойм

2.1 Өссөн орчин, гэр бүл, гарал угсаа:

Пагмадулам Маймаа хотын уугуул оршин суугч гэдэг нь тэр үеийг мэдэх олон хүний яриа дурсамжаар хөдөлбөргүй батлагджээ. Манжийн хүрээ болж анх үүссэн багавтар хотыг хятадууд “Маймаа-чин” буюу худалдааны хот гэж нэрлсэн нь яваандаа сунжирсаар “Наймаа хот” болон нэршжээ⁵⁾.

Мужаан хэмээгдэх Дамдин. Богд Хаант Монгол Улсын гутгаар зэргийн тайж. Хуучнаар Сэцэн хан аймаг одоогоор Хэнтий аймгийн нутагт хамжлага албат олонтой. Эрт баатарлаг Чингис хааны өрлөг Хүлэг Боорчийн шууд удам тул зэрэг зиндаа дээгүүр, Амгаланбаатар хотод нэр нөлөөтэй, чинээлэг язгууртан байлаа⁶⁾. Тэрээр хоёр ч хүүхэд өргөж авсаны нэг нь Пагмадулам⁷⁾.

5) Д.Нямаа “Их Д.Нацагдоржийн гэргий Д.Пагмадуламын амьдрал, аж төрөл” ху.5

6) “Бүрхэг шөнийн тэргэл саран”

7) “Бүрхэг шөнийн тэргэл саран”

2.2 Зан ааш, биеэ авч явж буй байдал, эрдэм боловсрол

Наймаа хотын хүүхнүүд гоё дэгжин, дуу хуурт авьяастайгаараа Хүрээнд цуутай, Пагмадулам мариа тэгш цомхон бие, уян налархай хөдөлгөөнтэйн дээр нүд ам нь зурмал юм шиг цөм хэм хэмжээ зохицонгуй бөгөөд өнгөлөг тод, цаанаа л нэг эрүүл цул, бүлээн булбарайг илтгэсэн хөөрхөн цагаан хүүхэн байв⁸⁾.

Д.Нацагдоржтой танил, нэг хашаа хүрээнд сууж байсан гэгддэг С.Банзрагч 1973 онд “Утга зохиол, урлаг” сонинд өгсөн ярилцлагдаа Д.Пагмадуламыг “Цэвэрхэнээс цэвэрхэн хүүхэн байсан юм” гэж дурсжээ⁹⁾.

Д.Пагмадуламыг түүнтэй хамт Германд суралцаж байсан Н.Наваан-Юндэн дурсахдаа “Сувд шиг цагаан хүүхэн байж билээ” гэсэн бол бас нэгэн танил нь болох “Хар малгай” хочит Жамбал гэгч хүн “Шанзаар хүрээ дуунууд их дардаг хүүхэн байсан. Жийжүү хот, Цэнхэрлэн харагдана, Янжуур тамхи дарж байсныг санаж байна” гэжээ. Мөн Шолоон Жамбалсүрэн гэдэг хүн “Хөөрхий дөө, сайхан ч бүсгүй, эрдэм номтой ч хүн байсан даа” гэх зэргээр таних мэдэх хүмүүс нь түүнийг эерэг аятайханаар дурсдаг байжээ¹⁰⁾.

Эрдэм боловсролын тухайд:

Ленинградд Д.Пагмадуламтай хамт суралцаж байсан Б.Ренчин тэр үеийг дурсахдаа “Тэр үед аль нэг сэдэв сонгож аваад шүлэг бичихэд зургаан хөвгүүнээс хоёр бүсгүй хождохгүй байсны нэг нь Пагмадулам” гэсэн байна. Тэрээр “Боржигон Нацагдорж” (1966) дурсамждаа “Нас залуу тэр үеийн монголтой хүний уншин мэдэх зүйлийг цөмийг шахуу гүйцээнээрээ, Ленинград хотноо суралцаж байсан хорин хэдэн монгол оюутны дунд дээгүүр суурь эзэлж, Нацагдоржийн дайтай түүх бичиг үзсэн хүн тэдгээр оюутны дотор дөрөв таваас илүү байгаагүйн дунд Нацагдоржийн гэргий Пагмадулам гэдэг эмэгтэй, уг нь Хүрээний Наймаа хотын унага, тэр монгол бичиг ном их үзсэн залуусын тоонд ордог байлаа” гэж дурсаад тийм болохын учир шалтгааныг хэлсэн байна. “Тэр бас аргагүй юм. Тэр үед Хүрээний Наймаа хотын залуучууд Нийслэл хүрээний залуучуудын дунд бичгийн боловсрол зэргээр тэргүүлж байсан” хэмээн тодосгожээ. Долоо хоногийн хагас сайны орой тийнхүү цуглаж элдвийг хэлэлцэхэд Пагмадулам ана мана оролцож байсныг Ринчен гуай дурсаад “Пагмадулам Наймаа хотын хүн болохоороо хятад ярианы хэлтэй. Эндээс аваачсан Санбуутай янжуур зуугаад, сэнгэнэсэн утаа баагиулан бидэнтэй уншсан түүх бичиг, Наймаа хотын хуучуулын зан заншил, инээдтэй ханиадтай юм ярьж суудаг сан” гэснээс үзвэл мэдлэг боловсролын хувьд нилээн дээгүүр үнэлэгддэг байсныг эндээс харж болно¹¹⁾.

2.3 Д.Пагмадуламын хайр дурлал, үнэнч сэтгэлийн талаар

1920 онд Пагмадулам Эрдэм Чин ван Паламын гэргий болон богтлогджээ¹²⁾. Гэвч жилийн

8) С.Эрдэнэ “Цэнхэрлэн харагдах уул” туужаас

9) Д.Нямаа “Их Д.Нацагдоржийн гэргий Д.Пагмадуламын амьдрал, аж төрөл” ху.34-35

10) Мөн тэнд ху.39

11) Д.Нямаа “Их Д.Нацагдоржийн гэргий Д.Пагмадуламын амьдрал, аж төрөл” ху.34-35

12) Богтлох ёс: 1925 оны 10-р сарын 30-ний Засгийн газрын тогтоолоор эмэгтэйчүүдийг богтлох ёсыг халсан.

дараа Ардын хувьсгал ялж Пагмадулам гэртээ буцаж ирсэн¹³⁾.

Пагмадуламын богтлогдож айлд эхнэр болон очсон талаар Наваан-Юндэн “Соёл эрдэнэ” /1974/ хэмээх намтар тууждаа дурдсан байна. Тэрээр өөрийн тухай бичихдээ бага залуудаа сур харваж яваад Эрдэнэ далай вангийн агь Балхжав гэгчтэй танилцсанаа тодорхой өгүүлжээ. Том биетэй ч тэнхээ тамир муутайхан гэгдэх Балхжавын урьсанаар нэг өдөр хамт сур харвах гэж гэрт нь очвол тэрбээр эхнэр авсан байжээ. “Цагаан дурдан дан дээл өмссөн цав цагаан царайтай тэр бүсгүй гартаа нэгэн дэвтэр барин сууж байв. Ямар нэгэн тайлбар толь шиг... санагдав. ...Балхжав ийм сайхан гэргийтэй болж гэж бодлоо. Дараа нь сонсвол эцэг ноён нь Богдод айлтган зарлиг буулгаж, тэндээс нэг өдөр хэдэн хаалгач давхиж очоод Пагмадуламыг жуузанд суулган Эрдэнэдалай вангийн авачиж өгчээ” хэмээн тодосгожээ. Мөн өдөр хашаан дотор тэднийг сур харван бужигналдаж байх үед “Пагмадулам гартаа барьсан номыг зааны соён савх мэт нарийхан цагаан хуруугаар хааяа эргүүлэн харж, байшингийн хаалганы дэргэд тавьсан нэгэн сандал дээр дуугүй сууж байх нь ягаан эрэн галбингаа торонд орсон буюу гэмээр гунигтай харагдав” гэсэн байх юм¹⁴⁾.

Энэ туулсан зовлон бэрхшээл нь түүнийг эмэгтэйчүүдийн эрх чөлөө, хөгжлийн төлөө санаа тавьж биечлэн манлайлах болсныг түүний намын их хурал дээрх илтгэлээс харагдана. Монгол ардын намын эмэгтэй гишүүдийн өмнөөс Пагмадуламын хэлсэн үгнээс товчилбол “...Ардын засаг байгуулагдаад олон бүсгүйчүүдийг эрдэм соёлд боловсруулан эрх чөлөөг эдлүүлэн, эрэгтэй эмэгтэй хэмээн ялгаварлахгүй, болгон эртний бүдүүлэг суртлыг устгасны учир...хүрээ, хөдөөний олон бүсгүйчүүдэд нэгэн адил эрх чөлөөг эдлүүлэн эрдэм соёлд боловсруулан улсын хэрэгт хир чинээгээр зүтгэцгээхийг эрмэлзсэн саналыг туйлд хүргэхийг ихэд итгэж горилно...” (“Ардын эрх” сонин. 1924 оны 8-р сарын 19, №20)¹⁵⁾ гэжээ.

Д.Пагмадулам 1920-1921 онд Богдын зарлигаар ноёны хүүд богтлогдож яваад гэртээ буцаж ирсэний дараа 1922 оны үеэс Д.Нацагдоржтой танилцсан¹⁶⁾. Эцэг нь тийм ч нааштай хүлээж аваагүй талаар С.Эрдэнийн “Цэнхэрлэн харагдах уул” баримтат туужид гаргахдаа. “Пагмадулам эцгийн зан байдал, бодол санааг сайтар мэдэх тул Нацагдоржтой танилцсаныг нь лав таашаахгүй гэдгийг ойлгон...нууцаар уулзаж байхаар шийджээ. Мужаан Дамдин бол Нацагдоржийг өнөөх л засгийн шалдан зарц гэхээс цаашгүй нь лав” гэснээс аяндаа харагдах ажээ¹⁷⁾. Гэсэн ч тэрээр өөрийн сонголт, шийдвэрээр Д.Нацагдоржтой гэрлэсэн. Тэд цугтаа 1925-1926 онд Ленинград, 1926-1929 онд Германд суралцаж, 8 жил хамт амьдарсан ч 1931 онд гэр бүл салсан¹⁸⁾. Гэхдээ энэ салалт гэр бүлийн таарамжгүй байдлаас биш тухайн цаг үеийн нөхцөл байдлаас үүдэн аргагүй байдалд орж хайртай хүнийхээ төлөө хийхээс өөр аргагүй сонголт байсан бололтой. Энэ талаар Ч.Билигсайхан “Д.Пагмадулам хилс хэргээр шоронд хоригдож гарч ирээд Нацагдоржийнхоо найз

13) “Бүрхэг шөнийн тэргэл саран”

14) Д.Нямаа “Их Нацагдоржийн гэргий Пагмадуламын амьдрал, аж төрөл” ху.8-9

15) Монгол Ардын намын гуравдугаар их хурал, 1924 оны найм-есдүгээр сар, дэлгэрэнгүй тэмдэглэл, УБ 1966

16) Д.Нямаа “Их Нацагдоржийн гэргий Пагмадуламын амьдрал, аж төрөл” ху.39

17) Д.Нямаа “Их Нацагдоржийн гэргий Пагмадуламын амьдрал, аж төрөл” ху.42

18) Мөн тэнд ху.39

нөхдийг цуглуулаад “Энэ хүн хэзээ нэгэн цагт төр засагтаа зөв харагдах цаг ирэх биз, тэр цагт би энэ хүнд гай болно. Иймд нөхрөөсөө саллаа.Нацагдорж өндөр эрдэм боловсрол, авьяас билэгтэй хүн, түүнийг та нар хамгаалж туслаж байгаарай” гээд явжээ” гэсэн байна¹⁹⁾. Гэсэн ч түүний энэ шийдвэрийн талаар, мөн Д.Нацагдоржоос салаад хаашаа явсан талаар “Данжаадтай суусан”, “Хар тамхинд орсон” гэх зэрэг үнэн худал нь үл мэдэгдэх ам дамжсан цуу яриа дэгдэж өнөө хир нь сарниагүй л байгаа юм.

Гурав. Роман болон уран сайхны киноны гол дүрийн бүсгүйн дүрслэл

3.1 Оюундарь болон Амарзаяа бүсгүйн гарал угсаа, өссөн гэр бүл орчны талаарх дүрслэл

Хүрээний Наймаа хотод өссөн тухай

Романд гарч байгаагаар Оюундарь бүсгүй ном заалгахаар хүрээний зүүн захад байх Наймаа хотоос сүйх тэргээр долоо хоногт 3 удаа багшийндаа ирдэг. Үүнийг мэдсэн Балданцэрэн гүн бүсгүйг хайж олж уулзахаар Наймаа хотод ирж хотын байр байдлыг шинжин явж байгааг дүрслэхдээ:

Наймаа хотноо орж ирэхэд огтын мэдэхгүй гудамжнууд дайралдана. Эндхийн орон байшин, хаашаа хороо цөм хятад маяг, сүрхий дорвилог, том том улиасууд ба усны шуудуунууд хүртэл байн, байн дайралдана. Гудамжаар яваа хүмүүсийн байдал бас өөр, хятад, монгол, манж гурвын дундаас бүрэлдсэн юм шиг үзэгдэнэ. Ерөнхийдөө энэ Наймаа хот, Хүрээг бодвол цэвэр үзэмжтэй ажээ. Ялангуяа эмэгтэйчүүд нь сүрхий царайлаг болоод өмсөж зүүснээрээ гайхалтай дэгжин байлаа. “Цаг төрийн үймээн” романы хэсгээс...ху.90-92

Гэр бүл, өссөн орчин нөхцөл

Оюундарь бүсгүйн аав ээж гэр бүлийн талаар дүрслэхдээ:

... Эцэг нь Балсанжав хэмээх жирийн нэгэн баян хүн Зан ааш амгалан тайван хүн, бага насандаа эцгийн шаардлагаар ном сурах гэж нилээд оролдсон боловч идэвх оролдлого муутай болоод гавьсангүй. Одоо ч гэсэн ном үзэхээр нүд нь эрээлжлэн, нойр нь хүрнэ. Иймээрээ Балсанжав ганц охиноо ном бичиг сургахын төлөө бодомгүй байвч урьдтай нь хоёр хүүхэд төрөн эндсэн учир Оюундарь дээр хөл хорин энхрийлсэн бөгөөд арван ес хүрээд гадагш гарах, бусад хүүхэд багачуудтай эрхлэн тоглох гэж тэмүүлээд болохгүй болоход нь ном бариулсан хориглож эхэлсэн ажээ. Ийнхүү бүр дээр цагаас хөл хорьсон нь одооч бараг хэвээр. Тусгайлан барьж суулгасан гэрт нь эцэг, эх, арын байшинд суудаг хятад тогооч, морь тэрэгний жолооч Түвшин энэ дөрвөөс өөр хүн ордоггүй байлаа. Балсанжавын бодлоор бол охин тун нялх, балчир хэвээр, том болох нь зайлшгүй ч гэсэн үүрд дэргэдээ харж суухын хүснэ. “Цаг төрийн үймээн” романы хэсгээс...хху.112

.....
19) Мөн тэнд ху.55

Наймаа хотод бүсгүйг хайж ирсэн гүн түр дулаацахаар орсон ногооны жижиг мухлагт бүсгүйтэй таарна. Тэд танилуудын ёсоор уулзаж гүн бүсгүйг хашааных нь гадаа дагаж ирэх үед гэрийнх нь байр байдлыг дүрслэхдээ:

..Ийнхүү ярилцаж явахад Балданцэрэнд тун аятайхан байлаа. “Одоо гэр орны нь хаа байдгийг мэдье” гэсэн нэг эрмэлзлэл сэтгэлд нь эргэлдэнэ. Гэтэл эмэгтэй нарийн цагаан шавраар нягт шавсан өндөр хашаандаа ойртон ирснээ хөл нь удааширч: -Манайх энд гэв. -Аль хаалга вэ? гэхэд -Тэр гэж заав. Тэр нь гэвэл хятад маягийн хөх шавар вааран оройтой сүрхий дорвилог асарт хаалга байлаа. Эмэгтэй хаалгандаа ойртох тусмаа “Та эндээсээ буцаарай” гэх мэт хөл нь улмаар удааширав. -Чи гэртээ олуулаа суудаг уу? гэхэд -Үгүй ээ. Ганцаараа. Аав ээж хоёр маань тусгай гэрт суудаг гэв. -Үгүй би нэгэнт энд ирснийх ороод явбал яасан юм бэ? Эмэгтэй цочин толгой сэгсрэв. -Яагаад? гэхэд бүр сандран тунгалаг цагаан хацарт нь цус гүйн ягаарч:- Айж байна. Аав, ээж хоёр харчихна гэж чичирхийлсэн хоолойгоор шивнэн өгүүлэв. Хаалгаа аяарханаар түлхэн нээхэд нь шавар вааран оройтой хөх туйпуун урт байшин хашааны хойт талыг бүхэлд нь эзэлсний урдтай их бага хоёр гэр үзэгдэнэ. Ер энэ айлын хашаа, байшин ба гэр орон цөм дорвилог, ордог онгойдог бүхэн руугаа хөх туйпуу шигтгэн зам тавьсан байх бөгөөд зүүнтэй нь байгаа морины пин боловч айлын орон сууц шиг шилэн цонхтой байгаагийг нь үзэхэд хир баргын ноёдынх ч ийм байдаггүй шүү дээ гэж бодогдоно. ...Гэвч эргэх замдаа ирээдүйд чухам юу болохыг эргэцүүлэн бодож үзэхэд юм ер амар биш “үзтэл ийм баян айл байх атлаа чи ганц хүүхэнтэй нь суухыг санаархах чинь юу вэ? сүй бэлэгт нь чи юугаа өх гээ вэ? найр хуримыг чи хэрхэн өнгөрүүлэх гээ вэ? хүн хирээрээ, тэмээ тэнгээрээ гэгчээр өөртөө тохирох доогуур юмтай айлын хүүхэнтэй суувал дээр биш үү?” гэж бодогдоно... “Цаг төрийн үймээн” романы хэсгээс...ху.93-94

Уран сайхны кинонд Соном-Очир гүн багшийнхаа гэрт анх Амарзаяа бүсгүйтэй таарч, түүнийг хичээлээ дуусгаад гэрээс гарч явсаны дараа багштайгаа бүсгүйн талаар сонирхон ярилцаж байгаагаар дүрсэлдэг. Үүнд:

Амарзаяа гэрээс гарсаны дараа Сономцэрэн гүн багшаас нь “багшаа энэ бүсгүйнх танайхтай ойролцоо байдаг юм уу” гэж асуухад багш нь “тийм, урд гудманд байдаг юм” гээд хөөрөгнөөс хамрын тамхи хутган авна. Тэгсэнээ “эх нь номтой хүний охин байгаа юм даа, тэгээд намайг гүйсан ухаантай юм” гэхэд Сономцэрэн гүн “аан” гэж зөөлөн уулга алдав. Багш нь үргэлжлүүлээд “эцэг нь гэж нэг Ёндонжамц гэж хүн байдаг юм, хөдөө хот хоёрын хооронд наймаа гүйлгэсэн амьтан байгаа юм л даа” гэж хэлэв. “Төрийн сүлд өршөө” УСК, 1-р бүлгийн хэсгээс

3.2 Оюундарь болон Амарзаяа бүсгүйн биеэ авч яваа байдал, эрдэм боловсрол, төлөвшил, хандлагын талаар

Гадаад үзэмж, биеэ авч яваа байдал

....Хаалга нээгдэн нэг эмэгтэй орж ирлээ. Түүний нас залуу, зүс царай гуа сайхан, өмссөн хувцас нь гойд дэгжин, баруун гартаа шударга хөгжим сугавчилж, зүүн дээрээ хөх торгон баринтагтай зузаан дэвтэр залсан бөгөөд, босго давангуутаа өвдөг нахис хийлгэн Жамъяанд сөгдөөд тэндээс хойш хандан зуухны нөгөө талд суух гэхэд нь Жамъяан: --Үгүй, хүүхээ энд суу! гэж өөрийнхөө дээд тал тийш газар заав. Хүүхэн: <жа> гэж дахин мэхэсхийгээд зуухны урдуур тойрон өнөөх заасан газарт нь сөхрөн суулаа. Жамъяанд энэ эмэгтэй онц эрхэмлэгддэгийг Балданцэрэн мэдэв. Эмэгтэй 4 номынхоо баринтагийг тайлан хэдэн дэвтэр гарган Жамъяанд дэвшүүлж байгаа нь үнэхээр гайхалтай байх бөгөөд анх суухдаа биеэ барин цомцойсноосоо хажуу тийш хэлбийн шударгаа хөглөв. --За эхэл дээ гэж Жамъяан гуайн хэлэхэд: хараагаа дээш болгон шударынхаа ишийг атгасан гар дээрээ тусган хэсэгхэн зуур бодсоноо дарж эхлэв. Цохих нь цэвэр, дан ян гэсэн тунгалаг авиа борооны анхны дуслууд шиг нэг нэгээрээ цууриатаж эхэлснээ цаашаагаа ширүүсэн хурдсав. Шударгын урт ишийн дагуу таиуулдасхийсэн бие нь уянгалах аяа даган хөдөлнө. Балданцэрэн эмэгтэйн нүүрийг эгцлэн ширтэхгүй байхыг хичээснээ өөрийн эрхгүй жолоо алдан эмэгтэйг харсан бөгөөд нүдэнд нь хацар дээрээ улаавтар туяатай дугуй цагаан царай, талбиун болоод тунгалаг хар нүд, ухаалаг байрын тэнэгэр магнай ба хэзээ боловч уур хилэгнэлийн муухай үгс гарамгүй зузаавтар улаан уруул тусах бөгөөд цааш бас төрүүлэх үр хүүхэд юугаа эсэн мэндээр бойжуулахын бэлэг тэмдэг болсон цээжин биеийн нь урагш түрэн товойсон хоёр хэсэг уг биеий нь гуа сайхныг улмаар үзэсгэлэн төгөлдөр болгосон ажээ. "Цаг төрийн үймээн" романы хэсгээс...ху.35-40

Боловсрол, хүмүүжил

Романд Оюундарь бүсгүйг бичиг үсэг, шүлэг, зохиолыг Жамъяан гүнд шавилан заалгаж байгаагаар, харин шударга хөгжим цохиж хятадаар дуулахыг хоёр нүд нь сохор хятад хөгжимчинд шавь орж заалгаж байгаагаар дүрсэлжээ.

...Одоогоос таван жилийн өмнө Оюундарь арван дөрөвтэйдөө Наймаа хотын эрлэг хааны сүмийн өмнө сохрын дуулахыг анх үзээд түүн шиг дуулан хөгжимддөг болохыг хүссэн билээ. Хүүхэд бүр юмыг хөнгөн хялбараар боддог ёсоор шударга хөгжим худалдан авч оролдоод санаа сэтгэлийн зовлон эдэлэхэд нь эцэг нь сохор дуучид шавь оруулсан юм санжээ. Түүнээс хойш Оюундарьд сургасан нь ер бага биш, хэдийгээр багшийнхаа адил хэдэн арван том дэвтрийг аялан дуулж чадахгүй боловч дуу шүлэг, үлгэр найраглалыг дуулж чадна. Үсэг номыг нь Жамъяан гүнээр заалган нарийн нямбай судалсан учир хятад хэлэнд ч сайн болсон байна. Сохор дууч хэдийгээр өдөр шөнө хоёрыг ялгахгүй хүн боловч Оюундарийн хоолойны сайхан, гар хурууны нь хөнгөн гавишгай тогтоон цээжлэхий нь хосгүй, эд бүхнээс нь жирийн охин биш гэж үнэлэн чин сэтгэлээсээ хайрлана. "Цаг төрийн үймээн" романы хэсгээс ху.125-126

Уран сайхны кинонд Амарзаяа бүсгүй багшийнхаа гэрт цээжилсэн шүлгээ уншиж шалгуулж байх үед Соном-Очир гүн гаднаас орж ирдэг. Багш нь бие нь тааруу тан уугаад орондоо хэвтэж байсан тул гүнг ирсэнд олзуурхан бүсгүйгээс шүүлэг авч өгөхийг хүсдэг. Гүн багшийнхаа оронд бүсгүйгээр шүүлэг уншуулан шүүлэг авч байх зуураа түүний мэдлэг чадвар, гоо үзэсгэлэнг анхааран ширтэж байгаагаар үйл явдал өрнөдөг.

Амарзаяа бүсгүй багшийнхаа орны өмнө суугаад “Нүгэл буян хоёр зөрөлдөж тогтох хирнээ нүд нүдээ харалгүй сөргөлдөж явах орчлонд Үхлийг мартан үйлийг минь тээсэн ээжий минь ээ” гэж шүүлэглэн уншина. ...”Сэрэмж алдсан нэгэн ягиус хилэнт эзний бошго зарлигаар сүр жавхлангаа бууруулан үзэсгэлэнт амрагаас жилээр хагацаад сэтгэлт тааламжит гүнжийн угаал ариутсан мөрний ойр”...гэж шүүлэглэн уншихад Соном-очир түүнийг үе үе ширтсээр сонсоно. Аяндаа хараа салгаж чадахгүй болсон мэт бодлогширон ширтэнгээ анхааралтай сонсоно. Багш нь ч чагнаж хэвтэж байгаад алдалгүй уран яруу уншиж байгаад нь сэтгэл тэнийж орноосоо хагас өндийсхийгээд чагнана. ....”үүл уулын оргил налан наалдсаныг ажин үзэв” гэж уншихад өвгөн багш нь нүүрэндээ инээмсэглэл тодруулж “сайн цээжилжээ охин минь”, “за Амарзаяа охин минь одоо харьдаа” гэж хэлэнгээ аахилан янцаглаж орон дээрээ өндийж суугаад үргэлжлүүлэн “дараа ирэхдээ үргэлжлэлийг нь хуулж бичээд цээжлээд ир” гээд ягаан торгонд баринтагласан баринтагтай судар номыг орны толгой дээрээс авч Амарзаяад өгөнгөө “май энэ номыг уншаарай” гээд өгөв. “Төрийн сүлд өршөө” УСК, 1-р бүлгийн хэсгээс

3.3 Оюундарь болон Амарзаяа бүсгүйн хайр дурлал, үнэнч сэтгэлийн талаар

Хайр дурлал

Романд Оюундарь бүсгүй дурлалт залуудаа хайр сэтгэлийнхээ бэлэгдэл болгож хөөрөгний даалин урлаж дээр нь утга учир бүхий дүрс, үгийг хатгамалаар хатгаж бэлэглэдэг. Тэр үйл явдлыг дүрслэхдээ:

...Өдий болтол Балданцэрэн, Оюундарийн үнэт сайхан юм бэлэглэснийг мэдээгүй байжээ. Тэргэнд явж байхдаа өвөрт ханцуйтай гараа зүтгүүлэн хийгээд даруй нүд анин унтахад нь чин сэтгэлээсээ энхрийлэн хайрлахаас өөр юу ч үгүй явсан байжээ. Одоо өвөрт нэг юм товойн доош даран байгааг гар оруулан барьж үзээд ихэд гайхан гарган үзлээ. Хамгийн тэргүүн дайлангийн нэгдүгээр нүүрийн үүл, үүлэн дээрх буга, согоо хоёр нүдэнд туссаныг хэлэх үү урлан хатгасанд нь нүд нь утга агуулгы нь гүнд сэтгэл хоёр зэрэг булаагдан, <Үхэвч сэхэвч чиний төлөө> гэдэг ариун бодлого бодогдуулна. Дараа нь хоёрдугаар нүүрийн <Хүсэл мөрөөдөл биелэхийн цагт гал голомж бадрана> гэж дөрвөлжин үсгээр хатгасныг үзэж арайхан гаргаж уншаад <юутай сайхан үг вэ?> гэж бахдан баярлахынхаа зэрэгцээгээр арайхийн гарган унисаныхаа хувьд аягүй бол би түүнээсээ дутуу мэдлэгтэй байхнээ гэж сэтгэл зовлоо. “Цаг төрийн үймээн” роман ху.117-118

Уран сайхны кинонд Соном-Очир гүн, Амарзаяа бүсгүй хоёр багшийндаа танилцсанаас ойр ойрхон тааралдах болж улмаар дотносон бие биедээ татагддаг. Багш нь ч нас эцэслэхийн өмнө гүнд “Надаас хойш энэ охиныг харж хандаж яваарай” гэж захижээ. Тэдний болзож байгааг дүрслэхдээ:

Гүн, Амарзаяа хоёр болзохоор уулзав. Амарзаяа сүйх тэрэгтэй гүнг хүлээн зогсоно. Гүн тэргэнийхээ гадаа хүлээн зогсож буй Амарзаяаг чиглэн явж очив. Амарзаяа инээмслэглэн угтан авлаа. Хоёул гар гараа барилцан баяртай уулзан золгов. Тэргэн дотор суугаад бие биенээ ширтэн бүсгүй ичингүйрэн доош тонгойн жаргалтай явна. Хамтдаа улаан дэнлүү өлгөсөн данжаадын зур агчны газарт ирэв. Зурагаа авахуулах гэхэд Амарзаяа “Яах юм бэ, нас хорогддог гэсэн” гэхэд гүн өхөөрдөн шоолон инээв. Бүсгүй ичингүйрэн босож гарахад гүн араас нь инээсээр дагаж гарав. Тэд хятад уушын газарт хоол идэхээр орж ирсэн байна. Хятад дуу хөгжим дуугарч үзүүлбэр үзүүлнэ. Эргэн тойронд хоол идэж архинд халамцсан хүмүүс олон.

Гүнгийн хажуу хашааны залуу бүсгүй хашааны хаалгаар гарч ирэх үед гадна нь сүйх тэрэг зогсох бөгөөд гүн бууж Амарзаяатай дотночилон салах ёс хийж байгааг хараад гуниглангуй буцаж хашаа руугаа оров. Гүн Амарзаяаг үдэж өгөөд араас нь сэтгэл тэнүүн харсаар зогсоно. Хажуу хашааны залуу бүсгүй хаалганыхаа дотор талд хаалгаа түшин санаа алдан гунихран зогсоно.

Уул ус жигдэрч цэцэг ногоо халиурч хөхөө шувуу донгодсон байгалийн сайхан хөдөөд Соном-Очир гүн, Амарзаяа хоёр хос морь унан болзон явна. Морио идүүлэнгээ саатах зуур бүсгүй сэм гүнгийн эмээл дээр өөрөө шаглаж урласан даалингаа тавив. Гүн түүнийг хараад гартаа авч үзэнгээ бүсгүй рүү инээмсэглэн явж очив. Хоёул морио хөтлөн хамтдаа аажуухан алхан явна.

“Төрийн сүлд өршөө” УСК-ийн 3-р бүлгийн хэсгээс...

“Богтлох ёс”-ны талаар

Романы үйл явдал өрнөн буй цаг үед охид бүсгүйчүүд айлын эхнэр болохдоо богтлогдон гэрлэх явдал түгээмэл байсныг дурддаг. Энэ талаар дүрслэхдээ:

...“Тэднийх хүүхнээ тийм хүнд богтлон өгчээ. Өнөөхөөс нь салгасан гэнэ. Гэтэл бас Богд гэгээнтэн өөрөө нэг хоёр амрагийг зарлигаар салган эмэгтэйг нь тэр ноёны хүүд өгсөн гэдэг шүү” гэж ярихыг зүгээр сонирхол болгохын үүднээс биш, харин өнөө маргаашийн нэгэнд өөр дээрээ тусах гэж байгаа гай гамигийг үнэнхүү сэтгэлийнхээ амрагт мэдэгдэж байгаа нь тэр байлаа. Эдгээр дууны ая монгол орны уудам тал, алс тэртээд цэнхэрлэн сүүмэлзэх өндөр уулс, тэр уулсын зүг тэмүүлэн яваа морины хөнгөн алхалт буюу задгай хатиралтыг санагдуулах боловч үг өгүүлбэр нь даанч тийм бишээ. Эрх мэдэлгүйн эрхээр хайрт амрагаасаа хагацах гаслал зовлон эдлэхийг л илэрхийлнэ. Ингэхэд тэд одоо ийм аюулыг хүлээж байгаадаа энэ дуунуудыг дуулах дуртай байлаа. Өөрөөр хэлэхэд тэд, зүй ёсны найр наргиан болж байгаа биш зүрх сэтгэлийнхээ бачимдлыг харилцан хэлэлцэж байгаа нь энэ ажээ. Гэрээс хүмүүс гарч

гүйцэний дараа Балданцэрэн ганцаараа гарав. Найр цэнгэлд оролцсоны хувьд санаа сэтгэл сэргэсэн юмгүй. Эр нөхөд ба тэдэнтэй чин сэтгэлээ холбосон ариун охидын эрх мэдэлгүйн уй гашуу нь сэтгэлд нь эргэлдэнэ. Гэтэл үүнд бас Богдын зүй бусын зарлиг мөн л холбогдолтой байх тул Балданцэрэн <Түмэн олонд эрх жаргалыг эдлэх хувь заяа хэзээ ч ирэхгүй нь!> гэж гутрана. “Цаг төрийн үймээн” романы хэсгээс ху.28-31

Сүйн инжинд өгөх эд хөрөнгөгүй, сэтгэлт бүсгүйгээ авч суухад бэл бэнчин хүрэхгүйдээ сэтгэлээ шаналгаж байсан гүн Богдоор айлтгал гаргуулахаар очдог.

...Сойвон: “Үгүй чи чухам ямар хишиг хүртэхийг хэлээд байна вэ? “гэж саваагүйхэн байдлаар инээмсэглэв. “Ай даа ламтан минь юу ч гэх вэ дээ? Ичин эмээхийг хойш тавин, болхи бүдүүлгээр хэлэхэд нэг биеий минь хоёр, нимгэн биеий минь зузаан болгож хайрлахыг л айлтган мөргөх гэсэн юм”. “За, за мэдлээ. Ханьтай болгож хайрлахыг л айлтгах гэсэн хэрэг”. “Тийм ламтаан. Гэвч хэн нэгнийг биш, хоёр сэтгэл харилцан тохирсон нэг эмэгтэй байгаа юм. Түүнтэй шууд суух гэхэд юу гэх юм бэ дээ” гээд хөрөнгө зорьгүйгээ хэлэхээс зовнин түгдрэв. Гэтэл сойвон “За, за мэдлээ. Гэр орныхон нь болохгүй байгаа юу уу?” “Тийм” гэж Балданцэрэн яаран хариулав. Сойвон “хэ хэ” гэж инээн: “Бага хэрэг. Богд ламтан та хоёрт үггүй өршөөл хайрлана гэж мэд! Би ч ийм хэрэгт тус нэмэр болох дуртай. Эр, эм хоёрыг нийлүүлэх бол энэ насны нь хувь заяа, зам мөр хоёры нь олгон тэтгэх гэсэн үг. Ингэх юун муухай хэрэг байх билээ. Гэвч тэр бүрээрээ биш бий. Би тун саяхан мэдлээ. Зүүн аймгийн нэгэн ноён хүүгээ ханьтай болгох гэж нэг айлын охины нэр насыг тодорхойлон айлтгаж, зарлиг буулгуулж авлаа. Хүүгий нь үзвэл зүс царай, ухаан санаа аль ч талаараа базаалтай биш, бодвол цаад охин мэдээжийн хэрэг сүрхий сайхан амьтан байж таарна. Ингэхээр тэр хоёрыг нийлүүлэх нь тийм ч сайхан хэрэг биш болно доо. За тэгээд нэгэнтэй дээрхээс болгоон зарлиг буулгаснаас яая гэх вэ? би тэр зарлигийн бичгий нь хийх гэж сая бууж ирээд сэтгэл тавгүйтэн гар маань ч бийр янтай руу явж өхгүй шиг сууж байтал та орж ирэв шүү. Ингэхэд танай сэтгэл нийлсэн эмэгтэйтэйгээ ханилахыг хүсэж байгаа чинь маш сайхан байна”. “Цаг төрийн үймээн” романы хэсгээс ху.123-124

Гэтэл Балданцэрэн гүнтэй ярилцаж байх үед сойвон лам сэтгэл зовнин хэлж байсан зарлиг нь үнэндээ хайртай бүсгүйг нь хүчээр богтлож гэрлүүлэх зарлиг байдаг.

...Өнөөдөр Богдын зарлиг буух гэнэ. Соёг лам: ---Цэцэн хаан аймаг гэж намуухнаар эхлээд цааш шуурхайлан унисан нь: ---Олон хушуу ноёдын нэгэн болох Нямцэвээний аги эдүүгээ нас хорин гурав, ханилан сууваас зохих хувь заяаны нь бүсгүй Наймаа хотын Балсанжав гэгчийн төрүүлсэн охин Оюундарь мөн учир Богд палам бийгээр зарлигаар нийлүүлэн суулгасугай! гээд за зарлигт мөргөцгөө гэв. Оюундарийн ухаан балартан харанхуйлав. Аав ээж хоёроо үгүй татгалзана байх гэж ажихад үг дуугүй мөргөн, соёг зарлигийн бичгээр адис тавьж байлаа. Дараа нь соёг Оюундарь руу инээмсэглэн адис тавихаар гар сунгахад нь муужран унасан ажээ. Нэг мэдэхэд өөрийнхөө суудаг гэрт хүргэгдэн ирсэн байх бөгөөд эх хажууд нь: “Эвий минь, хөөрхий минь одоо яая гэх вэ? Богдын зарлигийг хэн боловч давж болдоггүйгээс хойш яахын ч

арга алга” гэж илэн таалан уйлан суужээ. Ху.128-129

Оюундарь бүсгүй боглогдохын эсрэг өөрийнхөөрөө эсэргүүцэн тэмцэж байгаа дүрслэхдээ:

Оюундарь эхийнхээ <Богдын зарлигийг давж болдоггүй юм> гэж байн байн давтан хэлснийг чин сэтгэлээсээ жигшин, нэг ч үг дуугаралгүй байгаад гэрээсээ гаргасан ажээ. Өөрийн нь бодлоор бол: <Бид ганц охиноо бусдад өгөхгүй> гэхээс аваад <Өөрийн нь санал мэднэ> гэх хүртэл олон төрлийн шалтгаан байж болох шиг санагдана. Хэрэв тэр бүхнээрээ болдоггүй аваас намайг нэг тийш нь сэм оргон зугтаалгаж болох шүү дээ гэхээс эцэг эх хоёрыг өшин зангах сэтгэл төрнө. “Одоогоос эхлээд надад аав ээж байхгүй, авран ивээх бурхан сахиус ч алга. Цөм Богдын талд байдгаар миний дайсан шүү дээ” гэхээс даруй боож үхүүштэй ажээ. Гэвч Балданцэрэнг бодлоо. Тэр маань надад чин сэтгэлээс хайртай болохоор намайг өмгөөлөн хамгаалах төдийгүй өөрийн биеэр аван, нэг тийш оргох болов уу гэх сэтгэл төрөхөд өөрийн эрхгүй баяр баясгалантай боллоо. Ху.129-130

Уран сайхны кинонд Амарзаяа бүсгүй найз эмэгтэйн хамт гэртээ гэрлэлтийн талаар ярилцан сууж байгааг дүрслэхдээ:

Амарзаяа найз бүсгүйтэйгээ гэртээ байна. Найз бүсгүй нь шанз дарж Амарзаяа юм хатгаж оёно. Амарзаяа: “Чи тэгээд тэр хүндээ очихоор бүр шийдээ юу?”, Найз бүсгүй: “Тиймээ”, Амарзаяа: “Аав ээж хоёр чинь өөр хүнтэй сүй тавьчихсан гээд байсан?”, Найз бүсгүй: “Би ч бүр сэтгэлгүй хүнтэй суухгүй гээд уйлаад л байсан. Тэгсэн дорвол үхсэн минь дээр”, Амарзаяа: “Та хоёр тэгээд хэзээ хуримаа хийх юм бэ?”, Найз бүсгүй: “Одоо Түвдэнгийн аав ээж хоёр ирэх юм гэнэ билээ. Тэгэхээр л өдөр судраа товлох байх даа”, Амарзаяа: “аан”, Найз бүсгүй: “Хүүе ээ, чамайг аав чинь хүнтэй суулгах гээд сүй тавьчихсан юм биш биз дээ?” гэхэд Амарзаяа: “Иймээ тиймээ юм ярьдаггүй ш дээ” гэв. Найз бүсгүй нь аальгүйтэн жогтой инээснээ: “Чи чинь арай баян луухааны эхнэр болох гэж байгаа юм биш биздээ аан” гээд жиг жиг хөхрөн сонжингүй харахад Амарзаяа эвгүйцсэнээ “чи арай ч дээ” гэж доош харав.

Амарзаяа найз бүсгүйтэйгээ гэртээ байна. Найз бүсгүй нь шанз дарж Амарзаяа юм хатгаж оёно. Амарзаяа: “Чи тэгээд тэр хүндээ очихоор бүр шийдээ юу?”, Найз бүсгүй: “Тиймээ”, Амарзаяа: “Аав ээж хоёр чинь өөр хүнтэй сүй тавьчихсан гээд байсан?”, Найз бүсгүй: “Би ч бүр сэтгэлгүй хүнтэй суухгүй гээд уйлаад л байсан. Тэгсэн дорвол үхсэн минь дээр”, Амарзаяа: “Та хоёр тэгээд хэзээ хуримаа хийх юм бэ?”, Найз бүсгүй: “Одоо Түвдэнгийн аав ээж хоёр ирэх юм гэнэ билээ. Тэгэхээр л өдөр судраа товлох байх даа”, Амарзаяа: “аан”, Найз бүсгүй: “Хүүе ээ, чамайг аав чинь хүнтэй суулгах гээд сүй тавьчихсан юм биш биз дээ?” гэхэд Амарзаяа: “Иймээ тиймээ юм ярьдаггүй ш дээ” гэв. Найз бүсгүй нь аальгүйтэн жогтой инээснээ: “Чи чинь арай баян луухааны эхнэр болох гэж байгаа юм биш биздээ аан” гээд жиг жиг хөхрөн сонжингүй харахад Амарзаяа эвгүйцсэнээ “чи арай ч дээ” гэж доош харав.

Найз: “Заа энэ чинь тоглож байхад чинь. Тоглосон юм байхгүй юу” гэж аргадангүй хэлэв.

“Төрийн сүлд өршөө” УСК-ны 3-р бүлгийн хэсгээс...

Гэвч удалгүй Амарзаяагийн худ ураг болохоор аавынх нь танил хадаг барин бүсгүйг бэр буулгахаар ирдэг.

Амарзаяагийн аавын гэр. Хадаг барьсан хүн “Зээ, тавиу сайхан танай өргөөний өргөн сайхан үүдийг тань нээж, өлзийт сайхан босгоор тань алхаллаа. Амраг хоёр хүүгийнхээ ашдын заяат буяныг ачлалт бурхандаа даатгаж алд цэнхэр хадгаа өргөн барьж аав ээж ахан дүүс бүгдээрээ худ ураг болцгооёо” гэж ерөөл хэлэн хадгаа өргөн барихад нь аав нь “заа” гээд гараа дэлгэн тосон авав. Энэ бүхнийг Амарзаяа гайхаж түгшсэн харцаар харан сууна.

...Ээж нь “үгүй чи чинь хоол унд ч идэхгүй ингэж яаж болох вэ дээ охин минь” гэхэд Амарзаяа “ээж минь би тэр танихгүй айлд чинь яаж очих юм бэ” гээд эргэн харж ээжээсээ царайчлан гуйж “ээжээ та ааваас гуйгаад өгөөч дээ” гэхэд ээж “за за охин минь ингэж болдоггүй юм” гэхэд Амарзаяа “Би тийшээ чинь яасан ч очихгүй” гээд ээжийнхээ өвөр дээр толгойгоо тавин хэнгэнүүлэн уйлав. Ээж нь “одоо яая гэхэв дээ охин минь” гээд үсийг нь илбэнэ. Амарзаяа “би яасан ч очихгүй ээ” гээд улам чангаар уйлахад ээж “яая гэхэв бүсгүй хүний заяа тавилан гэдэг чинь ийм л байдагаас хойш яая гэхэв дээ охин минь” гэж аргадана.

Ээж нь уйлан дуугарч “Ёндонжамц минь муу охиноо яадаг юм билээ. Цаадах чинь уйлаад л хэвтэнэ” гэхэд аав нь “За за уйллаа уйллаа гээд ямар үхэх юм биш яадаг юм. Ёстой юм ёсоороо л болж байна ингэдэг л жамтайгаас хойш одоо яая гэхэв”, “Жүгдэрнамжил гуай чинь хэзээний мал хөрөнгө сайтай хүн. Уг хүн нь элдэв хорон санаа байхгүй тун сүрхий хүн. Тэгээд ч бид нар эртний танилууд. Хүү нь яггүй сэргэлэн сүрхий хүүхэд байгаа юм. Тэгээд л би дуртай байгаа юм шүү дээ. Уг нь ч дагуулаад сургаад авбал наймааны ухаанд ч муугүй болох янзтай шүү” “Ер нь ойрхон гэр хашиа төхөөрч өгөөд дэргэдээ байлгаюу гэж санаж байгаа юм” “яахав олон жил хуруу хумсаа хуйхалж явж жаал юм хураалаа. Би ямар мөнх байх биш дээ. Энэ муу хоёр охин чи бид хоёроос хойш хүний царай харахааргүй л явбал боллоо шүү дээ, тийм биз дээ” гэж эхнэрээ ятгана. Ээж нь “муу охиноо харахаар л гол харлаад байх юм. Охин минь өөр хүнд л сэтгэлтэй байсан юм болов уу даа” гэхэд аав нь “юу гэнэ ээ?” гэж зогтусхийж асуув. Ээж “яагаав Соном-Очир гүнтэн, талийгаач өвгөн багшийн шавь Соном-очир гүнтэн, тэднийхээр л орж гарч байж хоорондоо танилцсан юм байх аа даа” гэхэд аав нь ёозгүйхэн “Үгүй чи битгий дэмийрээд байгаач. Соном-Очир шүү. Бас гүн гэнээ” гэж дооглонгуй хэлсэнээ “тэр ч дээ эрээн цаас шагайхаас өөр идгүй амьтан байх. Тэгэж ч чулуун жинснээс өөр гялайх юмгүй хүнд харин ч муу охиноо өгөхгүй шүү. Хөрөнгө хурааж үзээгүй хүн зарж мэддэггүй ээ гэдэг юм, за за тэр ч яахав” гээд үл тоосон шинж гаргаж орондоо орж хэвтэв. “Төрийн сүлд өршөө” УСК-ны 4-р бүлгийн хэсгээс

Хайр сэтгэлийн төлөөх сонголт ба золиос

Романд Оюундарь бүсгүй хүнд богтлогдох болсоноо хайртай хүндээ дуулгаж хамтдаа зугатахыг ятгахаар гэрт очихоор явж байх замдаа дотроо бодож байгаагаар дүрслэхдээ:

Оюундарь <Ер миний одоогийн амьдрал эгээ л энэ донсолгоо шиг болж дээ> гэж нэг үе бодсоноо: <Үүний өмнө би үй гишүүгаар бууж өгөхийн оронд эрэмгий зоригоор тэмцэх ёстой> гэж биеэ ятгав. Үүнээс цааш бодохдоо, Балданцэрэнтэй уулзах, уулзсан хойноо бүх явдлаа нэгмөсөн тоочих, тэгээд хоёулаа оргон алга болохыг бодож, үүнээ Оюундарь сэтгэлчлэн бүтээхэд бат итгэн баярлах ажээ.

Гэвч Балданцэрэн шоронд орсныг мэдээгүй, өмнө нь гэрээ гэж зааж өгөөд хүргүүлдэг байсан хашаанд очтол хүүхэдтэй эмэгтэй нөхрийгөө гэж андууран буруу ойлголт төрүүлдэг. Оюундарь бүсгүйн сэтгэлийн зовиурыг дүрслэхдээ:

...Оюундарь нэг ч үг дуугарсангүй. Сэтгэлд нь зөвхөн “Намайг аврах юм юу ч алга” гэдэг бодол эргэлдэж байсан бөгөөд хөл нь тэндээс өөрөө хөдлөн гадагш гаргажээ. Оюундарь хэмжээгүй итгэсэн ганц горьдлогоо бүрмөсөн баларсны хувьд бүх тэнхэл нэгмөсөн алдарч, нүдээ ч чавчих сэхээгүй болсон байлаа. Яг энэ үеэр Оюундарьд, эрдээ хаягдсан хөөрхий эхнэр, түүний гунин гутрахад дарагдсан царай, хоёр нялх хүүхэд...юутай хүүтэйгээ сэтгэлд орж ирэн, нүдэнд нь тусах ажээ. Түүнийг Оюундарь өрөвдлөө. Түүнийг төлөөлөн Балданцэрэнг чин сэтгэлээсээ жигшин заналаа. Гэтэл тэр эмэгтэйн гунигт явдал ер хэн нэгэн хүний явдал биш, харин монгол эмэгтэй бүрийн хувь заяа мөн байх тул Оюундарь, “Над амьдрах ба амьд явахыг хүсэн амь биеэ хайрлахын хэрэг юу вэ?” гэдэг асуудлыг өөртөө тавив.

Уран сайхны кинонд ч мөн адил Амарзаяа бүсгүй богтлогдох болсоноо хайртай хүндээ хэлэхээр гэрт нь очсон үеийг дүрслэхдээ:

Гүнгийн хашаанд хажуу айлын бүсгүй гүнгийн хурган дотортой сэгсүүргэн дээлийг агаарт дэлгэж хэцэнд тохож тавьж буй үзэгдэл. Хажууд нь сүйх тэрэг нь буулганаасаа буулгаастай байна. Амарзаяа тэнд орж ирсэн байв. Дээлийг сэгсэрч тохох үед тэндээс Амарзаяагийн гүнд өгсөн даалин нь унаж ирсэнд тэрээр авч нандигнан энгэртээ наав. Амарзаяа: “Амар байна уу?” гэж мэндлэхэд бүсгүй “мэндээ, амар байна уу” гэж хариу мэндлэв. Амарзаяа: “Энэ Соном-Очир гүнтнийх мөн үү?” гэхэд бүсгүй “Мөн мөн, та яах гэсэн юм бэ?” гэж асуув. Амарзаяа: “Соном-Очир гуай бий юу?” гэхэд бүсгүй “Одоохондоо эзгүй байгаа” гэхэд Амарзаяа “хэзээ ирэх юм бол?” бүсгүй “Мөд ирэхгүй биздээ”, “Айлд ирсэн хүн байна даа, та гэрт орооч” гэхэд Амарзаяа “явья даа” “би уг нь...” гээд үгээ гүйцээж хэлж чадалгүй цааш эргэн гарч явав. Амарзаяа ганцаар гунигт дарагдан гудамгаар алхан явна. Гүнтэй хамт өнгөрүүлсэн үеэ эргэн дурсав. Гүн: “”аав, ээж тань өдий орой болтол хаагуур явав гэж загнавал яана?”, Амарзаяа: “үерхдэг хүүхнийд үлгэрч ирээд хуурдаж дуулсаар өдий боллоо гэвэл яах бол” гэж ярилцаж байснаа дурсан санав. “Төрийн сүлд өршөө” УСК-ны 4-р бүлгийн хэсгээс...

Ингээд Амарзаяа бүсгүй аавынхаа танилын хүүтэй хүчээр дэр нэгтгэсэндээ харуусан, мөн хайртай хүн нь хаачсан нь мэдэгдэхгүй алга байгаад гуниж цөхрөн эцэст нь амиа алдаж байгаагаар дуусдаг.

Ёндонцамжынд золголт үргэлжилсээр. Гэтэл гадаа буун дуун гарав. “Юу болж байна. Шинийн нэгэнд буу дуугардаг чинь юу болж байна”, “Ээ төрийн минь сүлд”, “Энэ нэг л ёозгүй юм боллоо шүү” гэж гэр доторх хүмүүс ам амандаа хэлнэ. Амарзаяа түрүүлэн гэрээс гарч иртэл хаашааны хаалгаар данжаад сандран гүйж орж ирэв. Луухан “Амарзаяа намайг нуугаад өгөөч сүйд боллоо” гэсээр амь тэмцэхэд нь бүсгүй түүнийг хойд гэртээ оруулав. Араас нь хашаанд буу агссан Ананд тэргүүтэй цагааны цэрэг дагуулсан морьтой хүмүүс дайран орж ирээд “ийшээ орсон луухан хаана байна” гэж асууж зандрав. “Алив тэр илүү гэрт нь орсон байн уу үзээд ир” гэж Ананд зандрав. Ёндонжамц нар гэрээс гарч ирээд учрыг сайн ойлгохгүй сандарч “хэн орсон гэж?” гээд гайхан зогсоно. Лууханыг гэрээс чирч гаргаж ирэхэд луухан “Амь авар, би ямар ч буруугүй” гэж амь гуйн сөгдөх үед Ананд гарт барьсан буугаа түүн рүү чиглүүлэн онилов. Хашаанд байсан хүмүүс болон Ёндонжамц “Та чинь яах нь вэ гэмгүй амьтныг” гэж хэлэх зуурт бууны онилсон зүгт гүйж буй охиныхоо араас “Миний хүү, Амарзаяа аа” гэж хаширч дуусаагүй яг тэр агшинд буун дуу гарч гуйн очсон Амарзаяа лууханы урдуур нь орж буудуулан унав. Аав нь “Ээ, юу болох нь энэ вэ, миний охин, миний хүү” гэсээр ухасхийн очиж Амарзаяаг түшиж авав. Ананд балмагдан ийш тийш хараад бусад нь гарч явсан тул араас нь даган гарч давхив. Хашаанд байсан хүмүүс хэсэг зуур балмагдалын байдалд байснаа сандран үхэтхийн унасан Амарзаяагийн хажууд гүйлдэн ирцгээж тойрон авцгаав. “Төрийн сүлд өршөө” УСК-ны 5-р бүлгийн хэсгээс...

Дөрөв. Дүгнэлт

Зохиолч Д.Намдаг нь Д.Пагмадулам болон бусад хамт хэлмэгдсэн хүмүүсийн тухай ярьж хэлэх хязгаарлагдмал, дарамт шахалттай цаг үед Д.Пагмадуламыг уран сайхны дүрээр бичиж үлдээхийг зорьжээ гэж хэлж болохоор байна. Учир нь Д.Пагмадуламын талаарх дурсамж яриа, бичвэр, тэмдэглэлүүдэд дурдагдаж буй түүний хувь хүний онцлог, авьяас чадвар, хандлага нь уран сайхны дүрийн онцлог шинжтэй ч ижил төстэй байгаа юм. Тухайлбал, ямар нийтлэг тал байгааг авч үзвэл:

Нэгдүгээрт, өссөн газар болон гэр бүлийн тухайд ижил төстэй тал байна. Д.Пагмадулам Наймаа хотын уугуул гэж дурсамж, бичвэрүүдэд олонтаа дурдагдаж байгаа бол уран сайхны дүрийн бүсгүй ч мөн адил Наймаа хотод амьдарч байгаагаар дүрслэгдсэн. Бас Д.Пагмадулам сурвалжит язгууртан гаралтай, чинээлэг айлын охин байсан тухай тэмдэглэгдсэн байсантай ижил уран сайхны дүрийн бүсгүй ч хот хөдөөгийн хооронд панз наймаа хийдэг чинээлэг айлын охин гэдгээр дүрслэгджээ.

Хоёрдугаарт, гадаад үзэмж, биеэ авч явж буй байдал, эрдэм боловсролын талаарх Д.Пагмадуламын шинж төрх нь уран сайхны дүрийн бүсгүйтэй дүйцэж байна. Тодруулбал, Д.Пагмадулам нь сурч мэдсэн эрдэм боловсролоор хамт гадаад улсад суралцаж буй үеийн нөхөд дундаа онцгойрч байгааг, мөн цэвэрхэн цагаан царайтай дэгжин бүсгүй байсан тухай дурсамж

яриа болон бичвэрт тэмдэглэгджээ. Уран сайхны дүрийн бүсгүй ч мөн адил үзэмж гоо, ганган дэгжин бөгөөд намбалаг, дуу хөгжим, бичиг номд мэрийлттэй эрдэм мэдлэгтэй байдлаар дүрслэгдсэн байгаа юм.

Гуравдугаарт, хайр сэтгэл, түүнийг хамгаалахын төлөөх тэмцэл, золиосын тухайд Д.Пагмадулам болон уран сайхны дүрийн хооронд ч ижил төстэй тал анзаарагдана. Д.Пагмадулам 14 настайдаа “Богтлох ёс”-ны дагуу хүний эхнэр болсон ч ардын хувьсгал ялахад тэрээр өөрөө шийдэж гэртээ буцаж ирсэн гэгддэг. Энэ туршлага нь түүнийг эмэгтэйчүүдийн эрх чөлөө, хөгжлийн төлөөх үйл хэрэгт хөдөлгөгч хүч болсон талтай. Хэдий эцэг нь таатай хүлээж авахгүй байсан ч Д.Пагмадулам өөрийн сонголтоор хайртай хүнтэйгээ гэр бүл зохиож хамтдаа сурч, бүтээж, нийгмийн сайн сайхны төлөө түүчлэхэд оролцож байсан ч тухайн цаг үеийн нийгэм улс төрийн нөхцөл байдлын золиос болж хоёулаа хэлмэгдэн хавчигдаж, улмаар хайртай хүнийхээ ирээдүйг бодож түүнээс салах шийдвэрийг гаргаж холдож байгаа тухай, гэвч олон нийтэд түүний талаар андуу ташаа ойлголт, харлуулж буруушаах хандлага тухайн цаг үед ч, өнөө үед ч байсаар байгааг дурсамж яриа, тэмдэглэлд дурдсан байна. Харин уран сайхны дүрийн бүсгүйн хувьд багшийндаа анх таарч сэтгэлтэй болсон дурлалт хүн нь эрдэм номтой төрийн зүтгэлтэн боловч хураасан хөрөнгө мөнгөгүй нэгэн байгаад бүсгүйн эцэг таагүй хүлээж авч үл тоомсорлож байгааг харуулдаг. Энэ нь Д.Пагмадулам, Д.Нацагдоржтой танилцаж хайр сэтгэлтэй болоод үерхэж байгааг эцэг Дамдин эхэндээ таашаан хүлээж аваагүй талаар баримтад тэмдэглэсэнтэй таарч байна. Роман болон уран сайхны кинонд энэ талыг гаргаж харуулсаны зэрэгцээ гол дүрийн бүсгүй мөн адил богтлогдож хүний эхнэр болж байгаагаар дүрслэгддэг. Гэхдээ түүний хайр сэтгэлийнхээ төлөөх сонголт, шийдвэр нь амиа хорлож байгаагаар роман болон уран сайхны кинонд дүрслэн үзүүлжээ.

Энэ бүгдээс үзэхэд зохиолч Д.Намдаг нь Д.Пагмадуламыг эмэгтэйчүүдийн хөдөлгөөний анхдагчдын нэг, нийгмийн зүтгэлтэн гэхээсээ илүүтэй түүнтэй хамт нэг цаг үед амьдарч, нөхөрлөж явсаны бодит байдлыг мэдэхийн хувьд хувь хүний хувьд хэн байсан бэ, юу үзэж туулсан бэ, хайр сэтгэлийнхээ төлөө үнэнч байж өөрийгөө золиослосон гэдгийг харуулахыг зорьж, ингэснээрээ олны дунд Д.Пагмадуламын тухай тархсан андуу ташаа ойлголтыг залруулахын тулд уран сайхны аргаар илэрхийлжээ гэж хэлж болохоор байна.

Ашигласан материал

1. Д.Намдаг “Цаг төрийн үймээн” роман, УБ хот 1960 оны хэвлэл
2. Д.Намдаг “Цаг төрийн үймээн” романаас сэдэвлэн Бүгд найрамдах улс байгуулагдсаны 70 жилийн ойд зориулан С.Жаргалсайханы зохиолоор, Б.Бадар-Ууган найруулан хийсэн “Төрийн сүлд өршөө” уран сайхны кино, 1994 он.
3. Д.Нямаа “Их Д.Нацагдоржийн гэргий Пагмадуламын амьдрал, аж төрөл”, УБ.2009 он

4. Д. Нямаагийн “Их Д.Нацагдоржийн гэргий Д.Пагмадуламын амьдрал, аж төрөл” номд тулгуурлан бүтээсэн “Д.Пагмадулам: Бүрхэг шөнийн тэргэл саран” баримтат нэвтрүүлэг, “Шинжлэх ухааны хялбаршуулсан баримтат кино бүтээгчдийн нийгэмлэг”, АртЛар Хаус Медиа 2011
5. Х.Мэндсайхан “Пагмадулам” УБ.2021 он

(T. えねびし)

《研究ノート》

モンゴル秘史を読む会、その後

内田 敦之

2023年10月21日で、「読む会」は4年目に入った。スタートした頃には10人ほどの参加者があったが、最近は5～6人で定着している。常連は、ホルチン・モンゴル人が3人、ハルハ・モンゴル人が1人、あとは歴史学、文化人類学、言語学を専門とする日本人である。一方で、フェイスブックに開設した「モンゴル秘史を読む会」(URL <https://www.facebook.com/groups/378355040047786>) グループには320人余りが登録している(12月1日現在)。

毎回のテキスト(レジュメ)は53節まで内田が準備していたが、54節からは参加者の輪番制にした。内田が担当する時のレジュメは、モンゴル文字を Bayar “Mongγul-un Niγuča Tobčiyān” の現代モンゴル文字転写をベースに、小沢重男『元朝秘史全釈』のラテン文字転写を参考にしながらモンゴル文字のテキストとし、可能な限りモンゴル文字テキストをそのままキリル文字に転写、さらに小沢重男『全釈』、村上正二『モンゴル秘史』などの翻訳を参考にしながら日本語訳を付けている。

読む会は、参加者がテキストを読み、疑問点や着目点、それに対するコメントなど自由に発言しながら進んでいく。①疑問に思っただけのこと、②他の参加者の疑問点やコメントをまとめ、その一部は「読む会ノート」として内田がA4で1枚にまとめている。

この研究ノートでは、上記「読む会ノート」の一部を紹介しながら読む会の雰囲気をお伝えしたい。秘史研究は歴史も長く、数・量ともに膨大であるが、私たちには、小沢や村上ら先達以後の成果を活用できる利点がある。それらを活用しつつ、今後も800年後の現代に生きるモンゴル人たちと楽しく、秘史の世界に浸っていきたい。

第64節から

Хацар гуа охидыг

Хаан болсноо(болсонд) таны(та нарын)

Хасаг тэргэнд унуулж

Хар буур хөлгөж

Хатируулж одож ...

(1) Хацар гуа охид(頬麗しき乙女ら)

現代モンゴル語の辞書にはこの表現は見出せない。美女を表す古い表現かも知れない。

辞書の説明では「顔の両側」となっていることから、顔の左右部分の均整がとれた顔を「美しい」と言っているのではないか。モンゴル人は一般的に調和がとれたものを「美しい」とみなすからで

ある(日本人参加者)。あるいは、屋外で労働をして日焼けして赤くなっていない頬を「綺麗」と表現したものか(日本人)。

(2) хар буур хөлгөж

「黒い種ラクダに車をつなぐ」というフレーズを見た時、獯猛な種ラクダに車をつないできちんと目的地までたどり着けるのだろうかとの疑問に思った。これについて「種ラクダも発情期でなければ大人しい」との発言があった(日本人)。その一方、種馬の場合は、群れでの地位から引きはがすような行為(群から離して車につなぐなど)は受入れないで暴れるのではないか(日本人)。

これまで「黒ラクダ」というのは聞いたことがなかったが、小沢、村上、岩村らはみな「黒ラクダ」と翻訳している。傍訳も「黒駱駝」となっている。ソロンガは「ハラ・テメーとは全身が黒で、遠くから首と膝の毛が黒く見えるラクダを指す」と説明している。

「黒ラクダ」をネット検索すると、中東には「黒ラクダ」もいるようだ。

https://twitter.com/bino_zum/status/1176437441470681088

<https://hanamomoac.exblog.jp/10058659/> (12月1日閲覧)

その一方で、“хар салхи”(非常に強い風、暴風)の例のごとく、この qar-a は「黒色」ではなく「力が強い」ラクダのことを言ったのではないだろうかとの意見が出た(日本人、モンゴル人)。

第65節から

Нуун хүүд(хөвүүд) ману

Нунтаг харьюу

Охин хүүн(хөвүүн) ману

Өнгө үзэгдьюү

Нуган хүүхэд

Нутгаа эзэмшинэ

Охин хүүхэд

Өнгө шилэгдэнэ

(Дамдинсүрэн 現代語訳)

Нуун хүүхэд

Нутаг усаа харж суудаг

Охин хүүхэд

Өнгө зүсээрээ харьд очдог

(Элдэнтай 現代語訳)

ХӨВҮҮН

キリル文字のテキストでこの語を使っているものもあるが、実は秘史には文語の köbegün に当たる形は一例も見られない。秘史では хүү (文語形 keü) に当たる köün のみが見られる (小沢、1984～89)。

現代ハルハ・モンゴル語では「男児」を表すが、学校で集団的に「男子生徒」(ангийн хөвүүд) を表す以外はあまり使われない(モンゴル人)。хүү よりも尊敬のニュアンスがあるのではないか(モンゴル人)。「男児」のみの意味を載せている辞典(小沢、Цэвэл、Lessing、新蒙漢、蒙古語辞典など)と、「子供」の意味も併記している辞典(Академи、蒙漢詞典など)がある。Цэвэл には「ボリヤド方言で多用される」という解説もある。

第74節より

Өэлүн үжин эм мэргэн төрж ...

(1) мэргэн という語は Дамдинсүрэн が Оюунтай と現代語訳しているように現代モンゴル語の辞書(Цэвэл、蒙古語辞典、Академи など)には「賢明、利口、巧み、聡明、理知的」と共に「弓射に優れる」と説明されている。『二十一卷本辞典』でも「聡明・卓越した人。また、狩猟で動物を多く仕留めるのに長けた人」とある。これらの説明に触れ個人的には「文武両道」という言葉が思い浮かんだ。秘史のこの語の日本語訳は、那珂が『成吉思汗実録』で「女丈夫」としたのをはじめ、小林(1941)、岩村(1963)、村上『モンゴル秘史』(1970)、小沢(1984～89)の全てで「女丈夫」(但し「女丈夫」に加えて『実録』では「善射者」、『元朝秘史』では「弓が上手」という意味を付け加えている)となっている。「女丈夫」は「気が強くてしっかりしている女。男まさりの女。女傑」(精選版 日本国語大辞典)という意味で、мэргэн の意味とはずれているのではないか。同族に見捨てられ孤立した境遇で子供たちを立派に育て上げたホエルンはもちろん「女丈夫」に違いなかっただろう。孤軍奮闘する寡婦ホエルンのイメージに「女丈夫」という日本語がぴったり一致して歴代の研究者はこの語を選んだのかも知れない。あるいは、13世紀の мэргэн の意味は女丈夫に近かったのだろうか。現代モンゴル語の意味からみれば、必ずしも適切な翻訳だとは思えない。「女丈夫」という訳語は、数行先に出てくる Сүстэй төрсөн Үжин эх の сүстэй (肝・腹・度胸の据わった、胆力をもった)の方が適していると思う。

(2) ホエルンの人間像

本節では、ホエルンの生来の性質を表す上記 мэргэн, сүстэй 以外に зарчимтай (規律ある、厳しい、節操ある、道義・原則に基づく)という表現が出てくる。この語は内モンゴルでは人の性質には使われないようだが、モンゴル国では使われるということである(モンゴル人)。北京で出版された『新蒙漢詞典』には“зарчимтай хүн”が例として載っている。これらのことばが偉大なチンギス・ハーンを育てたモンゴルの理想の母親像の一端を示すのかも知れない。

(3) チンギス・ハーン親子を養った草原の自生植物

本節には同族に見捨てられて極貧の境遇の親子を養った多くの植物名が出てくる。以前は参

照できなかった辞典・事典を現在は資料として活用できる。動植物名は可能な限りラテン名を特定し、ネット検索を駆使して和名を特定した。和名が見つからない(または、和名がない)場合、次善策として漢名を使うこともできるだろう。өлирсөн(現代ハルハ・モンゴル語 өрөл) : *Malus baccata*(Linn.)Borkh シベリアリンゴ、мойлсон(同 мойл, монос) : *Padus Mill., Padus asiatica* Kom. ウワミズザクラ、ハハカなど、сүдүн(同 сөд) : *Sanguisorba officinalis* L. ワレモコウ、чичгэнэ(同 гичгэнэ) : *Potentilla anserina* L. キジムシロ、オカグルマ(?), халиарсан(同 халиар) : *Allium victorialis* L. ギョウジャニンニク、мангирсан(同 мангир) : *Allium senescens* L. セッカヤマネギ、жагугасан(同 заггас?) : ヒメユリ(ベニユリ、イトハユリ、ホソハユリ)の根。また、第75節には гогосон(同 гогод) : *Allium odorum, A. leucosephalum, A. lineare* 和名不明、漢名「野韭、韭菜」、英名“Wild leek”(野生ポロネギ、野生リーキ)が出てくる。ほかに上記の植物を掘り返すのに使った棒の材質として чөөрсөн(同 цөөрс) : 杉という語も見られる。

第75節より

...Гаулуга хүүд хойлагуд сайд болов.

...Хуулгат (хорчгор туранхай) хөвүүд Хутагтай сайд болов (Чоймаа)

...хорчгор туранхай хөвүүд хутагтан сайд болов (Сонгомол эх)

(1) гаулуга

ダウール・モンゴル語に *gaulu*~*gaula*- (子供が親に色々なことをねだる、色々欲しがるといふ動詞があり、これに出動実詞形成接辞が付いた形と見て、「いたずらなる」と訳している(小沢)。一方、参加者からはモンゴル文字の綴りは異なるが、現在「スマートな」という意味で用いられる *гоолиг* (モンゴル文字 *yuwaliy*) がかつては「痩せ(こけ)た」という意味で用いられた語ではないかという意見が出た(モンゴル人)。

(2) хойлагуд

ゴルロス方言の *xoilog* (やんちゃ坊主。行動、振舞いが元気活発な子供に対してのみ用いられる) という語に当たるのではないか。ゴルロス方言で用いられる *xoilog* は、現代ハルハ・モンゴル語の *хойлог* (セッケイ) の《転意》である(小沢)。ホルチン方言で *хойлог* には、“шилжсэн Хашир, догь, хэрсүү《転意》経験豊かな、用心深い、慎重”などの意味がある(Монгол Хэлний Их Тайлбар Толь)。

テムジン兄弟が母ホエルンのために釣った魚

(1) эрэмдэг зэмдэг загас

この部分の訳は「片(偏)目・不具の魚」(那珂、小林、村上)とされてきたが、小沢は *эрэмдэг зэмдэг* の意味から派生した「名もなく、どうでもよい、色々な魚=雑魚」の意味にとっている。一方、参加者からは、釣り道具が子供の作った簡単なものだったため普通の元気のよい魚は釣れず、少

し弱った魚しか釣ることができなかったのではないかと、小沢以前の訳を支持する意見が出た。

(2) зэвэг は、*Brachymystax* (コクチマス、マンシュウマス)。хадар は、*Coregonus* (シロマス) とある。ただし、『蒙漢詞典』『新蒙漢詞典』には「鱒(アジ)」という訳も見られる。鱒は海の魚であり、海のないモンゴルの魚にこの訳は当たらないのではと考えたが、「(前略) 幼魚期には汽水域や淡水域に入るものもいる」(Wikipedia) との記述もあり、完全に否定はできないかも知れない。モンゴル国にも釣りキチは多数いるようだが、日常生活では日本のように多種多様な魚を消費する習慣がないので、魚名の特定は一般的に難しい。

第76節より

(1) гэгээн согосон

魚が光る理由を小沢は「鱗がきらきら光るから」とした。これを「(仏教の) 化身」の意味にとって「聖なるソゴスン」と解釈し、一体どんな魚かと想像した(モンゴル人)。また、同語の文語形を小沢は“gegegen”としている。Цэвэлには“gegen~gegegen”、Lessing には「明るい」の意味では“gegen(gegegen)”とあるが、「化身」の方には“gegegen”のみが載っていて辞書により違いがある。一方、内モンゴルの『蒙古語辞典』や『蒙漢』では“gegen”に統一されている。

(2) sogosun という魚

テムジンとハサルが母ホエルンのために釣り上げたものの、異母兄弟のベクテル、ベルグテイに奪い取られた魚名である。この魚が何だったのか、調べれば調べるほどたくさんの魚名が出てきて混乱この上ない。小沢は『元朝秘史注釈(中)』で、ダウール・モンゴル語 *suagas* という「雅羅魚、小白魚」という意味を表す語があるとオノン・ウルグングのこぼれを引用、「雅羅魚」は「キタノウグイ」であるとしている。また、ハルハ・モンゴル語に *согоц* という海水魚を表す語があるが、同魚は「алган хацар」と似る」と Цэвэл の説明を引用し、この *алган хацар* は淡水魚の「千羅魚」(ハヤ、ウグイ) であるという。また、満洲文語の *sohoco* (オイカワ) も参考になると言及している。那珂、小林、岩村、村上訳では和名を特定できなかったのだろう、いずれも「ソゴスン」としている。『蒙漢詞典』には *soγusu* (吹沙小魚) と *soγuču* (鯰) が採録されている。「吹沙小魚」はコイ科カマツカ属の「スナフキ(またはカマツカ)」、「鯰」は『新漢語林』によると「マス」またはコイ科の「オキシウオ」である。Д.Цэрэнсодном は “*Моγγул-ун Ниγүсә Тобčйан-у орčйүлү-а тайилбурй*” (モンゴル文字版) で、「алгана 目に属する」と解説し、同魚は Ch.Bawden “*Mongolian-English Dictionary*” によると、学名を “*Perca fluviatilis*” とし、これはスズキ目の「ヨーロッパパーチ」で、海水魚である。『蒙文分類辞典』には “*alyan-a soγusu* (石鯰魚)” が採録されているが、「石鯰」も鯰(ニシン) の一種だとすれば、これも海水魚である。Ардажав は『新译集注《蒙古秘史》』で、この魚はダウール・モンゴル語の *süagas* (小白魚) *üsags* (黄古魚) と説明している。「小白魚」は「百科」によるとコイ科 *Culter alburnus* Basilewsky (ソウギョ) とあり、生薬原料として利尿作用や浮腫みをとるとされる。「黄古魚」の方は「市場魚貝類図鑑」には「黄姑魚」とあり、*Nibeia albiflora* (コイチ) で海水魚である。

<結論> sogosun について諸資料には淡水魚と海水魚両方の魚名が挙がっている。淡水魚としては、ウグイ、ハヤ、オイカワ、スナフキ(カマツカ)、オシキウオ、ニゴイ、ソウギョなどが挙げられるが、いずれもコイ科の魚である。一方、海水魚としては、スズキ目(ハゼ、ヨーロピアンパーチ、コイチ、サワラ、イカナゴ)、キュウリウオ目(シラウオ)、ガンギエイ目(ガンギエイ)など幅広い。モンゴル名と学名対照の魚類辞典の入手が必至である。

第79節より

Холугад гоожижуу, шилүгэд шибэрижүү.

(傍訳) 悪的毎退翎 涎収不的

(総訳) 如今莫不似飛禽的雛兒般。毛羽長了。走獸的羔兒般大了。

この部分を含む本節はなかなか読み応えがあり、読む会でも3回に渡って議論した。中でもこの文章は難解である。

モンゴル人研究者の主な解釈は以下の通りである。

Хулхи гоожжухуй, Шүлс шивэрчүхүй (Чоймаа)

Хулхи нь гуужиж, Шүлс нь сэвэрчихлээ (Сонгомол эх)

Хурганы үс гуужив, төлөгний бие төлжив (一才羊の毛が生え変わって、三才羊の体が)

(Дамдинсүрэн)

Хулхи нь хатаж, шүлс нь татарчээ (Пүрэвдорж)

Хулга хулурад гоожиж, шүлс шилүгэд сэвэрчихлээ (Цэрэнсодном)

Нисэх шувууны дэгдээхий мэт, жигүүр өд өсчүхүй. Гөрөөсний зулзага мэт шүдэн хумсан ургажухуй (Цэнд гүн)

Үс бойжиж, нус нулимсаа цэвэрлэх чадал тэнхээтэй болов (毛が生えて、鼻水や涙をぬぐうことができるようになった) Eldengtai

Өдөөн гуужуулж шүлсээн сайруулахаан зогссон байх

日本人研究者の解釈も千差万別である。

雛どもの翎伸びけん、羔ども生立ちけん(那珂)

雛が翎伸び、二才の羊が大きくなった様に成人した(小林)

野かけ[の雛ども]が幼羽を脱ぎ落したぞ、涎たらし[の小羊ども]が大人となったぞ(村上)

耳垂れ流れ落ちたり、涎垂らしどもの涎とまれり(小沢1985)

子羊どもが脱毛せり、涎垂らしどもの涎とまれり(小沢1992)

様々な資料を参照しつつ個人的には小沢『全釈』寄りの“Хулгад гоожжээ, шүлхийд сэвэржээ (耳垢が流れ出て涎も涸れて、テムジン成長した)と自分なりに結論づけていたが、違和感が残っていた。その後、ЛувсандоржのГулгия юмнууд гуужив, Шүлхий юмнууд сэврэвという解

釈に納得し、現時点ではこれを支持している。Лувсандорж は子供を悪く言うニュアンスのことばに гулгия、шүлхий、нусгай、орцлоо、чарлаа などが使われるが、хулхи (хулга) ということばは使われることがない。子供の耳を耳垢が塞ぐということもない。qoluγad というのは現在の гулгия の古い複数形である。гулгия は病気ではなく、どんな子供にもあることである。タイチョードの貴族は気に入らない子供らに対して гулгия、шүлхий ということばで呼んで蔑んだのである。(Лувсандорж)

(3) Сүүдрээс бус нөхөргүй, сүүлээс бус чичуа(чичуа? чүчигэ?)-гүй буй бид

影より外に伴なく、尾より外に鞭なし(私たちには)。

秘史の有名な言い回しの一つである。чичуа は多くの資料で「鞭」と解釈され、ташуур と現代語訳されている語であるが、小沢や Ardajab らはチュルク語 чычык と同源の語であるとして「羊の尾の脂肪のある部分」とし、後段を「尾より他の食(脂)なきなり」と訳し、「前段で人的側面の孤立無援の状態を、後段で家畜的側面の皆無の状態を表現している」としている。その一方で、Цэрэнсодном は鞭説を主張、「仲間がなく武器もない空っぽの状態を表現しており、この語は чичих, хатгах, цохих などの派生語であり、ташуур の同義語である」としている。『オールドス口碑集』には「尾の他には房もない」という言い回しが採録されており、「房 jačuk の部分は元々は čiču'a だった」との説明がある。

内モンゴルのモンゴル語(「内モンゴル語」ではない)について(読む会で出た話題から)

(1) "Жинхэнэ" монгол хэл

モンゴル国出身の参加者から「内モンゴルのモンゴル語は、モンゴル文字に裏付けられた“Жинхэнэ монгол хэл”だ」という発言が出たことがあり、少し嬉しかった。私はフフホトの内モンゴル大学から帰国した1980年代半ばからウランバートルに赴任した1990年代半ばまでの約10年間、指導を受けたチャハル・モンゴル人の先生の発音の影響を受け、チャハル方言(厳密にはチャハル方言を土台にした内モンゴル標準音)を話していた。そのため、ウランバートルに赴任した当初、“Жинхэнэ монголоор ярь” “Төв халхаар ярь” と何度も言われた経験があったからである。南北モンゴルの関係や歴史について全く無知であった私は、同胞の方言、しかもハルハ方言に最も近い中央方言であるチャハル方言を話す私を「少し変わった日本人」とハルハ・モンゴル人にも歓迎してもらえとばかり思い込んでいた。そのため、ウランバートル赴任前には駐在中はチャハル方言で通そうと考えていたが、ウランバートルで仕事をするためモンゴル語を半年かけてハルハ化した。内モンゴルの方言を話すことでスパイ呼ばわりまでされる始末で、仕事に支障が出ると判断したからである。だいたい私のようにちょっとした嘘をついてもすぐ顔に出してしまう人間にどんなスパイ活動ができると言うのだろうか。жинхэнэ があるということは худлаа もあるということである。果たして худлаа монгол хэл というものが存在するのだろうか。жинхэнэ, худлаа というさらに分断を深める不毛なレッテル貼りはやめてはどうか。独立国家モンゴル国のモンゴル語でさえ「乱れている」とさかんに言われる昨今である。両大国の執拗な粛清

にも今日まで命がけで残してきた世界各地で生き残るモンゴル語の素晴らしい表現や言い回しを集収・整理し、相互に学び合うことこそ今すべきことではあるまいか。

漢語の強い影響を受けた直訳調の文章、また、漢語の膨大な数の借用語に蹂躪された中国領モンゴルのモンゴル語を *жинхэнэ* と呼ぶには難しい側面があるかも知れない。ただ、中国による漢化、モンゴル文化撲滅政策下、モンゴル文字を命がけで守ってきたその姿勢さえも *худлаа* と罵倒できるのか。「世界中のモンゴル人の模範となるべき」独立国家であるモンゴル国のモンゴル人は、モンゴルの歴史・文化・社会全般を広く深く理解する必要がある。その一方で、モンゴル文字を21世紀まで死守してきた中国領モンゴルのモンゴル人はその誇りを強くもって、モンゴル語を漢語の蹂躪からしっかり守ってってもらいたい。

(2) "Цэвэр" монгол хэл

来日して間もない頃、内モンゴルのモンゴル人と知り合い、外で会うことになり、彼女が待ち合わせ場所を *тос нэмэх өртөө* と指定した。ところが、全てモンゴル語で構成されたこの語句がどうしても理解できない。彼女に詳しい説明をしてもらって、それが *бензин түгээх станц* (ガソリン・スタンド) だと言うことがやっとわかった。直訳すると「油を加える処」で、なるほどと思った。自分たちはたった3語のうち2語もロシア語を使っていることにハッと気づかされたという(ハルハ・モンゴル人)。

内モンゴルのモンゴル人がモンゴル国を訪問すると、できるだけ「チェウエル(純粋な)」モンゴル語で話そうと涙ぐましい努力をする。ザハ(食料品市場)でキャベツを買おうと “*цагаан ногоо өг*” と言っても、市場のおばちゃんはわかってくれない。さんざんやりとりして、おばちゃんが言ったのは *байцаа* (漢語の「白菜」がモンゴル語に入った借用語) だった。食堂でごはんを食べようと *хоолон гэр* と言ってみるが、これも通じない。オランバートルでは *гуанз* (漢語「餡子」起源の借用語) だ。 *хоолон гэр* もせめて *хоолны гэр* と言えば何とか通じるか。 *хонин мах* (羊肉) など隠れた -н といわれる形が後の名詞をそのまま形容する使い方はモンゴル国では通じにくい。

ハルハ・モンゴル語を土台としたモンゴル国のモンゴル語は、モンゴル人にとって唯一の独立国の「国語」である。ただし、ユーラシアに広く展開するモンゴル語のごく一部であることも事実。方言間に優劣はないし、「本物」も「偽物」もない。こんなことは私のような言語学を専門とする研究者でない者がわざわざ言及するまでもないだろう。ハルハ・モンゴル語と他の方言との発音や表現の違いは「間違い」ではないのだ。

最後になりましたが、モンゴル秘史を読む会にいつも参加いただいているチョモルログさん、エルチ(賀)さん、サインホビトさん、ヒシゲーさん、都合がつく限り参加いただいている松田孝一さん、西村幹也さん、荒井幸康さん、さらに、これまで単発で参加いただいた皆さん、いつも貴重なコメントをいただき、とても感謝しています。これからもよろしく願います。

参考文献

日本語

- チョクト(朝克圖)(2011)『『元朝秘史』の世界を理解するために—中国における『元朝秘史』研究の問題を中心に』吉田順一、早稲田大学モンゴル研究所『モンゴル史研究—現状と展望』明石書店。
- 岩村忍(1963)『元朝秘史 チンギス=ハン実録』中央公論社。
- 小林高四郎(1941)『蒙古の秘史』生活社。
- 栗林均(2021)主な著書・論文著作・論文
<http://hkuri.cneas.tohoku.ac.jp/articles/> (閲覧日: 12月1日)
- 森川哲雄(2007)『『元朝秘史』—北アジア世界における初めての年代記』『モンゴル年代記』白帝社。
- 村上正二(1970~76)『モンゴル秘史チンギス・カン物語』平凡社東洋文庫(全3巻)。
- 那珂通世(1943)『成吉思汗実録』筑摩書房。
- 小沢重男(1984~89)『元朝秘史全訳』(上中下)、『元朝秘史全訳続攷』(上中下) 風間書房。
- 小澤重男(1997)『元朝秘史』(上下) 岩波書店。
- ソロンガ「ラクダの個体識別に関する一考察」
<https://opac.ll.chiba-u.jp/da/curator/104146/S18834744-35-P058-SOL.pdf>
- 吉田順一(2011)『『モンゴル秘史』研究の新たな展開にむけて』吉田順一、早稲田大学モンゴル研究所『モンゴル史研究—現状と展望』明石書店。

モンゴル語・漢語

- 阿尔达扎布(2005)『新译集注《蒙古秘史》』内蒙古大学出版社。
- Bayar(1980). *Mongγul-un Niγuča Tobčiyān* (蒙古秘史、上中下). Kökeqota: 内蒙古人民出版社。
- Чулуун, С. нар(2022). “Цэнд гүнгийн орчуулсан Монголын Нууц Товчоон тайлбарт эх” I, II, III. УБ.
- Дамдинсүрэн,Ц.(1990). Монголын Нууц Товчоо. УБ.
- Eldengtai, Oyundalai(1984). *Mongγul-un Niγuča Tobčiyān-u qarγuyulun qinaγsan debter* (《蒙古秘史》校勘本). Kökeqota: 内蒙古人民出版社。
- 额尔登泰 乌云达赉 阿萨拉图(1980)《蒙古秘史》词汇选释 内蒙古人民出版社。
- Гантогтох, Г.(2018). Монголой Ньюса Тобшоон УБ.
- Лувсандорж, Ж.(2019). Монголын Нууц Товчоон(Ихмонгол улсын нууц түүх). УБ.
- “Mongγul-un Niγuča Tobčiyān”-u songumal еке-yi bolbasuraγulqu redaksi-yin jöblel(2004). *Mongγul-un Niγuča Tobčiyān*. У.Б.: “Mönke-yin üsüg” kompani.
- Начин, Д. нар(2017). Цэнд гүнгийн хөрвүүлсэн Монголын Нууц Товчоо. УБ.
- Өлзийхутаг, Н.(1985) “БНМАУ-ын бэлчээр хадлан дахь гэжээлийн ургамал таних бичиг” УБ.
- Пүрэвдорж, Д.(2020) “Монголын нууц товчоо” УБ.
- Түвшин төгс, Б.(2020) “Цэнд гүн ба Монголын Нууц Товчооны Анхны Монгол Орчуулга” УБ.
- Цэрэнсодном, Д.(1993) “Монголын Нууц Товчоон”-ы орчуулга тайлбар (モンゴル文字版) 民族出版社

モンゴル語辞典

- Baatur, Da. “Iji üge-yin toli(類語辞典)” 内蒙古人民出版社。
- Bawden, C.R. (1992) “Mongolian-English Dictionary”.
- Доржготов, А. нар 1998 “Зурагт Толь” УБ.
- Lessing F.D. (1960) “Mongolian-English Dictionary” University of California Press.

“Монгол Хэлний Их Тайлбар Толь” <https://mongoltoli.mn/>

(1978)“Монгүул utq-a-yin jüil qubiyaysan toli biçig(蒙文分類辞典)” 民族出版社.

小沢重男 (1994) 『現代モンゴル語辞典』大学書林。

《蒙古語辞典》編纂組 (1997) 《Монгүул Kelen-ü Toli(蒙古語辞典)》内蒙古人民出版社.

Монгол Улсын Шинжлэх Ухааны Академи(2008) “Монгол Хэлний Дэлгэрэнгүй Тайлбар Толь” 5 боть. УБ.

内蒙古大学蒙古学研究院蒙古语文研究所(1999)《Монгүул Kitad Toli(蒙汉词典)(增订本)》内蒙古大学出版社 .

Цэвэл, Я. 2013 “Монгол Хэлний Товч Тайлбар Толь” УБ.

《新蒙汉词典》編委会 (1999) “ШинэМонгол- Хатад Толь” 北京 商务印书馆.

吉田順一 (監) (2015) 『モンゴル遊牧文化用語辞典』ウランバートル。

秘史朗読

(ブリアート・モンゴル語)

<https://www.facebook.com/nomio.bathuyag/videos/3977568455604299>

(ハルハ・モンゴル語)

https://www.youtube.com/watch?v=njCkcOYVxPM&t=17s&ab_channel=Khangaibaatar

(閲覧日：12月1日)

(うちだ としゆき)

《資料紹介》

1930年代にブリヤートで出版されたモンゴル文字の書物

— 国立図書館所蔵リスト —

サイン・ホビト

Sain Khubitu

I はじめに

2022.1～2023.1は神奈川大学の交換留学プロセスに参加し、ブリヤート共和国の首都ウランウデ市にある国立大学に留学した。2023年ではブリヤート共和国の人口は9,746,000で、都市人口は5,760,000にもものぼり、人口の2/3が都市に居ると言われている。私がいたウランウデ市の冬は雪が積もり、寒いが内モンゴルと比べて風の日が少なく、「優しい冬」を感じる。夏は暑く、日照時間が長いという特徴がある。気温は冬の-30°前後から夏の30°前後と、日照り時間は一月の1日平均4時間から六月の1日13.5時間と変化が大きい。

ここに多くのブリヤート・モンゴル人が居住している。ブリヤート人は美しい自然に恵まれ、人々は優しく、また幸せに暮らしていると感じた。現在、ブリヤート人の多くの若者は自分をロシア人¹⁾、あるいはブリヤート人と称するが、言うまでもなく彼らはブリヤート・モンゴル人である。もちろん、彼らのアイデンティティと現状は理解しているが、ブリヤートの言語と文化、宗教、歴史は「モンゴル」の一部だった。ただし、政治環境や近代社会において彼らはその関係を断とうとする。

ブリヤート人は1590年頃、モンゴルのアルタン・ハーンの娘バラジンの付き添いとして今のロシアのシベリア地域に行った。1622年頃にロシアが国境を広げ、ブリヤートに侵入し始め、バイカル湖地域にそれぞれ1648年(ウディンスク)、1652年(イルクーツク)、1654年(ネルチンスク)に軍事基地を設立した。この頃からブリヤート人はロシア皇帝に納税するようになる。1930年代後半まではモンゴル語と文字を使っていたが、後にモンゴル語とキリル文字を使うようになり、また1958年以降はブリヤート語(=モンゴル語)教育が禁じられる。20世紀頃は社会主義思想の影響で、ロシア化は急速に進み、「ブリヤート・モンゴル人」は「ブリヤート人」に変わっていく。2010年ユネスコが公表した世界危機言語リストにザバイカル地域(バイカル湖東岸地域)(危機)とバイカル湖地域(バイカル湖西岸地域)(重大な危機)のブリヤート語は入っている。

現在のブリヤート国の学校においてブリヤート語は教授言語ではなく、科目の一つに過ぎず、ブリヤート語の教師や研究者を除いて、社会におけるその「必要性」は失われつつある。田舎に使用者は多

1) 知り合いのブリヤート人と中国語で交流すると、「我是俄罗斯人」と言い、もう一人のブリヤート人と日本語で交流するが、「私はロシア人だ」と表現する。ただし、ブリヤート人はロシア語で言う時に、Rossiyaninであり、スラブ民族のRuskiiとは違う表現をしている。

いと言われるが、「ブリアート人は都市に入るとすぐブリアート語を話さなくなる²⁾」という。ダムディン氏³⁾によると、ここ十年間ブリアートにおけるブリアート語の使用現状は、特に若い世代において急速に低下していると言う。

今回の資料はブリアート国立図書館(Национальная библиотека Республики Бурятия)の六階に保管されているモンゴル文字資料の九割のリストである。ちょうどブリアート共和国、さらにモンゴル地域で共産主義が地歩を固め、ロシア化が急速に進む時期の書物である。またはモンゴル文字が次第に使われなくなっていく時期の書物で、20世紀前半のブリアート・モンゴル地域の実態が覗かれる。そこでロシア化がいかに進み、ブリアート人は「革命」をいかに受け止めたのか。20世紀のブリアートの歴史を知る上で重要な意味を持っている。資料価値が非常に高いものである。

写真1 モンゴル文字書物保管の棚

---

2) Дугаров Баир 先生の話による。2022.12.1に会い、お話できた。

3) Д.Д.Бадараев《Бурятский язык в регионах России, Монголии и Китая》Улан-Удэ: Изд-во Бурят. гос. ун-та 2020;Д.Бадараевの日本モンゴル文化学会第六回学術会議(2022.12.10)における発表内容による。

以下の表の空欄は表記が確認できなかったものである。原本の写しはある程度持っているが、全てではないため、確認できないものもあり、作業当時の表記のままにした。またロシア語ができないが故に、ロシアに出版された関連書籍リストの確認はできてない。

II 書名リスト (出版元別)

1. 出版社不明 (22冊) 表1

出版年	著者	書名
1924	N N Foffi; Y A Takoflef	Linin-ü namtar
1925		ᠶᠠᠵᠠᠷ-un kürüsü uruᠴa-ji saijiraᠶulqu jorilᠶatu (miliurača) qarilčan tusalalčaqu qorsiyān-ud
1925		ᠶᠠᠵᠠᠷ-un kürüsü uruᠴa-ji saijiraᠶulqu jorilᠶatu (miliurača) qarilčan tusalalčaqu qorsiyān-ud
1926		ulus törü-yin bodulᠶa-ji üjekü bülküm-üd-ün tülüblege
1927	ᠴ. Bajar-un	--üsüglet--küdüge ajil-un nasu güičegčid RSFR-un ba B MGSSR-un törü -yin gegerele-eče
1927	ᠮ. Batučeren	qonin ajil tus
1927	Banzaraᠶsin. D	aimaᠶ-un güičedgekü quriiyan ba somun-u...
1927	orčiᠶuluᠶčid...kinan jasaᠶčid B. Baradi, Buyangnemekü	kümün-ü bey-e maqabud tuqai
1928	Iwquf; Boriyad baᠶsi -nar-i beledgekü surᠶaᠶuli-yin 3 durar angki-yin šabinar-un orčiᠶuluᠶsan; G. Čebeg kinabai	delekei-yin baidal ba kijaraᠶ nutuᠶ tuqai medegdekü (terigün šatu) ; delekei-yin baidal ba orun nutuᠶ-i sinjilekü terigün debter
1928		jüblel-ün jasaᠶtu neigem jirumtu atunumi erketü Boriyadmongᠶul ulus-un baidal 4düger yeke quraldaᠶan-a ergün bariqu iledgel
1929		jiᠶaburi
1931	Siličaqai-yin kinamji-tai	ekener-ün üre türüdeg ügei učir
1931	orulaᠶči geiingin	tabun jil-ün tüsüb-i dörben jil-dü güičedgey-e
1931		adaᠶusu mal-i yamar usu-bar usulamui
1931		jüke slaw deki ündüsün-ü asaᠶudal-du
1931		sün-tei üniy-e-ji kemjiy-e-tei-ber tejigekü tuqai
1931		Jiniwa qota-du boluᠶsan ibruᠶa-yin qumiis degere nökur Litwinub-ün kelegesen üge
1931	W. Najimeb	qulqud-un dotur ajil emkidgekü tuqai ündüsün asaᠶudal-ud

1932	RSFSR-un qaoli jarčim-un čuɣlaɣululta-yin 17duɣar-un 186deki jüil, Č Wačirjib	nutuɣ-un güiçedgekü quriyan ba jübel-üd-iyer uyaɣratu toɣtuɣal ɣarɣaqu ba mün toɣtuɣal-ud-i dabarsan kümüs tur jakiruxan-u yosu-bar yala nekebüri açiqu yabudal-ud tuqai dүrim
1933		adaɣun-u oruɣun-u ebedčin
1935		buuma ebedčin qaldaqu ügei-yin tolada adaɣu mal-du tarılɣan kikü tuqai
		nam-un 16duɣar yeke qural-un toɣtuɣamji-ača
		mal-un čingnegür-i medekü

2. 政府機関より発行

(1) B M ulus-un jalaxučid-un moji-yin quriyan BM 国青年州委員会 (2冊) 表 2

出版年	著者	書名
1929		Boriyad Mongɣul büsegüiçüd-i bolbasuraɣulqu ajil-i güiçedgegčid-un qural-iyar kelelčegsen jüil-üd
1929	B M ulus-un törü gegerel-ün keltes-tü jokiyarsan	yeke nasutan-i bičig-tü surɣaqu surɣaɣuli-yin mür-ün kütülbüri

(2) sudur bičig jokiyān keblekü küriyeleng 典籍委員会 (後の科学アカデミー) ;

B M. ulus-un sudur bičig jokiyān keblekü küriyeleng BM 典籍委員会 (3冊) 表 3

出版年	著者	書名
1929		Boriyad Mongɣul büsegüiçüd-i bolbasuraɣulqu ajil-i güiçedgegčid-un qural-iyar kelelčegsen jüil-üd
1929	B M ulus-un törü gegerel-ün keltes-tü jokiyarsan	yeke nasutan-i bičig-tü surɣaqu surɣaɣuli-yin mür-ün kütülbüri
1929	Batučeren-u Jigjid	časun siɣurɣan

(3) B M ulus-un sang-un jisa-yin arad-un yamun BM 財務人民部 (1冊) 表 4

出版年	著者	書名
1929	Č Wačirjib orčiɣulɣ-a	küdüge ajil-un nigedgemel tataburi tuqai dүrim-i küčün-dü inü oruɣulun kütülekü yabudal tuqai neigem jirumtu jüblel-ün jasartu qulburatu ulus-un түb-ün güiçedgekü quriyan ba arad-un said -nar-un jüblel-ün toɣtuɣal ba küdüge ajil-un nigedgemel tataburi tuqai dүrim kiged mün tataburi-ji 1929-1930 on dotura kerkin güiçedgekü tuqai B ulus-un түb-ün gulčedgekü quriyan...

- (4) Boriyadmongɣul ulus-un erdem-ün küriyeleng; BM erdem-ün küriyeleng; BM ulus-un erdem-ün küriyeleng BM 国科学アカデミー; Boriyadmongɣul-un erdem-ün küriyeleng ba Boriyad Mongɣul moji-yin бүкү құлбарату улус-ун Леинин қумунис-ун еблеl BM 国科学アカデミーおよび BM 州全連邦レーニン共産党同盟; BM erdem-ün küriyeleng ba Boriyad бүсегүй-йин ном-ун sang BM 国科学アカデミーおよびブリヤート婦人図書館 (42冊) 表 5

出版年	著者	書名
1924	Č.Bajar-un	toɣan-u bodulɣ-a-du si (o?) tulqu angqa šatu-yin surɣaruli-du üjekü terikün debter
1924	D.Baradi-yin	j (y) ara ebedčinten j (y) ala küliyelgen sigidgegsen arad-un erekür-i sakıqu sigübüri
1924	F.Quwalingqu;S.Samfil,B.Čerinjib	ulus törü-yin udqa činar-i tobčilan üjegülkü debter
1925	Č.Bajar-un	ulaɣan odun-3
1925	Č.Bajar-un	toɣan-u bodulɣ-a-du situlaqu angq-a šatu-yin surɣaruli-du üjekü ɣurbadurɣar debter
1925	S.Bajaigin;N.Damdin orčirulba	küdüge ajilčün-u erke-yin tus
1925	M.Bolderib	sine wolusdi (qusırın)
1925	M.Bolderib	sine wolusdi (qusırın)
1925	Č.U.lčana;E.Damdin orčirulba	jüblel-üd-tur kerkin sungɣumui
1925		somun-ud-un (tusqun) ba qota balɣas ɣajar-a sungɣuli üiledkü kiged Boriyadmongɣul risbüblig-ün jüblel-ün quraldɣan-ud-i tataqu tus jıɣaburi
1925	M.Qalinin; E.Damdin orčirulɣ-a	bükü qulburatu ulus-ud-un 3durɣar quraldɣan-a jübleltü baidal tus M.QaLinin-u iledgel
1925	Mungke orčirulba	küdülmüričün ba күдүге ажилчин екeнер-үн tus Linin-ü kelegsен üges orusiba
1925	Liwkür;Č.Bajar orčirulbai	Orus-un iderčüd-ün qumunisam eblel-ün teüke
1925	W.I.Linin; Buda Černgijib orčiqulba	W.I.Linin-ü quufirača tuqai kelegsен ba bičigsен jüil-üd orusiba
1925	Č.Bajar orčirulba	mider-ün kemjigür tus
1925	T.R.Namjil	qaučün qubiluba,qaoли sinelebe 4 üjegdeltü jüjig
1925	G.Rinčün kinaba;T.Baradi orčirullbai	ajiltu nigedgemel nigedüger šatu-yin surɣaruli-yin sine qarɣ-a nud
1925	Č D Badmain orčiruluɣsan	Boriyadmongɣul ulus-un risbüblig-ün sumun-ud-un (tusqun-ud) jüblel-üd tuqai toɣturɣal

1926	Č.Bajar-un	ulaᠯᠠᠷᠠᠨ odun-kemekū angqan šatu-yin surᠢᠷᠠᠭᠠᠷᠤᠯᠢᠨ-a tūrbedeki jil-dū üjekū terigün debter
1926	Č.Bajar-un	Boriyadmongᠭᠤᠯᠤᠯ ulus-un erdem-ün küriyeleng
1926	Č.Bajar-un	üsügᠯel-nasu güičegsen kümün-i surᠢᠷᠠᠭᠤᠰᠤ quriyangᠷᠤᠢ tailburi;qabsurᠢᠷᠠᠯᠲᠠ-tai
1926	B M moji-yin nam-un qomitad-un küdelmüričin ba küdügečin büsegüičüd-ün keltes	bač (s?) aᠷad-un dumda erkilekü küdelmüri tuᠻai 4
1926	B M moji-yin nam-un qomitad-un küdelmüričin ba küdügečin büsegüičüd-ün keltes	Boriyad büsegüičüd-ün erke čilüge ba baidal kiged qamaᠷᠠᠯᠠᠭᠤ jüil-ün tuᠻai
1926	J.J.Batučeren;Ardi-yin jasaba	ajiltu arad-un ᠷajar edlekü erke ba tegün-i ᠷajar-un sine qaoli-yin küčü-ber qamaᠷᠠᠭᠠᠭᠤᠯᠠᠭᠤᠰᠤᠨ orusiba
1926	A.Wulaqub;Bimba kinaba;Č. Banmain orčiᠷᠤᠯᠤᠰᠤ-a	küdüge nutur-un ajilčid-tur tusalaturai
1926	qumindarna-yin keltes	büküi qulboᠷᠠᠨ-u qomunis (bolsibig) nam-un dürim
1926	I.G. Taduü	sururᠰᠠᠨ dalai surur-a ügei balai
1926		nam-un jorilta ba büsegüičüd-ün tülügelegčid-ün čurᠯᠠᠷᠠᠨ-u tuᠻai 1deki debter
1926	Lodui;Rinčin Bimba kinaba	moji (kübirni boyu ublasti) aimar (uyajida boyu uᠷᠷᠤᠷ) qusiᠷᠤᠨ (walusti) -nu ᠷajar-un qomis-tu arčaratu ᠷajar-un kereg-i kerkin sidgejü tasulaqu tuᠻai jiraburi
1926	...W.Ančiu orčiᠷᠤᠯᠤᠰᠤ-a	somun silini-ud-un qusiᠷᠤᠨ walusti-ud-un aimar ujasta nud-un qarilčan tusalalčaqu qumitad-ud-un sinečilen sungᠭᠤᠷᠤᠭᠤ tuᠻai jiraburi
1926		Boriyad büsegüi-ji kerkin neite-yin küdülmüri-dü beledgemüi 3
1926	L.B.Qaminib;Dorji Buyantu orčiᠷᠤᠯᠤᠰᠤ-a	Linin ba tegün-ü nam
1926	I.Qafidunub;D.Durjarjib	qumunista -nar inu küdüge saᠷᠤᠷᠢᠨ ᠷajar-a yaᠷᠤ-i kikü yosutai boi
1926	B.Čerengjib orčiᠷᠤᠯᠤᠰᠤ-a	qumunis (bolsiwig-ud-un) nam-un frugrama; W.I.Lainin ba E.I.Buqarin-u kigsen iledegel bailčamui
1926		Boriyad büsegüičüd-ün tülügelegči-ner-ün qural-un mür-ün kütülbüri ba kereglekü jüil-üd bolun ilerkeilekü bičig-üd
1927	Abaᠷai-yin Türgen	ünen-u bayar kemekü qoyar üile-tei jüčig
1927	Dumbrubsqui;A.Damdin	küdüge ajilčin-u ger ba büle jügeri-yin tasuralᠤᠷᠠᠨ-a-yin tuᠻai

1927	F.Tudurub,Č.Bajar-un orčiᠠᠷᠠᠯᠠ	ᠶᠠᠵᠠᠷ dooraki ᠶᠠᠢᠴᠠᠮᠰᠢᠷ
1927		Boriyad Mongᠭᠤᠯ -un erdem-ün küriyeleng-eče mongᠭᠤᠯ kelen deger-e keblen ᠶᠠᠷᠶᠠᠷᠠᠳᠠᠷᠰᠠᠨ nom debter-üd-ün nereidül
1927		ed keregsel-ün qorsiy-a-ji bairulqu tuqai jᠶᠠᠷᠪᠤᠷᠢ
1928	Orus-ača orčiᠠᠷᠠᠯᠠ-ji Buyangnemekü,Ba.Baradi-yin kinan jasaburilabai	ᠶᠠᠵᠠᠷ delekei kerkin toᠷᠲᠠᠷᠰᠠᠨ-u tobči teüke
1928		suyul-un qubisqal yanfar-marta

(5) Boriyadmongqul ulus-un qauli yosun-u arad-un yamun BM 法務人民部国合法的人民政府 (2冊)
表 6

出版年	著者	書名
1927	Dulfisun,Siral jokiyaba; B.Čeren orčiᠠᠷᠠᠯᠠᠨ,D.Togmid kinabai	sigügü tasulaqu ᠶᠠᠵᠠᠷ-asaᠷᠤᠯᠴᠠᠭᠤ arad-un tülügelegčid- ner-tü kütülbüri bolqu qauli yosun-u tobči jᠶᠠᠷᠪᠤᠷᠢ
1927	Čerengjib Wčirjib orčiᠠᠷᠤᠯᠤᠪᠠ keblelge (?) -yin keltes-i erkilegči Dorji Ardan kinabai	neigem jirumtu kelkiy-e-tü jüblel-ün jasaᠷ-tu Orus ulus-un yerüngki erke-yin qauli

(6) B M ulus-un keregiigi erkileke ᠶᠠᠵᠠᠷ BM 国国会 (2冊) 表 7

出版年	著者	書名
1929	D.Jimsaran jokiyabai; R.Namjil-un kinabai	toᠷ-a bodulᠠ-a surulčaqu angqaduᠷᠠᠷ debter ⁴⁾
1931	(Л.А.Гофланд)	taraquum-a kemekü yaᠷun boi

(7) B M ulus-un түб-үн гүйцэдгекү qorijan BM 中央執行委員; Boriyadmongᠭᠤᠯ ulus-un түб гүйцэдгекү qomitad-un emkidkel-ün tasuᠷ BM 中央執行委員會編集部; BM ulus-un гүйцэдгекү түб qurijan; BM 国中央執行委員會 (12冊) 表 8

出版年	著者	書名
1929		olan ulus-un baidal ba SSRS-yin dotuᠷadu baidal
1930		ulas-un yamun ᠶᠠᠵᠠᠳ-ᠢ čeberlekü yabudal

4) 所蔵番号は1024561で、サイズは15.3*22.6、全114ページ。複写資料がないため、確認できず、当時の記録のままにしたが、書籍の情報は間違っている可能性がある。

1925		Boriyadmongɣul ulus-un tūb güiċedgekū qomitad-un jūblel-ün gesigūd-ün qoyardurax urgen jūblel-ün toɣturarsan bütümji nūd
1928	Č.Wčirjib orčirullxa	kūdūge nutur-ud-tu ger barilx-a nūgūd-i qudaldan abolčaqu ba baričaxan-a ügkū čara ger-e bičig kerkin batulaqu tuqai jiraburi
1928	...W.Ančiu orčirulx-a	buddkha-yin (lama-yin) šasintan-u sūm-e kiid-i ulus-ača ilxaqu tuqai Boriyad Mongɣul ulus-un tūb-ün güiċedgekū quriyan-u ba arad-un said -nar-un jūblel toɣtural, Boriyad mongɣul ulus-un qaoli yosun-u arad-un said-iyar tere kū toɣtural...
1926	Č.T.Badm-a orčirulba	somun tusqun ba qota xajad-tu jūblel-üd-i sungxuqu bolun jūblel-ün jasartu neigem jirumtu awtunumitu Boriyadmongɣul ulus-un jūblel-ün quralduraxan-ud-i tataqu tuqai
1931	Wčirjib orčiruluba	1931 on-u awgusta-yin 11-16-nu edür-üd-tū bolursan jūblel-ün jasartu neigem jirumtu awtunumitu Boriyad-Mongɣul ulus-un güiċedgekū tūb quriyan-u gesigūd-ün qural-un tobči toɣtural-ud
1932	Č Wačirjib orčirulx-a	nutur-un nalur soyul-un tataburi üiledkū yabudal tuqai Boriyad Mongɣul ulus-un güiċedgekū tūb quriyan-iyar xaxaxarsan toɣtural-ud
1929	Č Wačirjib orčirulx-a	1) üiledbüri-ji qamaralaqu qaoli-du qabiyadarulurdaqu yosutai tus ail-ud-i bayan nidurx-a biyačustur turalaqu barimtalx-a tuqai Boriyad Mongɣul ulus-un arad-un said -nar-un jūblel-ün 1929 on-u iyuli-yin 31-u edür-ün 89durax toɣtural ba 2) ...
1929	Č Wačirjib orčirulx-a	öber dotur-un tataburi üiledkū yabudal tuqai bükü Orus-un tūb güiċedgekū quriyan ba arad-un said -nar-un jūblel-ün 1929 on-u sintayaburi-yin 2edür-ün toɣtural ba tegün-ü delbelege bolxan xaxaxardarsan tusqai jiraburi orusiba
1928	Č Wačirjib orčirulx-a	aimax-un (wulusti-yin) güiċedgekū quriyan-u ba somun-u jūblel-üd...
1928		xajar edlegüri qubiyaqu tus-un toɣtural ba jiraburi

(8) Boriyad Mo.usul-un kūdūge ajila-un jegeli ba uljalaxa-yin qorsiyad-un qulbuq-a bursilswiuja

BM 地方活動資金商業組合連合出版 (1冊) 表9

出版年	著者	書名
1929	J.Jib orčirullbai	Boriyad ulus dotur-a qoni mitis egülder-ün bulxaqu tuqai

(9) B M ulus-un ʄajar tariyalang-un arad-un yamun BM 農業人民部 ; Boriyadmongɣul-un ʄajar tariyalang-un arad-un qumisariyad neitelebei BM 農業人民コミッサール出版 (4冊) 表 10

出版年	著者	書名
1927	Č.J.Baldan orčiɣullʄa; Č.J.Wačirjab jasaburilaba	neigem jirumtu jüblel-ün jasar-tu Orus ulus-un adarusu mal-un eregöl-i sakiqu yabudal-un dūrim
1929	Č.Darm-a orčiɣulubai	ʄajar-un bülküm bairulqu ba tegün-ü dūrim batulaqu jiraburi
1929	R Dorji orčiɣulba	edlegüri-yin ʄajar tegsilen qubiyarilaqu tuqai-yin tortuɣal ba jiraburi
1930	qumisariyad-un said Jansung,orčiɣulluɣsan R.Dorji	ʄajar-i ulus-un medel-dü quriyaqu yabudal osultuɣuluɣsan tusiy-a abdaqū kemjiy-e-yin tuqai dūrim

(10) Boriyad büsegüi-yin nom-un sang BM ブリヤート婦人図書館 (1冊) 表 11

出版年	著者	書名
1926		Boriyad büsegüi-ji kerkin neite-yin küdülmüri-dü beledgemüi 5

(11) dūrim jokiyaqu yerüngki qomis ba B M nutuɣ-un čerig-ün yamun 司法総局とBM 地方陸軍省 ; fuun-je jebseg-ün daičilaqu arɣa-yin unisun uralal 銃火器兵法 ; B M nutuɣ-un čerig-ün yamun BM 地方陸軍省 (2冊) 表 12

出版年	著者	書名
1890; 1923; 1927	...bükü čerig-ün jangjun S.Qaminiw...	küdülmüričin tariyačin-u ulaɣan čerig-ün fuun (fud) -nu tur jaɣur-a-yin dūrim 1
1923; 1928	...bükü čerig-ün jangjun S.Qaminiw;SSSR ulus-un qubisqaltu čerig-ün jüblel-ün gesikün Ungšiligte	küdülmüričin tariyačin-u ulaɣan čerig-ün fuf-nu tur jaɣur-a-yin dūrim 2

(12) eb qamtu(bo)nam-un bo.mo.moji-yin qorijan 共産(ボルシェヴィキ)党BM 州委員会 ; bükü eblel-ün qomunis(bo) nam-un B M moji-yin qomitad-un küdülmüričin ba küdügečin ekener-ün keltes 全国委員会(ボルシェヴィキ)州委員会労働者婦人委員会 ; bükü qolburatu ulus-un eb qamtu nam-un B M moji-yin qorijan 連邦共産党BM 州委員会 ; eb qamtu(bo)nam-un bo.mo.moji-yin qorijan 共産(ボルシェヴィキ)党BM 州委員会 ; B M ünən ba Boriyad orun-u qomsumul kemekü sonin-ud-un qoriy-a BM 国ウネン(真実)新聞社とコムサモール新聞社社 (5冊) 表 13

出版年	著者	書名
1926	bükü eblel-ün qomunis (bo) nam-un B M moji-yin qomitad-un küdülmüričin ba küdügečin ekener-ün keltse-eče	marta-yin naiman inu bükü delkei-yin küdülmüričin ba küdügečin ekener-ün edür mün
1928	L. Üljüdtü, B. Čimed orčiᠠrullbai D. Duntub kinaba	bükü qolburatu ulus-un eb qamtu nam-un (bolsiwigud-un) 15durar yeke qural-un toᠣrturamji
1929	(neislel degedü Üde-yin 1929)	eb qamtu nam-un Boriyadmongᠢul moji-yin jirᠢu-durar qural-un tobči toᠣrtural-ud
1929		eb qamtu nam-un Boriyadmongᠢul moji-yin jirᠢu-durar qural-un tobči toᠣrtural-ud
1930	Boriyad Mongᠢul -un eb qamtu-yin ba mongqul-un qubisqaltu jalᠠᠷuᠴud-un qoyar jabsara kelelčen batularsan...	... neigem jirum-un yosurar qurdubčilen güičedgekü kereg-ün ger-e bičig

(13) jalᠠᠷuᠴud-un moji-yin qoriy-a 青年州委員会 (1冊) 表 14

出版年	著者	書名
1927		bükü qolburatu ulus-un Leyenin-ü surtaltu jalᠠᠷuᠴud-un eb qamtu-yin eblel-ün Boriyadmongᠢul moji-yin türbedüger qural-un toᠣrtural

(14) Sanktpwtwrburg Санктпетербург; mosqawa.griimli モスクワ・クレムリン; Kajan qutan-a darurdaᠷsan boi カザン市に印刷 (3冊) 表 15

出版年	著者	書名
1911	A. Bazdneb	Jangᠢar
1934	Перевод Ц.Очиржапова	RSFSR-un sowiid-ud ba sowiid-un qural-ud-tu tülügelegčid-i sungᠢuqu yabudal tuqai jiraburi
1837	Jergedei ; Kablar Aligsandari Fufuf	jiruqai-yin udq-a-ji mongᠢul kele-ber qajan qutan-u nimfiradur-un unibirsidad-un frufassur Jergedei kiged Kabalar...jokiyaba

(15) doturatu-du kereglekü 内部用 (1冊) 表 16

出版年	著者	書名
1927	...Byuru, Yu.B.Abkoma BLKČM	jegün aimar-ud-un ekičüd-ün güičedgekü ajil-un tuqai tülüblege

3. 出版社

(1) Boriyadmongxul ulus-un keblel-ün qoriyan ba moji-yin tüb-ün nom-un sang BM 国立出版所と州立中央図書館 (3冊) 表 17

出版年	著者	書名
1925	I.I.Agsilas N.D Damdin orčiɣulba	jübleltü ulus-un sigüberi-yin esgemji
1925	W.Küjmin; Č.T.Badma orčiɣulba	tegüdeg-ün dergete (ɣal-un dergete) ;qumsumul-un eblel-ün iderčüd inü ekiči baračud-un aq-a -nar mün
1925	F.Flisunub	tegüdeg-ün dergete

(2) gegerel-i erkilekü narqumad-un Boriyadmongxul ulus-un keblel-ün keltes 啓蒙人民部 BM 国出版所; gegerel-ün küdülmüričin-ü eblel-ün Boriyad Mongxul moji-yin keltes 啓蒙労働者同盟 BM 州部会; arad-i gegeregülkü yabudal-un qumisariyad 人民啓蒙業務州コミッサール; Boriyadmongxul ulus-un keblel-ün kereg-i erkilekü ɣajar BM 国立出版所; B M ulas-un güiçedgekü tüb qoriyan BM 国中央執行委員会 (5冊) 表 18

出版年	著者	書名
1925	L.M.Qaranuwiči; J.J.Batučeren orčiɣulurɣa	Orus-un qumunis nam kerkin baiɣulurɣarsan-u učir-a
1928	A.Wiɣalug	gegerel-ün küdülmüčin öber-ün eblel tuqai ɣarun-i medebesü jokimui
1928	Orus-ača quriamjilan	gegerel-ün küdülmüričin öber-ün eblel tuqai j (y) aɣun-i medebesü jokimui
1929		tignigüm-üd-tü suruɣčid-i abqu dүrim
1931	Č Wačirjib orčiɣulɣ-a	jüblel-ün jasaɣtu neigem jirumtu kelkiyet kelkiyetü Orus ulus-un tusqun-u (somon-u) jüblel-üd tuqai dүrim

(3) Boriyad Mongxul ulus-un keblel-ün kereg-i erkilekü ɣajar BM 国立出版所; бүгүде nairamdaqu Mongxul arad ulus-un eregүl-i qamaɣalaqu yamun Монгол共和国衛生保護局 (1冊) 表 19

出版年	著者	書名
1931	dogtur Grussman	bүгүде nairamdaqu Mongxul arad ulus-un arad-un eregүl-i qamaɣalaqu yabudal ba tegүн-ü darui-dur güiçedgekü jorilɣ-a 13duɣar

(4) бүгүдө найрамтагу Монгүл арад улус-ун кебел Монгол人民共和国出版所 (1冊) 表 20

出版年	著者	書名
1942	A.B.Biswlww	algwbra 2 (moskwa-yin qubisqal-un uči kemekü üiledbüri-tür keblegdebei)

(5) keblel-i erkilekü ʔajar 出版所; Boriyadmongʔul-un keblel-ün orun BM 出版所; Boriyadmongʔul ulus-un keblel-ün quriyan BM 国立出版所; Boriyad Mongʔul ulus-un keblel-ün kereg-i erkilekü ʔajar BM 国立出版業務従事所; Boriyad-Mongul Ulasiin keblel BM 国立出版所 (66冊) 表 21

出版年	著者	書名
1925	A.Arusib;l.D.Radna orčiʔullʔa	Lilin-ü mür-iyer
1925	G.Jinubyeб;Naidan Damdin-u orčiʔullʔa	B.l.lini-ü namtar
1925	G.Jinubieб;Č.Bajar orčiʔulba	Orus-un qumomis (bolsiwig) nam-un teüke
1925	A Bodulsqa;B Badmajib	wulusti-yin orusi ʔarusi-yin tuqai
1925	Naidan Damdin-u orčiʔulʔ-a	tala ʔajar ʔarča kümün čerig bosu
1929		jübleltü ulus-ud-un бүкү qolbuʔan-u eb qamtu bolsiwig nam-un arban jirʔuʔaduʔar qunfirinča qural-un tobči toʔtuʔal
1929	Quča Namsarai Namsarai-yin Quča	qubilʔarana-yin quričal
1930	B.Bamba	mongʔul kele bičig-ün dürim-tü baʔačud-i surʔaqu debter
1930		bükü qulbuʔatu ulus-un eb qamtu (bo) nam-un түб quriyan-ača tungqarlan jarlaqu bičig
1930	I.Damfil-un	šasin ba күдүге арад
1930	Bo.Čerinjib-ün,Ba Ča Čadaqu orčiʔulbai;Ardai-yin kemekü Dorji Čadqu kinan jasaba	Liyanin-u surʔal
1930		usug taniqu ügei mongqar-i arilʔay-a
1930	B.Č Čadan kinaba	ongsilʔa-yin baising ba ariʔun čeber-l sakiqu yabudal tegüberi jokiyal
1930	Quča Namsarai	qar-a čiraitu
1930		kүдүге ажил-ун qamjijan-u dürim
1930	ʔajar tariyalang-un arad-un qumisariyad-ača	Boriyad Mongʔul ulus-un ʔajar-un esgemji-ji sine-ber jokiyar yabuʔulqu-yin түсүб-үн түлүблө

1931	Q.Q.Angin;Bajinima orčiᠠᠷᠤᠯᠪᠠ B.Č.Čidqu jasaba	frinja bolbasuraᠷᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤ yabudal qonin-u sun-eče frinja kemekü qurud bolbasuraᠷᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤ-yin tobči jiraburi
1931	B.Andrieejiviin;D.P.Erdeniin orčiᠠᠷᠤᠯᠪᠠ	kümün türülkiten bolbal sararmaᠷčᠢn-ača egüsügšen gedeg ünēn-ūū
1931		qamjiyan bolbasu qamtu-yin ajil-un ündüsün salaᠷ-a mün
1931	Boriyadmongᠷᠤᠯᠤᠨ baᠷsi-yin surᠷᠠᠷᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤ-yin surᠷᠠᠷčᠢd ba šabi -nar jokiyabai;A.G.Bajin kinabai	Boriyad Mongᠷᠤᠯ -un baidal-du jokildaᠷᠤᠯᠤᠰᠤᠰᠤᠨ ulus-un erdemün jüblel-ün toᠷᠲᠤᠷᠠᠷᠠᠰᠤᠨ küdüge surᠷᠠᠷᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤ-yin mür-ün kütülbüri
1931	Boriyadmongᠷᠤᠯᠤᠨ baᠷsi-yin surᠷᠠᠷᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤ-yin surᠷᠠᠷčᠢd ba šabi -nar jokiyabai;A.G.Bajin kinabai	ulus-un erdem-ün jüblel-iyer ᠷᠠᠷᠠᠷᠠᠳᠠᠷᠠᠰᠤᠨ ekin surᠷᠠᠷᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤ-yin furugrama-yin Boriyad-un wariyanta
1931	BaquB Mongᠷᠤᠯčᠢᠯᠠᠷᠠᠰᠤᠨ Jimyan Baldančib;kinaraᠰᠤᠨ ČA.Čadanu	Boriyad orun-u erke baidal-du jokildaᠷᠤᠯᠤᠯᠤᠨ ᠷajar-un kürüsü bolbasuraᠷᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ajillaqu tuqai
1931		qolburatu ulus-un eb qamtu nam-un B M moji-yin 8 durar qural-un toᠷᠲᠤᠷᠠᠯᠤᠯᠤᠳᠤ
1931		wgefe (bo) nam-un Boriyadmongᠷᠤᠯᠤᠨ moji-yin qoriyan ba kinan baičaraqu qumiis-un sintiyabri-yin nikedügšen fallinum-un toᠷᠲᠤᠷᠠᠯᠤᠯᠤᠳᠤ
1931		Mongᠷᠤᠯ arad-un qubisqaltu nam-un qoyadurax qural
1931	Ba.Dulbeyeb,Orus-ača D.Jimsaran-u orčiᠠᠷᠤᠯᠤᠷᠠ	tubirgüliüs boyu aruᠰᠤᠬᠢn-u qaniyatu-tai kümün-dü surᠷᠠᠯ
1931	Afulidub;redaktar Fomboin, M.Širabun	qadulang edlegüri degen času toᠷᠲᠤᠷᠠᠷᠠᠰᠤᠨ baiᠷᠤᠯᠤᠷᠲᠤᠨ
1931	Jaqar-un	adaᠷusu mal-i jüb-iyer yabuldaᠷᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤ tuqai
1931		qamtu-yin ajiltan-u ümči ajil
1931		qoni yamaᠷad-i belčiger-tü tarᠷalaᠷᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤ tuqai
1931	Agrunum	tejiyemel taolai üsgegtün
1931		adaᠷusu mal-i sajjiraᠷᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤ toᠷᠲᠤ kemjiy-e
1931		adaᠷusu mal-i jüb-iyer tejigekü ba üsgebürilekü tuqai
1931		yaᠷun-ača miqan-u tutaxdal ᠷarbai
1931		jübleltü qulburan-u ulan ulus-ud SSSR-iyen qamaᠷalaqu yabudal-du kerkin orulčamui
1931	M.Sibab	yamaᠷan bolbasu olja asir-tai adaᠷusun amui
1931		qamtu-yin ajil-ud-un mayar

1931		quntraɣdača tariyabeledgel ba ürisün-ü jisa
1931		B.Q.U. qumunis (bolsiwig) nam-un 16 durar qural-un toɣtuɣal-ud
1931	...tuwasi	temür darqalaqu ajil tuqai
1931		qamtu-yin ajil-un alba nalux-un yabudal
1931		qamtu-yin ajil-un kereg-i erkilekü ɣajar
1931		qulqus-un küdülmüri-ji jokiyān baiɣulqu tuqai
1931	B.Uliquwai orčirullɣa-ji Radhabajar kinaba	Liyaniniisam-un angqan surral
1931		borqanggüiçüd-un küdügen-ü egür kerkin küdülmürilekü tuqai
1931	Mongɣul arad-un qubisqaltu nam-un tüb quriyan-u dergedeki nam-un teüke jokiyaqu ɣajar neitelebai	Mongɣul arad-un qubisqaltu nam-un 1düger qural 17durar
1931	I.Flas sonin-ača orčirullɣa	tariy-a beledgel-i emkilekü keregtei
1931	B.Nimaywf;Č.P.Baldanu	bükü qulburatu qumunis (bolsiwig) nam-un qamtu-yin ajil-ud-un dergedeki egür-üd tuqai dүrim
1931		1931-1932 on-u tariyabeledgel tuqai w.q.f (b) nam-un tüb quriyan-u ba jegün kijaxar-un quriyan-u fliinum-un toɣtuɣal-ud
1931		tarilɣ-a-yin terigüsi-yin tung-ud ba uruxa-ji quriyaqu qambani-yin jorilɣ-a nud
1931		küdüge ajil-un qamjijān-u dүrim
1932	A.Duulutub	lama-yin šasin-u angqan ɣaruxsan ba tarqasan-u učir-a II dүki debter
1932	M.Sirab orčirulba	qamtu-yin ajil-ud-un 1931 on-u jil-ün tailun dangsa jokiyaqu jixaburi Boriyad Mongɣul ulus-un qamtu-yin ajil-ud-un tüb qolbur-a
1932	Juignig M.Šarab orčiqulɣa B.Č.Čeden kinabai	ɣaqai üsgübürilekü tuqai
1932	Kürüi;R.Düejj orčirulun,G. Bodajib kinaba	Masin-a traxtur-un stanča-yin küdülmüri-ji yaxakin emkidgejü yaburubasu jokimui
1932	Daba orčirulluxsan;Гомбуин ba Bodajib -nar kinaba	1932 on-u küdüge ajil-un nalux-un tuqai dүrim
1932	Baljinim-a orčiruluxa; Durarjab kinaba	eregtei emegtei qamtu-yin ajiltan-u qarilčan tusalalçaqu q (j) assa-yin jisiyatu dүrim

1932	bükü qolburatu-yin qumunis b nam-un түб қуриян-u soyul ba surtal nebteregülge-yin tasur	küdügen-ü aju aqui-ji erkiledeg aimar-ud-un nam-un ekin surraruli-yin frugram
1933	Arxanof.B.B.Birniqub	čeberlegsen üres-ber tariturai
1933	D.Münkiin	Boriyadmongxul ulus-un ündüsün erdem soyul-un baixululta-yin xool güičedgel-üd ba jorilta-ud
1933	N.N. Foffi	Boriyad Mongxul risbüblig-ün arban jil-ün oi ba ündüsün kele bičig
1934	W.Qarfiyangski;B M ulus-un erdem soyul-un institüd-ün marqasliyanin-u nitiratuura-yin keltis	sučaliisam-un tülüge temečekü temečel nam ba jasax-un bodulxa tuqai yarilduxan-ud
1935	SSSR-un xajar tariyalang-un narqum-un orulaxči Murelub	adaxun-u mičingkid kemekü ebedčin-tei temečekü jixaburi
1935	A.Quučitub	daičilaqui borqangüičüd-ün eblel ba tegün-ü küdüge tusqun duki jorilxa nud
1935	A.Quučitub	ken yaxun degereče borqan-du itegedeg boi-Boriyadmongxul ulun-un erdem soyul-un institüd. šasin-i esergüčekü keltis
1935		küdüge aju aqui-yin artil-un jisiyatu dürim

(6) SSSR deki xadaratu-yin üiledbüričin-ü keblel-ün xajar 連邦海外活動者出版社 (1冊) 表 22

出版年	著者	書名
1937	L. Bantwlfif;Dmdinsürüng orčiurulba	dortui-tai bičig

(7) mwgetunarudnay-a knika kemekü keblel-ün xajar;moskwa quta 大衆書籍出版所 (モスクワ市) (1冊) 表 23

出版年	著者	書名
1939	N. Ustruwski	bolud kerkin qataraxdarsan anu

III おわりに

上記のリストをテーマの分類をすると以下の表24~26になる。内容の分類は多少個人の意思が含まれているが、資料の特徴をまとめた。

表24

出版年	書物の数	出版社所在地			作者		
		ブリヤート	それ以外	不明	ロシア	ブリヤート	不明
1837	1		カザン市			1	
1911	1		サンクト ペテルブルク市			1	
1924	4	3		1	3	1	
1925	25	23		2	16	8	1
1926	21	20		1	7	14	
1927	15	11		4	7	7	1
1928	11	9		2	8	2	1
1929	17	17			6	11	
1930	12	12			2	10	
1931	46	40		6	12	34	
1932	9	8		1	8	1	
1933	4	3		1	1	2	1
1934	2	1	モスクワ市		2		
1935	5	4		1	3	2	
1937	1			1	1		
1939	1		モスクワ市		1		
1942	1		ウランバートル市		1		
合計	176	151	5	20	78	94	4

表25

出版年	内容(分類)							内容合計数
	政治、政策、 宣伝指令	医療衛生	家畜関連	科学、技術、 研究機械	文学、文化、 (歴史)	学校教科書	出版した書 物	
1837				1				1
1911					1			1
1924	2				1	1		4
1925	18		2	1	3	2		26
1926	17				2	2		21
1927	7		2	2	1	2	1	15
1928	10				1			11
1929	12		1	1	1	1		16
1930	9	1			3	3		12/16
1931	27	4	8	8		1		46/48
1932	6		1	1	1			9
1933	1		1	1	1			4
1934	2							2
1935	3		2					5
1937					1			1
1939					1			1
1942						1		1
合計	114	5	17	15	17	13	1	176

表26

出版社(著者、出版年)不明	22
B M ulus-un jalaručid-un moji-yin quriyan BM 国青年州委員会	2
B M ulus-un sudur bičig jokiyān keblekü küriyeleng BM 典籍委員会	3
B M ulus-un sang-un jisa-yin arad-un yamun BM 国財務人民部	1
Boriyadmongγul ulus-un keblel-ün qoriyan ba moji-yin түb-ün nom-un sang BM 国立出版所と州立中央図書館	3
gegerel-i erkilekü narqumad-un Boriyadmongγul ulus-un keblel-ün keltes 啓蒙人民部 BM 国出版所	5
Boriyad Mongγul ulus-un keblel-ün kereg-i erkilekü ʻarjar BM 国立出版所	1
bügüde nairamtaqu Mongγul arad ulus-un keblel モンゴル人民共和国出版所	1
Boriyadmongγul-un keblel-ün orun BM 国出版所	66

SSSR deki ʁadaʁatu-yin üiledbüričin-ü keblel-ün ʁajar 連邦海外活動者出版社	1
mwgetunarudnay-a knika kemekü keblel-ün ʁajar, moskwa quta 大衆書籍出版所	1
Boriyadmongʁul ulus-un erdem-ün küriyeleng BM 国科学アカデミー	42
Boriyad Mongqul ulus-un qauli yosun-u arad-un yamun BM 国法務人民部	2
B M ulus-un keregiigi erkileke ʁazar BM 国国会	2
B M ulus-un түб-үн гүйчэдегкү qorijan BM 中央執行委員会	12
Boriyad Mo.ulus-un küdüge ajila-un jegeli ba uljalara-yin qorsiyad-un qulbuq-a BM 地方活動資金商業組合連合出版	1
B M ulus-un ʁajar tariyalang-un arad-un yamun BM 農業人民(コミッサール)部	4
Boriyad büsegüi-yin nom-un sang BM ブリヤート婦人図書館	1
dürim jokiyaqu yerüngki qomis ba B M nutuʁ-un čerig-ün yamun 司法総局と BM 地方陸軍省	2
eb qamtu(bo) nam-un bo.mo.moji-yin qorijan 共産党(ボルシェヴィキ) BM 州委員会	5
jalaxučud-un moji-yin qoriy-a 青年州委員会	1
サンクトペテルブルグ；モスクワ・クレムリン；カザン市で印刷	3
内部用	1
合計	182

このリストにある書物には以下の特徴が見られる。

- ・リストにある22の出版社や団体によって刊行された182冊の書物の中、出版年、著者、出版社が不明な書物もある。すべてが縦文字モンゴル語(ブリヤート方言、ラテン文字を含む)の書物である。
- ・最も多く出版された年は1931年で46冊、次は1925年で26冊ある。最も多く書籍を出版したのはブリヤート国出版社、66冊で、次はBM国科学院で、42冊ある。出版年や出版元による冊数の差には規則性が見られないが、1925~1931年に集中している。当時は書物の印刷と文字の普及が急速に進み、それら書物に宣伝する「革命」という政治的なイデオロギーが、ブリヤートモンゴル人に科学(erdem)として受け入れられた。ブリヤート国家の始まりに科学院の協力が大きいと思われる。
- ・出版社の所在地はほとんどがウランウデ市で、それ以外が5冊で、内2冊がモスクワとサンクトペテルブルク、カザンとウランバートルで各1冊が出版されている。書物全体から1924~1935年間のブリヤートの政治、社会環境がわかる。ただし、ブリヤートで当時はこの種類の書物しか持っていなかったのではない。当時のブリヤートとモンゴル、内モンゴルは基本的に同じ文化、言語文字、生業の中にあり、いずれも同じく社会主義の道を選んだが、別々の国に分かれていく。これらの書物の出版元と内容には例外なく全て「ブリヤートモンゴル」と表記されている。

- 当時のブリヤートで出版される書物は多くロシア語から翻訳されていた。本リストでは全書物の中の44%を占めている。あるいは現在まで残っているのはこれだけで、他の類の書物は破棄された可能性もある。
- 書物を内容から概括的に分類すると、政治関係の社会主義思想の政策、宣伝(文学作品と一部教科書を含む)、行政指示や規則など、家畜の治療や品種改良とロシア語から翻訳した科学技術についての内容、文学作品など(文化宗教の内容を含む)、最後に教科書と学校の運営についての内容に分けられる。その中で政治関係の書物は全176冊の114冊、65%を占め、さらに当時の文学作品(反宗教的劇、社会主義宣伝の小説など)と教科書(レーニン伝記など)も政治的宣伝の目的を持っている。

本リストの作成はブリヤート共和国国立大学に留学していた2022年の後半に作成した。ある日図書館に縦文字の本があるかと尋ねると、貴重な書物の所蔵庫が六階にあると返事があった。木製の書棚に収蔵されていたが、リストやカタログは作成されていなかった。そこで全てを見たいと言って、一回に5~10冊を出していただき、一、二週間に1回通い、記録した。細かい内容の分析は今後の課題とし、今回は出版年、著者と書名リストのみ公開した。

図書館スタッフであるセルゲイさんとイリーナさんは、指名を避けて、その本棚の中に、前回の終わりのところに印をつけておいてくれて、次回行くとその印をつけたところから持ってきてくれる。ブリヤートでは学術活動や勉強に極めて協力して下さる傾向が見られる。これほどまでに便宜を計らっていただき、リストの公開に対する許可もいただき心から感謝申し上げたい。

(さいん ほびと)

《資料紹介》

歴史家 E. チメッドツェレンが D. パグマドラムを解放した記述

— 1973年に発行された『モンゴル人民共和国における女性を社会的抑圧から解放した歴史的経験』を読む —

今岡 良子

はじめに

写真1 E. チメッドツェレン

1960年代に北京大学に留学する頃の写真。
モンゴル国立大学歴史学教授。女性史家。
出所：ご子息のボル氏提供

写真2 D. パグマドラム

1920年代に西欧に留学した時に撮影した写真。
出典：<https://sonin.mn/news/culture/123359>「1924年：
モンゴル女性連盟を設立した歴史」2021年8月2日付け。

E. チメッドツェレンとは、写真1の女性である。1924年にドルノド県に生まれ、モンゴル国立大学の歴史学博士、教授であった。D. パグマドラムとは、写真2の女性である。一般には、偉大なる作家D. ナツァグドルジの最初の妻という方が馴染みがあるだろう。1905年に、ウランバートル市マイマー・ホトに生まれ、1920年代にモンゴル女性連盟の前身、婦人教育部の最初の代表として活躍した後、ロシアやドイツに留学したが、党政府による強制帰国後、政治的粛清を受けた。「記述」とは、1973年に党の50周年記念として出版された“БНМАУ-д ЭМЭГТЭЙЧҮҮДИЙГ НИЙГМИЙН ДАРЛАЛААС ЧӨЛӨӨЛСӨН ТҮҮХЭН ТУРШЛАГА”.У.Б. (『モンゴル人民共和国における女性を社会的抑圧から解放した歴史的経験』¹⁾ (以下『女性解放史』と略す) という著書に、E. チメッドツェレンが

1) 筆者は、E. チメッドツェレンの前述の著作などを翻訳し、解説を加える任務を負っている。藤目ゆき(大阪大学教授)を代表とする「アジア現代女性史」という研究会があり、すでに1998年から中国、ベトナム、台湾、朝鮮半島、ビルマ、

D.パグマドラムを活動家として、女性が抱える問題を解決し、解放する女性の運動の基礎を築いたと記述したことを指す。2019年にD.ニャマー²⁾やKh.メンドサイハンらの提訴により、D.パグマドラムは公式に名誉を回復したが、まだそれは充分知られておらず、また毀損された名誉は完全に回復されたとは言えない。

E.チメッドツェレンは『女性解放史』の中で、D.パグマドラムについて5ヶ所記述している。子どもの頃から読み書きができ、女性教員として教育に関わり、モンゴルの最初の女性組織の代表となり、貧しく困っている女性に読み書きを教え、働く場所を紹介し、党の活動に引き入れ、社会に参加させたことが、関係者や著名人のインタビューや古文書館の資料を根拠に書かれている。筆者は、2023年8月に開催された第12回国際モンゴル学会議に参加し、「モンゴル女性を解放した歴史家E.チメッドツェレンの著作の意義」³⁾というテーマで発表した。E.チメッドツェレンの記述を抜き出して紹介し、歴史や文学のモンゴルの専門家、ジェンダーの専門家と共有したいと思ったが、経済などの分科会に所属することになり、細部の議論ができなかった。この「モンゴル研究」に投稿することで、モンゴル語の原文と日本語の翻訳の両方を共有し、解説を加え、議論のプラットフォームにしたい。また、誌面の都合上、すでに「アジア現代女性史」に投稿した内容はここでは繰り返さないで、参考文献リストから参照していただきたい。

さて、本論に戻そう。E.チメッドツェレンは『女性解放史』の2章と6章でD.パグマドラムについて記述している。

第2章「モンゴル女性の民主主義」第2節「党、人民政府が勤労女性を社会に参画させた」の40から45ページにかけて、女性で最初の大員となったD.ボンツァグにインタビューし、D.パグマドラムとの関わりについて聞き書きして引用した記述である。これが最も長い。また、同じ節の59から60ページにかけて、最初に設立されたアムガランバータル・ホトの小学校の同僚の女性教員ハスナブチの記述の引用である。同節60ページには、留学生として名前が記されている。

写真3 モンゴル最初の女性の大臣 D.ボンツァグ

1900年、ヘンティー県に生まれた。モンゴルで最初の女性の保健省大臣(1930～1933年)。出典 organic Mongolia <<https://onl.sc/V6eTktA>>

インドネシアというようにアジア9ヶ国の女性の現代史が刊行され、残るはフィリピンとモンゴルとなる。

2) D.ニャマーは文芸評論家。1939年ドンドゴビ県生まれ、2017年9月に死去。国家勲章、文化功労者、詩人、医師。

3) モンゴル語で発表したもので、テーマは、“Монголын эмэгтэйчүүдийг чөлөөлсөн түүхч Э.Чимэдцэрэнгийн бүтээлийн ач холбогдол”である。

第6章「モンゴルの女性組織 第1節革命初期の時代と女性組織」には4ヶ所記述されている。224から226ページにかけて、モンゴル女性連盟の前身であるモンゴル婦人教育部の最初の代表としてD.パグマドラムを紹介している。P.225ページには、D.パグマドラムと同じ留学生であり、D.ナツァグドルジの研究者であるB.ソドノムの記述を引用している。

特に、D.ニャマーは” Их Д.Нацагдоржийн гэргий Пагмадуламын амьдрал,аж төрөл ”『文豪ナツァグドルジの妻パグマドラムの人生』の中で、E.チメッドツェレンのD.ポンツァグに対するインタビューをほぼ全て引用している。D.ニャマーは「E.チメッドツェレンが1972年1月16日にD.ポンツァグと会い、インタビューしたが、その内容を再び、ヘンティール出身の作家で記者でもあるB.プレブドルジ(1940-2007)がウンドルハーン市でポンツァグ氏と会って対談したことを” Утга зохиол,урлаг ”紙の1983年10号に「私は偉大なるナツァグドルジのところで住んでいた」というテーマで投稿していた。この2つの資料は、10年の時を隔てたものであるが、対談中の年月、人の名前、主な内容について一致しており、この資料は非常に価値のあるものとなっている」(Д.Нямаа 2008:f.16)と書いている。

D.ニャマーやKh.メンドサイハンらが、100年の時が過ぎたにもかかわらず提訴し、名誉回復にこぎつけることができたのは、E.チメッドツェレンがD.ポンツァグのインタビューを『女性解放史』に掲載したからだと筆者は考えている。つまり、党の50周年記念の本『女性解放史』の中のD.ポンツァグの証言は、党によって粛清されたD.パグマドラムを解放する根拠となった重要な史料と言える。

さて、そのモンゴル語の原文と日本語の翻訳を紹介したい。ただし、『女性解放史』に掲載されている順ではなく、D.パグマドラムの人生に沿って読んでいくため、次の章ではD.パグマドラムの人生についてまとめておきたい。

I パグマドラムの人生

1. D.パグマドラムの生まれた家庭

D.パグマドラムの父はダムディンと言い、あだ名を大工という。

写真4 父ダムディンの写真

出典 "Д.Пагмадулам. Бүрхэг шөнийн тэргэл саран" (『D.パグマドラム。曇った夜の満月』)、2013年に放送された番組をもとにした新聞記事より引用した。

身分はタイジ⁴⁾(下級貴族で、役人)であった。セツェンハン盟(現在のヘンティー県)に住んでいたが、フレーに移住した。母はバルジッドと言う。D. ニャマーの分析では(Д.Нямаа 2008:f.51)、ダムディンとバルジッドの間には子どもがなく、パグマドラムは養女と考えられている(X.Мэндсайхан 2021 f.9)⁵⁾。兄のサンジャーも養子であるが、二人とも母国語の読み書きはもちろん、外国語も習得できる家庭に育った。

2. D. パグマドラムが育ったマイマー・ホト／アムガランバートル・ホト

図1 現在のウランバートル市内のアムガランの位置

Google map より筆者作成 中央にスパートル広場があり、その東部にアムガランという地域がある。このあたりを革命前までマイマー・ホトと呼んだ。

図1のアムガランバートル・ホトの位置は、首都ウランバートルの中心から東に少し離れた街、D. パグマドラムが生まれた時にはマイマー・ホトと呼ばれていた。

このマイマー・ホトは、2022年に出版された”Улаанбаатар”『ウランバートル』という写真集の中で「1800年頃から、800以上の建物、4000人以上の人が住んでいたと言い伝えられている」、「漢人商人が定住化し、富裕な漢人は土塼をめぐらし、その外で一般のモンゴル人がゲルに、漢人が土作りの家で暮らしていた。フレーの中心地との関係では、朝、ここから牛やロバの荷役が商品を運び、夕方帰るとい行き来があった。」(С.Мөнхжаргал 2007:f.30)と書かれている。

D. ダムディンスレンは”Их Хүрээний нэрт урчууд”『イフ・フレーの手工芸の名匠』(Д.Дамдинсүрэн 2022: f.77)という著作の中で、マイマー・ホトというテーマのページにそこには「モンゴル語と満洲

4) 清朝から与えられる封爵の内、一番下の階級。それはさらに4つに分かれていた。

5) D. パグマドラムについてインターネット上でさまざまな言説が存在する。本論は、裁判で使った資料を元に書いた Kh. メンドサイハンの著書 X.Мэндсайхан(2021) ”Пагмадулам”, Мөнхний Үсэг хэвлэлийн газар (翻訳: Kh. メンドサイハン (2021) 『パグマドラム』、永遠の文字印刷所)に依拠している。

語の読み書きができる人、弦楽器を奏で、詩やユルール(祝福の詩)やマクタール(賛美の詩)を合わせて詠みあげる知識人がいて、伝統楽器を演奏するモンゴルの有能な女性たちがあちこちにいた」と書いている。

D. ニャマーは、マイマー・ホト出身の著名人について「D. スフバートル、Ts. ダンバドルジなどの革命家から作家 M. ヤダムスレン、Sh. アヨーシ、B. ドルジスレン、バガ・ナツァグドルジ、S. エルデネ、Ch. チミド、歴史家 Sh. ナツァグドルジ、人民芸能家 T. ハンドスレン、D. ダムディンスレン、人民画家 L. ナムハイツェレン、有名な外科医師 T. シャグダルスレン、畜産指導員 T. アヨルザナー」(Д. Нямаа 2008:f.5)と名前をあげ、知識人や芸術家が生まれた町であると記述している。

このように、D. パグマドラムは、外国人が多く住み、外国との交易と外国から入ってくる文化の盛んな街で育った。

3. D. パグマドラムと最初の結婚(богтлогдох)

D. パグマドラムは1920年に14歳の時に当時の婚姻の慣習ボグトログドフ(богтлогдох)⁶⁾によって結婚した。本人の意志ではなく、親同士が結婚を決める強制婚の1つであるが、1925年10月30日に人民政府の決定により禁止された。しかし、D. パグマドラムはそれを待つことなく、自らの意志で1921年の革命の年に実家に戻った。

4. D. パグマドラムが D. ナツァグドルジと暮らした15年⁷⁾

その後、D. ナツァグドルジと出会い、お互いの意志で1922年に結婚した。

D. ナツァグドルジは、1921年の人民革命の年から兵務省に勤め、革命家の一人 D. スフバートルの秘書となる。

1922年に D. ナツァグドルジと D. パグマドラムは、お互いの意志で結婚した。

1923年に D. パグマドラムは人民党の準党員として入党し、1925年に正式に入党した。

1924年に Ts. ダンバドルジの指導によって人民革命党中央委員会の下に女性の組織が設立され、人民革命党の宣伝部所属の婦人教育部と名づけられた。その当時、アムガラン小学校(Д.Нямаа 2008:f.40)⁸⁾の教師だった D. パグマドラムは、婦人教育部の最初の代表として選ばれ、その組織が出版する女性向けの雑誌の最初の編集長となる。その後、第3回党大会が開かれ、D. パグマドラムは女性を代表して、D. ナツァグドルジは革命青年同盟中央委員会副議長として祝辞を述べた。

婦人教育部の代表は、半年後、ヤンジン⁹⁾に代わる。Ts. ダンバドルジが党第3回大会で中央委員会委員長になり、図書館長の職は、D. パグマドラムが継ぐことになる。

1925年の秋、2人はロシアに派遣する留学生に選ばれ、最初はペトログラード¹⁰⁾に住み、D. ナツァグドルジは軍事政治アカデミー、D. パグマドラムは東洋学大学言語学部で学んだ。

6) ボグトログドフについては、別の機会にまとめたいと思う。

7) D. パグマドラムには1905年生まれという説があるが、Kh. メンドサイハンの著書に従った。

8) 「部屋は小さく白い建物だった」と書かれている。ウランバートル市内に設立された最初の学校である。

9) N. ヤンジマーが二代目の代表を務めたのは、1年後である。

10) 現在のレニングラード。

一旦帰国後、1926年にドイツ¹¹⁾やフランスに派遣される留学生6人の中に2人とも選ばれ、最初はベルリン大学ジャーナリズム学部に着任予定だったが、その後、ライプツヒヒに移住し、ライプツヒヒ大学の東洋学者 Erich Haenisch の下で留学生活を送ることになった。D. パグマドラムは、ライプツヒヒ女子大 (Hoehere Frauenschule) で学んだ。ここまでは順調であった。

1929年に党政府は西洋で学ぶ学生を呼び戻し、2人は留学途中で帰国した。そして1931年に離婚した。

5. D. パグマドラムと D. ナツァグドルジの晩年

1932年に D. ナツァグドルジはニーナと再婚し、娘アーナンダ・シリーが生まれるが、彼はその年の5月に投獄された¹²⁾。1936年にニーナは強制的に離婚させられた上に、娘とともにソ連に強制送還された。そして1937年に31歳の若さで謎の死を遂げた(岡田 2006:f.61)。D. パグマドラムが遺体を引き取り、埋葬した(Д.Нямаа 2008:f.39)と言われている。

D. パグマドラムも、D. ナツァグドルジが投獄された後に投獄され、釈放後、出生地アムガランバートル・ホトに帰った。その後、どのような最期を迎えたかということはよくわかっていない。D. ニャマーは、その著書中でも、「1931年以降 D. パグマドラムは消息を何一つ残していない」(Д.Нямаа 2008:f.52)と書いている。娘の D. ツェレンドラムは「母は1938年に亡くなった」(Д.Нямаа 2008:f.39)と書いている。そうであれば、32歳で亡くなったことになる。

このように、D. ナツァグドルジと D. パグマドラムは、31、32歳という短い人生の、少なくとも15年をともに生きたことになる。年数を重ねただけでなく、ともに新しい近代国家の建設を推進する党の重要な若手人材として活動し、ともに西洋の先進国に留学し祖国の未来を考え、ともに帰国させられた。その祖国には能力を発揮する場がなく、投獄され、それぞれ不遇の死を遂げている。

6. 名誉回復の時期

D. ナツァグドルジは、死後、1948年の第1回モンゴル作家大会で「絶大な評価が与えられ」(岡田 2006:f.183)、個人崇拜が始まったと言われる。1956年にモンゴル人民革命党政府の主導により生誕50年祭が盛大に行われ、1963年にはウランバートル市内に銅像が建てられ、1984年に D. ナツァグドルジを讃える「Саруул талын ерөөл」『輝く草原の祝詞』(С.Дашдооров 1984)という映画が作られた。10年ごとに生誕祭が行われ、「近代文学の父」として光を当てられ続けた。それでも、公式に名誉回復が行われたのは、投獄から60年後の1989年である。罪状を再審査した結果、冤罪であることが判明したため、判決は無効とし、D. ナツァグドルジは公式に名誉を回復した。公式の名誉回復を待つまでもなく、国民に愛される文学者としての地位をすでに確立していた。

D. パグマドラムについて、E. チメッドツェレンが記述した後、2007年に、文学評論家の E. ニャマーが、D. パグマドラムの名誉回復を求めて執筆している。ウヌードゥル新聞に「Нэгэн зууны даваан

11) 当時ドイツは西側で、ヴァイマル共和制国家。1928年から経済が悪化し、1930年の世界恐慌により経済危機が起こり、1933年に A. ヒトラーが政権を握る。

12) Д.Намдаг (1988) “Шинэ Монголын шинэ театр” P.39(D. ナムダグ (1932)『新しいモンゴルの新しい劇場』P.39)「私について言うとして1932年5月16日に逮捕され、政治の重大な問題で取り調べを受けることになった。この事件を取り調べが行われた。しかしこの事件は私一人ではなく、全部で12人が関係者となった。名前をあげると、ロシア語の通訳ローロイサンボー、科学研究所の写真家ゴンボジャブ、貿易の専門家ナムスライ、コンビナートのエンジニアのホルラートはロシア人妻とともに、ガラーンはロシア人妻とともに、ドイツに住んでいたことからナツァグドルジ、ゴンボと私の3人であった。」

дээрээс нэхэн сурвалжлахын учир’ (100年の年月が過ぎても、伝えなければならない理由) という投稿をし、新聞紙上で D. パグマドラムについて議論されるようになった。2008年に D. ニャマーは、D. パグマドラムを直接知る関係者に会い、証言を集め、『文豪ナツアグドルジの妻パグマドラムの人生』を出版した。

2015年に歴史学者 Kh. メンドサイハンや D. ニャマーらが、D. パグマドラムの名誉回復の申請をウランバートル市スフバートル区、チンゲルテイ区、バヤンズルフ区の民事裁判所に提出した (X.Мэндсайхан2021: f.121)。Kh. メンドサイハンらは、2019年5月に高等裁判所に上告し、2019年12月に公式に名誉回復を勝ち取った。

D. ナツアグドルジに遅れること、30年の年月が経っていた。

II E. チメッドツェレンの『女性解放史』の中の5つの記述

さて、前述のように E. チメッドツェレンの『女性解放史』の中の5つの記述を D. パグマドラムの人生に沿って読んでいくが、①子どもの頃、②小学校の教師の頃、③婦人教育部の最初の代表の頃、④ロシアとドイツへの留学の頃と進めていくことにする。

(2-1) D. パグマドラムの子どもの頃について B. ソドノムの思い出の記述より引用

B. ソドノムは、D. パグマドラムの兄の友人で、D. ナツアグドルジの親友であり、共にロシアやドイツに留学し、粛清され、生涯 D. ナツアグドルジを研究した人である。

E. チメッドツェレンは、その B. ソドノムの思い出を引用し、D. パグマドラムについて子どもの頃からモンゴル文字と満洲文字の読み書きができ、中国語の会話に堪能だったと記述している。この内容は、最近、D. パグマドラムの才能を語る時に必ず引用される一文になっている。

資料1 B. ソドノムの思い出の記述

“ Пагмадулам нь цаг үедээ нилээд боловсролтой эмэгтэй байлаа. Тэрээр 5,6 настай байхдаа монгол манж бичгийг Үүлэн-аа гэдэг хүнээр гэрээр заалгаж сурсан. Хятад ярианы хэлэнд хэнээс ч дутуугүй байжээ. ”

(Э.Чимэдцэрэн,Р.225,Л.4-7)

資料1の日本語翻訳

Pagmadulam は当時としてはかなり教養のある女性であった。5、6歳でモンゴル文字と満洲文字をウーレン・アーと言う人の家で教えてもらっていた。中国語の会話は誰よりも上手だった。

(2-2) 小学校の同僚教員 D. ハスナブチのインタビューより引用

D. ハスナブチは、アムガランバートル・ホトの小学校、中学校を卒業し、最初の小学校の女性教員になり、のちにニースレル・フレーの小学校の教員になる。D. パグマドラムとは中等学校の入学が同じ時期で、教員として同僚となる。

E. チメッドツェレンが D. ハスナブチからインタビューした内容を3行目から15行目に挿入してい

るので、その同僚 D. パグマドラムの教員時代を彷彿させるものになっている。

資料 2 D. ハスナブチのインタビュー

1922 年 11 月 11 日 1923 年 11 月 11 日
Улиастай хотын бага сургуульд эмэгтэй сурагчид 40, 1923 онд
Улиастай хотын бага сургуульд эмэгтэй сурагч 11 тус тус сурч байжээ.

Гэвч хувьсгалын эхний жилүүдэд бага сургуулиуда эмэгтэй сурагчид цөөн байжээ. Учир нь эцэг эхчүүд охидоо сургуульд оруулж сургахын ач холбогчдыг тэр бүр бүрэн ойлгох явдал дутагдалтай байсантай холбоотой байжээ. (Э.Чимэдцэрэн,Р.59,Л.1-8)

(略)

Тэр үед оюутны сургуулийг төгссөн анхны эмэгтэй багш Д. Хаснавч бидэнд дурсан ярихдаа 11 (1921) онд оюутны сургуульд орсон. Анх 4 сарын хугацаатай байсан юм. Бид Пагмадулам Бадамринчин гурван эмэгтэй орсон, тэгээд нөгөө хоёр маань төгсөлгүй сургуулиас гарч би төгссөн гарч Амгаланбаатар хотын бага сургуулийн багш болсон ба удалгүй нийслэл хүрээний сургуульд шилжин багшилсан. Амгаланбаатар хотын бага сургуулийн сурагчдын тэн хагас нь эмэгтэй хүүхдүүд байсан юм. Бид оюутны сургуульд сурч байхдаа 21 янчааны мөнгө цалинтай байсан. Тэгэхэд ээж минь “Эрдэм сураад бас мөнгө цалин авах нь ямар сайхан ёс вэ? Гэж хэлдэг байсан билээ” гэх зэргээр дурсан ярьж байв.

(Э.Чимэдцэрэн,Р.60,Л.3-15¹³⁾)

(資料 2 の日本語翻訳)

1922年に開設されたアムガランバートル・ホトの小学校に40人の女子生徒が、1923年にウリアスタイ・ホトの小学校に11人の女子生徒がそれぞれ学んでいた。

しかし、人民革命の初期のころ、女子生徒の数は少なかった。その理由は、当時の親が女の子を入学させ、学ばせることの意義を十分理解できていなかったことと関係していた。

(略)

当時、7、8年制の中等学校を卒業した初めての女性教師であるハスナブチが私たちに語ってくれたことによると《…私は1921年に中等学校に入ったが、当時授業期間は4ヶ月だった。パグマドラム、バダムリンチンと私の3人が中等学校に入ったが、途中で2人が学校を卒業しないで、私は卒業してからアムガランバートル・ホトの小学校に教師になり、まもなくニースレル(首都)の学校に移って教鞭をとった。当時、アムガランバートル・ホトの小学校で勉強している生徒の半分は女の子だった。私たちは学校で学んでいる時、21銀の賃金を貰っていた。すると、母が喜んで“学問を身につけるし、給与も貰えるし、なんと素晴らしい仕組みなのでしょう”と言っていた》と回想した。

(2-3) 婦人教育部の設立とその代表として選ばれた D. パグマドラムについて

E. チメッドツェレンは、第6章「モンゴルの女性組織」で女性の課題に取り組む女性組織について党の資料を使って紹介している。

13) Үүнийг зоиогч Хаснавчаас тэмдэглэж авав「このことを筆者はハスナブチから聞き取った」と脚注に書かれている。

①資料3-1 最初の女性の組織の長が D. パグマドラムであることについて

第1節「革命初期の時代と女性組織」では、最初の女性組織「婦人教育部」¹⁴⁾の設立について、1924年にモンゴル人民革命党が婦人教育部の設立を上から決定しただけでなく、女性の教員が集まって会議を開く主体的な動きがあったこと、婦人教育部のメンバーが D. パグマドラムを代表として選んだこと、それを党中央委員会が認め、党の指導と女性の自主性が呼応するように成立したことが読み取れる。これがアジアで最初の女性による女性の組織となる。

そして、その最初の代表となった P. パグマドラムが「モンゴルの女性運動の歴史に重要な地位を占める」と E. チメッドツェレンは断言している。1973年はまだ P. パグマドラムの名誉は回復しておらず、どちらかと言うと、忘れられた存在であったにも関わらず、これほどの評価を明記したことに注目したい。

資料3-1

Монголын хөдөлмөрчин эмэгтэйчүүдийг гэгээрүүлж боловсруулах, тэднийг улс төр, нийгмийн үйл хэрэгт зохион байгууллагаас ихээхэн ажил хийсэн байна.

Монгол Ардын Хувьсгалт Намын Төв Хорооны 1924 оны 3-р саын 8ны өдрийн хурлаас эмэгтэйчүүдийн байгууллагыг байгуулах шийдвэр гаргаж, түүний дүрмийг боловсруулахыг МАХН-ын Төв Хорооны сурглын хэлтэст даалгажээ.

Монгол улсын 14 он 2-р сарын 13(1924 оны 3-р сарын 19) бага сургуулийн бүсгүй багш Хаснавч, Бадамричин, Пагмадулам нарын зэрэг эмэгтэйчүүд хуралдаж МАХН-ын Төв Хорооны дэргэд эмэгтэйчүүдийн тасаг байгуулан, түүнийг Ардын Намын Төв Хорооны Сурглын Хэлтсийн дэргэдэх “Бүсгүйчүүдийг боловсруулах тасаг гэж нэрлэжээ.” Тасгийн хэрэг эрхлэгчдэд:эрхлэгч, нарийн бичгийн дарга, сургагч нижгээд, нийгэмд суртлыг дэлгэрүүлэн явагч хоёрын орон тоотойгоор байгуулснаас гадна тусгай зөвлөлийн хурлыг буй болгосон байна. Тасгийн эрхлэгчээр Пагмадулам зөвлөлийн гишүүдэд Хаснавч нарын зэрэг эмэгтэйчүүдийг сонгожээ. Монголын эмэгтэйчүүдийн байгууллагыг үндэслэгчдийн нэг бөгөөд түүний анхны дарга Дамдины Пагмадулам нь монголын эмэгтэйчүүдийн хөдөлгөөний түүхэнд чухал байр суурь эзэлдэг юм.

(Э.Чимэдцэрэн,Р.224,Л.11-Р.225,Л.3)

(資料3-1の日本語翻訳)

モンゴルの勤労女性の啓蒙、彼女達の政治・社会活動への参加に女性組織が重要な役割を果たした。

1924年3月8日に行われたモンゴル人民革命党の中央委員会の会議で女性組織を設立する決定を出し、その規則を作成することを中央委員会の宣伝部に委任した。

(旧暦)14年の2月13日(1924年3月19日)に小学校の教師であるハスナブチ、バダムリンチン、P.パグマドラムらの女性が会議を開き、モンゴル人民革命党中央委員会附属の女性

14) 女性組織は、のちに Монголын эмэгтэйчүүдийн холбоо (モンゴル女性連盟) という名前になる。1990年以降は、一党独裁が終わり、多くの政党が生まれ、人民革命党以外の政党の下に女性組織が設立される。政党と無関係の女性組織 NGO も誕生する。現在のモンゴル女性連盟は NGO である。

部を設立し、それに人民革命党宣伝部所属「婦人教育部」と名づけた。女性啓蒙・教育部を幹部として部長、事務局長、指導員各1名、宣伝員2名を定員として設立し、それ以外に特別評議会を設立した。婦人教育部長に P. パグマドラム（作家 D. ナツァグドルジの最初の妻、E.Ch 注）、特別評議会の会員にハスナブチらの女性たちを選んだ。モンゴルの女性組織の創設者の一人にしてその初代代表である P. パグマドラムはモンゴルの女性運動の歴史に重要な地位を占めるのである。

②資料3-2 最初の女性組織の活動目標について

E. チメッドツェレン当時の女性組織が目標とした8つの取り組みについて紹介している。

資料3-2

Монгол эмэгтэйчүүдийн байгууллагын тэр үед тавьж байсан зорилт нь

1. Монголын бүсгүй олныг бичиг эрдэм ба намын үзэл сурталд боловсруулахыг хичээнэ.
  2. Олон бүсгүйчүүдийн дотор хэрэг явуулах хүмүүсийг бэлтгэх сургуулийг байгуулна.
  3. Бүсгүй бүгдийн хурал чуулган хуралдуулахыг хичээнэ.
  4. Бүсгүй бүхнийг улс төрд тусгай хэрэг буюу цэрэг ба эрхтэн дутуу өвчин бүхний ардад туслах хэрэгт удирдана.
  5. Үйлдвэрийн бүсгүйчүүдийг нэгтгэж, эвлэл хоршоо байгуулах ашиг тусыг хамгаална.
  6. Бүсгүйчүүдийг сургууль зэргийн эл зүйлийн боловсруулах гэгээрүүлэх газруудад оруулахыг шамдана.
  7. Бүсгүйчүүдийг олон түмний хэрэгт идэвхтэн оролцуулахыг чухал болгоно.
  8. Бүсгүйчүүдийн ариун цэвэр явдлыг хөгжүүлэн нялхсыг сувилж тэжээх ба аж ахуйг хэрхэн сайжруулан боловсруулан явуулах зэргийг хичээх явдал гэж тодорхойлжээ.
- 1924 оны 3-р сарын 25-ны өдөр хураллсан МАХН-ын Төв Хорооны тэргүүлэгчдийн хурлаар эмэгтэйчүүдийн тасгийн дүрмийг авч хэлэлцээд：“... Харьят Төв Хорооны суртлын хэлтсээс намын гишүүн бүсгүйчүүдийн тасгийн дүрэм хэмжээг батлан тогтоохыг эрж өргөснийг болгон баталбай” гэж тогтоожээ.

(Э.Чимэдцэрэн,Р.226,Л.18-Р.227,Л.5)

(資料3-2の日本語翻訳)

モンゴル女性組織が当時掲げていた目標とは：

1. モンゴルの婦人一般を読み書きや学習の場、党の教育の場で育成するよう努力すること。
2. たくさんの婦人の中から活動家を育成するための学校を設立すること。
3. 婦人の全大会や会議を開催するよう努力する。
4. 婦人の全てを政治における特別な事態、即ち兵士と身体障がい者や病人の支援活動に参加するよう指導すること。
5. 工場の労働婦人を組織し、労働組合を設立し、その権利を守ること。
6. 婦人たちを学校など教育機関に入学させることに努力する。

7. 婦人たちを社会的な活動へ積極的に参加させることを重視する。
8. 婦人たちの衛生環境を改善し、乳児の保育と暮らしの向上に努力すること¹⁵⁾。

1924年3月25日に行われたモンゴル人民革命党中央委員会幹部会議で婦人部の規則について審議し、《…中央委員会の啓蒙宣伝部が提出した党员婦人部の規則案を審議して、その規則と政策を承認した》¹⁶⁾と決定した。

(2-4) モンゴル最初の女性の大臣 D. ポンツァグの証言より

D. ポンツァグは、ヘンティー県の遊牧民の家庭で生まれ、他の女性と同じくボグトロゴドフという習慣で、強制結婚し、離婚後、首都フレーに来て、使用人として働いている時に人民革命に遭遇する。その時、D. パグマドラムに出会い、読み書きを習うことから始め、女性として最初の大臣(保健省)になった女性である。E. チメッドツェレンは、1972年に D. ポンツァグにライフヒストリーを聞き取り、第2章「モンゴルの女性たちが民主主義の道に(1921年～1940年)」の40から45ページにかけて、インタビューのまとめを挿入している。

ここでは、その中から、1923年頃、D. ポンツァグが D. パグマドラムと出会う頃から1925年に故郷に帰るまでを引用する。D. ポンツァグが、D. パグマドラムと D. ナツァグドルジが住む家に居候し、

写真4 モンゴル女性組織の最初のメンバーの女性たち

D. ポンツァグは後ろの列の右から2人目 (出典)E. チメッドツェレン1973 :f.114

D. ナツァグドルジにモンゴル文字を一から教えてもらい、自分の名前にオボグ(姓)をつけて社会に参加する喜びを感じ、労働者として軍需工場で働くところなど、当時の様子が生き生きと伝わってくる内容である。そういう D. ポンツァグを通じて、婦人教育部の代表の D. パグマドラムが貧困な状態にある女性を仲間として運動に招き入れ、組織活動を進めていく様子が目に浮かぶようである。また、D. ポンツァグは D. パグマドラムとともに第三回党大会に出席し、その時に D. パグマドラムが提言した内容を述べている。

15) E. チメッドツェレンの前掲書の本文注 Бүсгүйчүүдийн санал 1925 он, №1, 7-р тал.

16) E. チメッドツェレンの前掲書の本文注 МАХН-ын ТХ АФ №1 т №2 хн №80 30-р тал.

①資料4-1 D. ポンツァグについて

初めに、E. チメッドツェレンは、革命を通じて古い因習から解放され、使用人から大臣になった D. ポンツァグを新しい時代を生きるモンゴル女性のモデルの一人として紹介している。

資料4-1

Энэ үеийн нэгэн сонин баримтыг өгүүпбэл: Урьд ядуу хоосон эрх мэдэлгүй амьдралын бүхий л хүнд бэрхийг амсаж агаад ардын хувьсгалтай золгож, эрх чөлөөгөө олж хөгжин мандсан монголын эмэгтэйчүүдийн түүхийг төлөөлөн харуулж чадах нэгэн эмэгтэйн амьдралын жишээг энд дэлгэрэнгүй өгүүлье. Энэ хүн бол зарцаас төрийн сайд хүртэл дэвшсэн Д. Пунцаг юм.

(Э. Чимэдцэрэн, P.40, L.17-23)

(資料4-1の日本語翻訳)

この頃の興味深い資料を紹介すると：以前貧困の中で暮らし、何一つ権利のない暮らしのあらゆる困難を経験していたが、人民革命に直面したことで、自由を手にし、発展開花したモンゴルの女性たちの歴史を身をもって体現することができる一人の女性の人生をここで詳しく述べよう。その人は、使用人から国の大臣に上り詰めた D. ポンツァグのことである。

②資料4-2 (P.42,L.3-P.43,L.2) について

E. チメッドツェレンは、D. ポンツァグのインタビューから、自分が社会に参加するために、D. バグマドラムがどのようにサポートしたかを詳しく聞き出し、ここに掲載している。

資料4-2

Би нэг өдөр Өргөн чөлөөгөөр явж байгаад, нутгийн Омбын Жамсран гэдэг хүнтэй дайралдав. Түүнийг их эрт улаанд орсон хүн гэж хүмүүс ярьдаг байсан юм. Тэр хүн миний ядуу зүдүү хувцастай байхыг харж, чамд Өлзийнамсрай юм өгөхгүй байна уу! Би чамд нэг айл олгож өгье, чи намайг дагаад яв! гэж, би түүнийг дагаад явлаа. Тэгсэн чинь намайг дагуулаад Дашдоржийн Нацагдоржийнд очсон байлаа. Тэр айл бидэнд хоол цай өглөө. Ингэтэл Жамсран маань “Пагмадуламаа! Би хүн олж ирэв. Манай хошууны хүн юм. Өлзийнамсрайнд зарагдаад, гутал хувцас ч үгүй явна. Үүнийг нам эвлэлд элсүүлж аваач” гэв. Пагмадулам хавтастай ном авчран анкет бичих болов. “Нэр чинь хэн бэ?” гэхээр нь “Пунцаг” гэж хэлээд овог гэхээр юу хэлж байгаагийг нь мэдэхгүй байтал, Жамсран “эцгийн чинь нэр хэн бэ? гэж байна” гэв. Би миний эцэг багад минь нас барсан гэхээр нь Долгор гэв. Ингээд л Долгорын Пунцаг гэж анкетаа бичүүлсэн юм. Ийнхүү би анх улаа анкетаа бичүүлж, нийгмийн амьдралд орох замаа эхэлж, хүн амын дансанд иргэний ёсоор бичүүлэх болсон юм даа гэж Пунцаг гуай минь ярилаа. Д. Пунцаг цааш нь ярихдаа: Би энэ үед 24 настай болж байв.

Пагмадулам над “Нөгөөдөр хуралтай”. Чи одоо намд орно. Өөрийн биеийг боловсруулна. Ном их үзнэ дээ. Гэж хэлэхэд би маш их баярлаж байж билээ. Намайг намд элсэхэд Дагмадулам,

Намын сургуулийн багш Чойсүрэн нар даасан юм. Ингээд нөгөөдөр нь (энэ нь 1924 оны 6-р сарын 1-нд байсан юм) Сангийн Яамны дэргэдэх намын үүрийн хурал болж, намайг гишүүнд элсүүлэн юм. Дарга нь Буяанэмэх байсан юм сан. Ингэжби намтайгаа амьдралаа холбосон юм гэж ярилаа. Ингээд бичигт үсэгт боловсрох хэрэгтэй болж, Д.Пунцаг манай шинэ үеийн уран зохиолыг үндэслэгч бичгийн их хүн Д. Нацагдоржоор монгол бичгийн цагаан толгой заалгаж түүний шавь болж гэрт нь суух болжээ. Ийнхүү Д.Пунцаг эрх чөлөөгүй ядуу зүдүү зарцын амьдралаас ардын хувьсгалтай золгожээ.

Д.Пунцаг энэ үеийнхээ амьдралыг ярихдаа: “Намайг Пагмадулам 1924 онд цэргийн гар үйлдвэрт оруулсан бөгөөд би нийгмийн амьдралд анх ингэж орсон юм. Тэр үед бид цэргийн шинель, консомол даавуун хувцас их хийдэг байлаа” гэж ярилаа.

(Э.Чимэдцэрэн, P.42, L.3-P.43, L.2)

(資料 4-1 の日本語翻訳)

「私はある日、ウルゲンという通りを歩いていたら同郷の O. ジャムスランと偶然会いました。彼女はずいぶん早くから革命運動に関わるようになったと人々が噂していた。ジャムスランは私がぼろぼろになった服を着ているのを見て「ウルジーナムスライは服をくれないの！あなたに紹介してあげる家族があるからついて来て」と言い、私は彼女について行った。私は D. ナツァグドルジの家に連れて行かれた。さらにご馳走してもらった。するとジャムスランは「パグマドラムよ！私は同郷の人を連れてきましたが、彼女はウルジーナムスライの家で使用人としてこき使われて、靴も着る服もなく苦勞しています。彼女を入党させたらどうですか」と言った。パグマドラムは表紙のついた冊子を持ってきて、必要事項を書き込み始めた。

お名前は？「ボンツァグ」と答えたがオボグを聞かれても、質問の意味が分からなかった。隣でジャムスランは「お父さんの名前を聞いているんだよ」と教えてくれた。私はお父さんが幼い時に亡くなったと答えたら「ドルゴル」と答えた。それで「ドルゴル ボンツァグ」と言うオボグと名前を書いてもらったのです。このように私は初めて自分のことを記入してもらい、社会に入る道の入り口を開くことができ、人口登録帳に国民として登録することができた」とボンツァグさんは述べた。彼女は話を続けて：「その時、私は24歳になっていた。

パグマドラムさんは私に「明後日、会議があります。これからあなたは党に入り、自分自身を成長させるようになります。勉強もたくさんしますよ」と言ったので、とても嬉しかった。私が入党することに関してパグマドラムや党大学の教師であるチョイスレン達は保証人になってくれた。そして明後日になると（これが1924年6月15日だった）財務省の党細胞会議が開かれ、入党した。細胞長はボヤンネメフであった。こうして私と党の縁が結ばれた。

そして読書きも学ばなければならなくなり、D. ボンツァグは我国の近代文学の基礎をつくった偉大な文人 D. ナツァグドルジによってモンゴル文字を一から教えてもらい、さらに D. ナツァグドルジの弟子として家に住むようになった。このようにして D. ボンツァグは権利も自由もない貧困な使用人の生活から解放され、人民革命を迎えた。

D. ボンツァグはその当時の生活を話したところ：「パグマドラムは私を1924年に軍需工場で働く機会を与えてくれて、初めて社会に参加することができた。その時、私達は軍用外套

やコムソモール¹⁷⁾布の服をよく作っていた」と話した。

③資料 4-3 第三回党大会でスピーチをした D. パグマドラムについて、D. ポンツァグの記憶

E. チメッドツェレンは、1924年に第3回党大会に参加し、D. パグマドラムのスピーチについて述べる D. ポンツァグの記憶をここに記述している。

第3回党大会とは、S. ダンザンが E. リンチノに批判された会議、その時代の言葉で言い換えると、右翼日和見主義者を追放し、急進的な社会主義路線に変更する、革命後の政治の大きな曲がり角を迎えた会議として知られている。そこに女性が4人出席し、D. パグマドラムが中央委員会女性部代表として児童課設立や女性の赤いゲルの設立、女性に読み書きを教える、権利としての自由を与える、抑圧を下部から無くしていくという内容の発表をし、D. ポンツァグ自身も女性の識字教育の取り組みについて報告したと記述している。D. ポンツァグは1925年に母の看病のため、故郷に戻ったので、彼女の D. パグマドラムとの思い出はここまでとなる。

資料 4-3

Д.Пунцаг бол МАХН-ын III их хуралд орлцсон юм. Энэ тухайгаа ярихдаа: “Би МАХН-ын III их хуралд зөвлөх эрхтэй суусан, их хуралд 4 эмэгтэй байсан шиг санаж байна. МАХН-ын III их хуралд МАХН-ын Төв Хорооны эмэгтэйчүүдийн тасгийн эрхлэгч Пагмадулам илтгэл тавьж, түүндээ: ардын хүүхдийн танхим байгуулна, эмэгтэйчүүд улаан гэр байгуулна, эмэгтэйчүүдийг бичиг үсэгт сургана, эрх чөлөөгийг нь олгоно, дарлалын дороос гаргана гэж илтгэж байна.”

Их хуралд Данзаныг их шүүмжилж байсан, түүнийг хувьдаа их хөрөнгө хураасан, аминдаа машинтай болсон гээд л их шүүмжилж байв” гэх зэргээр МАХН-ын III их хурлын тухай түүхэн чухал баримтыг ярилаа. Д.Пунцаг нам, ардын засгаас эмэгтэйчүүдийг боловсруулах талаар зохиож байсан тухайгаа бас ярилаа. Тэрээр бид (эмэгтэйчүүд Э.Ч.) ажлын дараа оройн цагаар бичиг үсгийн дугуйланд суудаг, манай дугуйланд 30-40-өөд эмэгтэйчүүд суралцаж байсан. Тэгэхэд бид том түмэнд өөхөн тос хийж, асаагаад ном үзэж шөнөжин шуугилдаж байдаг сан. Тийм учраас бидэнд Д.Нацагдож дуу хөгжим заадаг байлаа. Бидэнд “Цэнхэрлэн харагдана”, “Пионерийн дуу”, “Эмэгтэйчүүдийн дуу” зааж л байсан юм аа. Ингэж байтал ээжийн бие муу гэж хэл ирж, би тэр өвөл дахин хөдөө гарч 1925 оныг хөдөө өнгөрүүлэв.

(Э.Чимэдцэрэн,Р.43,Л.3-Л.29)

(資料 4-3 の日本語翻訳)

D. ポンツァグはモンゴル人民革命党の第3回大会に参加したことについて「私はモンゴル人民革命党の第3回大会に審議権をもって参加した。大会には4人の女性が参加したように思っています。モンゴル人民革命党の中央委員会の女性部長であるパグマドラムが発表した内容は、そこには人民子供たちの対策課を設立すること、女性向けの「赤いゲル」を設立すること、女性が読書を学ぶようにすること、又、自由を与えることや抑圧から解放することを実現するように述べた。

それから大会ではダンザンを厳しく批判していた、彼が私服を肥やした、私的に車を所有

17) コムソモールは「共産主義者同盟」のこと。

していたと厳しく批判していた」とモンゴル人民革命党の第3回大会に関する歴史的重要性をもつ証言をしたのである。また、彼女は党や人民政府が女性を教育する目的で行っていた活動についても話した。さらに、私達は(女性達のこと E.Ch)仕事が終わった後、夜間に読書を学ぶサークルに通い、全部で30から40人の女性がサークルに入っていた。その時、私達は大きい容器に灯り用の脂肪を入れ、火をつけて、一晩中その光のもとで勉強をし、楽しんで過ごしていた。又、D. ナツァグドルジは私達に音楽を教えていた。例えば、「Цэнхэрлэн харагдана(青く見える)」、「Пионерийн дуу(ピオネールの歌)」、「Эмэгтэйчүүдийн дуу(女性の歌)」などを教えていた。このように過ごしていると「母親の体調がよくない」という連絡を受けたため、再び田舎の実家へ行き、1925年はずっと田舎で過ごした。

E. チメッドツェレンは、D. ポンツァグの証言を引用し、党活動や婦人教育部長として活動する D. パグマドラムについて引用していることに注目したい。

この第3回党大会でのスピーチは、第3回党大会の議事録に掲載されている。

(2-5) D. パグマドラムが初期の女性の留学生の1人である (Э.Чимэдцэрэн 1973: f.60) という記述

D. パグマドラムは、1925年から D. ナツァグドルジとともにソ連に留学する。

E. チメッドツェレンは、D. パグマドラムが S. ヤンジマー、D. バトスフ、M. ドルマー、Ts. ザナーらと共にソ連に留学した1人であったことを資料をもとに記述している。

①資料5-1 D. パグマドラムが初期の留学生の1人であること

資料5-1

1923 онд тус улсын анхны дунд сургууль байгуулахад 5 эмэгтэй сурагчид суралцаж байв.

Ийнхүү эмэгтэй хүүхдийг бага дунд сургуульд сургаж эхэлсэн байна. 1920-иод оны дундуураас эмэгтэйчүүдийг Зөвлөлт Холбоот Улс бас Герман, Франц зэрэг европын бусад улсуудад явуулж суралцуулах болжээ. 1924 онд Монголын анхны 18 сурагчдыг ЗХУ-ын Ленинград хотноо Дорно дахины хэл бичгийн дээд сургуульд суралцуулахаар явуулсны дотор эмэгтэй Ц.Туваансүрэн оролцсон сурахаар явжээ. Түүний дараахнаас эхлэн ЗХУ-д С.Янжмаа, Д. Батсүх, М.Дулмаа, Ц.Занаа, Пагмадулам нарын зэрэг хэдэн арван эмэгтэйчүүд суралцах болжээ. 1926 онд Германд 30-аад Монгол оюутныг явуулсны 5-ны эмэгтэй (Д.Цэрэнханд, Г.Хаалаа, Юмхүү, Г.Батсүх, Д.Сүрмаажав нар) байжээ.

Энэ бүхний дүнд Монголын эмэгтэйчүүдийн мэдлэг ухамсрын хүрээ өргөжин, тэдний дунд европын боловсролтой бөгөөд Орс, Герман, Манж, Хятад зэрэг гадаад хэлийг мэддэг сэхээтнүүд ч төрөн гарч эхлэв.

(Э.Чимэдцэрэн, Р.60, L.16-L.34)

(資料5-1の日本語翻訳)

1923年にわが国最初の中学校が創立されたが、そこに5人の女子生徒が通っていた。

このように女の子を小中学校に入学させていた。1920年中頃から女性達をソ連、ドイツ、フランスなどのヨーロッパの国々へ留学させ始めた。1924年に最初のモンゴル人留学生18

人をソ連のレニングラード市の東洋言語大学へ送ったが、彼らの中に Ts. トウヴァーンスレンという1人の女性がいた。その後ソ連へ S. ヤンジマー、D. バトスフ、M. ドルマー、Ts. ザナー、パグマドラムなど多くの女性が留学した。1926年にドイツへ出発したモンゴル人留学生30人の内5人が女性(D. ツェレンハンド、G. ナーラー、ユムフー、G. バトスフ、D. ソルマージャブなど)だった。

その結果、モンゴルの女性達の教育・知識の範囲が広まり、西洋的な教育を受けたロシア語、ドイツ語、満洲語、中国語が得意な知識人も女性生まれ始めた。

②資料5-2 モンゴル女性連盟の雑誌「モンゴルの女性」から D. パグマドラムの教養について

資料5-2

Монголын ардын төрийн анхны жилүүдээс эхлэн Д.Пагмадулам эмэгтэйчүүд, залуучуудын дунд хичээнгүйлэн зүтгэж явсан, улс төрийн талаар их боловсронгуй хүн байжээ гэж хэлэхэд бүрэн болохуйц эмэгтэйн нэг байсан... Пагмадулам орос, герман, Манж, Монгол, Хятад таван хэл бичиг эзэмшсэн соёлч боловсон хүн байсан” гэж “Монголын эмэгтэйчүүд” сэтгүүлийн 1967 оны 3-рт Пагмадуламын үйл амьдралаас бичсэн зүйлээс иш татаж түүний товч намтрыг энд дурдлаа.

(᠎.Чимэдцэрэн,Р.225,Л34-Р.226,Л.3)

(資料5-2の日本語翻訳)

人民政府の初期から D. パグマドラムが女性と若者の中で努力し、政治について高い知識を持っている人と言うと完全に当てはまる女性の1人だった。…パグマドラムはロシア語、ドイツ語、満洲語、モンゴル文字、中国語という5つの言語を習得した教養のある人材であった」と1967年3月付けの《モンゴルの女性》誌に書かれたパグマドラムの伝記からここに引用した。

③資料5-3 留学を経験した D. パグマドラムについて B. ソドノムの記述

資料5-3

1926 онд Дорно дахины дээд сургуульд түр суралцаж байсан ба тэгэхэд түүний нөхөр болох манай ууган зохиолч Дашдоржийн Нацагдорж цэргийн академид сурч байжээ. Үүгээр орос хэлэнд сурч, улмаар тэр жилдээ Д.Нацагдорж, Д.Пагмадулам нар Берлин хотод очиж тэнд 6 сар хиртэй герман хэл бичиг суралцаж байгаад улмаар Лейпциг хотын сэтгүүлчдийн дээд сургуульд зочин сурагчаар орж 1929 оны эцэст хүртэл суралцаж байжээ. Д. Нацагдорж, Д.Пагмадулам нарын дотно найз Б.Содном гуай дурдан ярьснаар “1930 оны зун Пагмадуламтай Улаанбаатарт уулзахад тэр бүүр европын боловсон хүүхнүүд шиг намбатай, мэдлэг сайтай ёстой л “юм үзэж нүд тайлсан хүн шиг” байж билээ. Ер нь Пагмадуламтай ярилцахад сэргэлэн цовоо, олон аашгүй, төв шулуун зантай хүн байсан” ажээ.

Д.Пагмадулам нь утга зохиолд их дуртай, монголын уран зохиолын орчуулгыг монгол-манж хэлэн дээр их уншсан хүн. Тэр эрт эдүүгээгийн эрдэм соёлын зүйлсийг шагшин ярьж, монголын эмэгтэйчүүдийг тэргүүний шинжлэх ухаан, соёлоор зэвсэглэж, төрөл бүрийн мэргэжлийн хүн болгоход шургуу ажиллах хэрэгтэй юм. Юунаас эхлэх вэ гэвэл бичиг үсгээс аваад энгийн аж амьдралтай холбож, ааш зангий нь хүртэл нөлөөлж, ажилч хичээнгүй, нямбай нягт, ариун цэвэрч, биеэ зөв бловсон авч явдаг болгох талаар үргэлж ярьдагсан.

(Э.Чимэдцэрэн,Р.225,Л.8-Л.33)

(資料 5-3の日本語翻訳)

1926年にソ連の東洋大学で短期間勉強していたが、同時に、彼女の夫である近代文学の父 ナツアグドルジ氏が軍事大学に留学していた。そこでロシア語を取得したが、まもなくバグマドラム、ナツアグドルジらがドイツのベルリンへ行き、そこで約6ヵ月ドイツ語を勉強してから、ライプツィヒ市の記者大学へ特待生として進学し、1929年まで勉強した。D. バグマドラム、D. ナツアグドルジらの親友のソドノムが《1930年の夏にバグマドラムとウランバートル市で会った時、彼女はもうヨーロッパの教養のある女性のように落ち着いた、知識ゆたかな、本当に経験を積み見聞を広げた人となっていた。バグマドラムと話すといつも聡明で落ち着いたまっすぐな人だった》¹⁸⁾と回想している。

D. バグマドラムは文学を読むことが大好きで、モンゴルの文学作品の翻訳をモンゴル語—満洲語でたくさん読んだ人です。彼女は伝統的な文化と近代文化の優れたものについて澁みなく語り、モンゴルの女性に最先端の科学や文化によって知的な武装をさせ、様々な専門家を育てるために一生懸命務める必要がある。そのためには、まず、読み書きから始め、それを女性の日常生活と結び付け、人柄にも影響を与え、勤勉で、きっちりとし、清らかでたしなみのある人として教育することに心がけるべきと常に述べていた。

④資料 5-4 E. チメッドツェレンの D. バグマドラムについての評価

ここでは E. チメッドツェレン自身が、D. バグマドラムについて「モンゴルの女性たちの無知と貧困の苦しみから救い出し、光ある道を歩かせるために、誠心誠意努力していた人である」という評価を述べている。また、それは具体的な名前は挙げていないが、「革命初期に活躍した女性たち」という多くの女性に D. バグマドラムについて聞いてみると、彼女が女性のために誠心誠意努力していたこと、日常生活の支援もしていたことなど、興味深い話になり、自分と同じ評価をみんながしているという書き方をしている。二段目のパラグラフが最終的な評価になるが、D. バグマドラムのことを「モンゴル女性を一時啓蒙していた」人物と明言している。

資料 5-4

Д.Пагмадулам нь монголын эмэгтэйчүүдийг харанхуй бүдүүлэг, хоосон ядуугийн зовлонгоос гаргаж, гэгээн замд оруулахын төлөө чин сэтгэлээс санаа тавин зүтгэж байсан хүн юм. Тийм л учраас хувьсгалын эхэн үед эрдэм номын мөр хайж шинэ төрийн алба хэрэгт зүтгэж явсан

18) Базаргочоо. Курсийн ажил. 1971 он.

эмэгтэйчүүдтэй уулзан ярилцахад Пагмадуламын эмэгтэйчүүдийн төлөө санаа тавьж, тэдний амьдрал ахуйд нь тусалж байсан тухай олон сонин баримтыг дор бүрнээ өгүүлдэг юм. Нөгөө талаар өөрийн өргөн их мэдлэгээрээ үетэнгийнхэндээ үлгэр дууриал болж, тэднийг шинэ амьдралд хошуучилсан нь гарцаагүй бизээ.

Эд бүхнээс үндэслэж Д.Пагмадурам нь монголын эмэгтэйчүүдийн нэгэн үеийг хүмүүжүүлж байсан гэж хэлэх үндэстэй.

(Э.Чимэдцэрэн, P.226, L.3)

(資料5-4の日本語翻訳)

D. パグマドラムはモンゴルの女性たちを無知と貧困の苦しみから救い出し、光ある道を歩かせるために、誠心誠意努力していた人である。だから、革命の初期に教育を受け、新しい政府の公務に勤めていた女性たちと会って話せば、パグマドラムが女性たちのために考え、彼女らの日常生活を助けていたことについてたくさんの、色々な興味深い証言が語られる。言い換えると、自分の幅広い教養によって、同世代の人々の模範となり、女性たちを新しい生活へと先導したことは間違いない。

これら全てを根拠として、D. パグマドラムがモンゴルの女性を一つの世代を育てていたと言える。

(2-6) E. チメッドツェレンが記述した D. パグマドラム

これまで見てきた E. チメッドツェレンが『女性解放史』の中で D. パグマドラムについて記述した内容を整理すると、次のようになる。

(資料1) B. ソドノムの証言を引用して、D. パグマドラムが子どもの頃からモンゴル語や満洲語の読み書き、中国語の会話ができたこと

(資料2) D. ハスナブチにインタビューし、D. パグマドラムと教師として同僚であったこと、

(資料3) D. ハスナブチや女性教員が集まって、婦人教育部ができ、D. パグマドラムを代表として選んだこと、婦人教育部が女性を解放し、社会に参画させ、女性自身で問題を解決するための8つの活動目標を掲げたこと

(資料4) モンゴル最初の女性の大員 D. ポンツァグにインタビューし、D. ポンツァグを事例にして D. パグマドラムが貧困女性をいかに運動に参加させたかということ、第三回党大会で D. パグマドラムが女性のために提言したこと

(資料5) B. ソドノムの記述や雑誌「モンゴルの女性」を根拠に、D. パグマドラムが留学前からモンゴル語と満洲文字の読み書きと中国語の会話ができたこと、ソ連とドイツの留学を通じて、知識を身に纏った気品のある女性になっていたこと

1973年はまだ政治的粛清が行われていた時代にもかかわらず、党が粛清した D. パグマドラムについて党の50周年記念の『女性解放史』に書くことができたのは、当事者に対するインタビューや党の史料を根拠にしたからであろう。資料3-2で、E. チメッドツェレンは、D. パグマドラムのことを「モンゴルの女性運動の歴史に重要な地位を占める」と評価しているので、『女性解放史』の中で D. パグマドラムの写真が最初に掲載されていてもおかしくない。しかし、一枚も掲載されず、その次の2代目の代表の N. ヤンジマーの写真がページ全面、3代目の S. オドバルは半分を使って挿入されているので、

編集者との間に葛藤があったのではないかと思われる。

III E. チメッドツェレンが記述したこと、記述しなかったこと

(3-1) E. チメッドツェレンが記述したことと、裁判文書に書かれた粛清の理由

このように、1973年に E. チメッドツェレンが D. パグマドラムを書いた記述を読んだ上で、2019年の名誉回復の公式文書を読んでみよう。

資料6 D. パグマドラムの名誉を回復する公式決定の文書の一部

Сүхбаатар дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэр

2019 оны 12 сарын 13 өдөр. Дугаар181/ШШ2019/020604 Улаанбаатар хот

Д.Пагмадуламыг 1931 оны 9 дугаар сарын 9-нд Намын төв хорооны 45 дугаар хурлын тогтоолоор:

Доод хүмүүсийг дарласан, зан авир догшин, садар самуунд их автагдсан, сургуулийн боловсролын хэрэгт хичээлгүй, ямагт хуурсан, язгуурын тайж хүний хүүхэн болох тул намын гишүүнээс хөөх тухайд хэлэлцэж, 1932 онд намын 3 дугаар цэвэрлэгээгээр түүнийг намын гишүүнээс хөөснөөс Намын 1925 оны дүрмийн 1дүгээр бүлгийн 4 дүгээр зүйлд заасны дагуу тус намын Суртлын хэлтсийн Бүсгүйчүүдийн тасагт эмэгтэйчүүдийн хэлтэс ажиллах эрхээ хасуулсан байх тул Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөх олговор олгох тухай саналыг гаргаж намаас хөөсөн болох нь хэрэгт авагдсан баримтуудаар тогтоогдож байна.

Иймл Д.Пагмадуламыг хэлмэгдсэнд тооцож, цагаатгах үндэстэй.

эх сурвалж:Х.Мэндсайхан(2021) PP.123

(資料6の日本語翻訳)

スフバートル区民事裁判所の2019年12月13日付けの決定文書によると、D. パグマドラムは、まず、1931年9月9日付け党中央委員会第45回会議の決定により、配下の者を抑圧し、凶暴な性格で、猥褻な行為をしばしば行い、学校教育活動に努力せず、貴族タイジの女となったので、党から除籍することを話し合い、1932年モンゴル人民革命党の第三回粛清によって彼女を党籍から除名したことにより、1925年の規則の第1章第4節の規定に従い、党の啓蒙部の婦人組織(女性部)で働く権利を奪われたため、政治的粛清者の名誉を回復し、彼らの損害を保障することについて申し出があり、党が粛清したことを証拠に基づいて認める。

(引用) Kh. メンドサイハン (2021) PP.123 より引用 (下線は筆者によるもの)

ここには粛清の対象とした理由として「配下の者を抑圧し、凶暴な性格で、猥褻な行為をしばしば行い、学校教育活動に努力せず、貴族タイジの女となった」と書かれている。あまりにもひどい。このように彼女の名誉を毀損する言葉が、1931年から2019年まで生きていたのである。

2023年8月のモンゴル国際学会議の直前、著者は名誉回復の裁判に取り組んだ Kh. メンドサイハンに会うことができた。彼によると、これ以外の「麻薬におぼれた」、「中国人と結婚した」という噂は、モンゴル女性連盟ですら、初代の代表が D. パグマドラムであると公言することを忌避させてきた、と言う。また、裁判も、なぜ、今頃、この問題を蒸し返すのか、という雰囲気であった、と言う。

その空気感は、日本の婦人解放運動家の伊藤野枝が、大杉栄と共に国家権力によって暴行死し、故郷で「触っても拜んでもいかん」と忌避されたことに重なるものがある。伊藤は没後100年近くからようやく再評価されるようになった。

E. チメッドツェレンが5ヶ所も記述した理由は、国家権力による根拠のない名誉毀損に向けて書かれたのではないかと考えられる。なぜ、あえてそうしたのか、という答えは、一般的な正義感だけではなく、彼女の祖父が Ts. ダムディンスレンとともにモンゴルに移住したバルガ・モンゴル人で、それが理由で父が粛清されたという、家族と彼女自身が経験した人生を丁寧に見えてくる。これらは時代背景を説明しなければならず、今回は誌面の都合で割愛した。

(3-2) E. チメッドツェレンの記述しなかったこと、再評価のあり方

2007年は D. ナツァグドルジ生誕100年の年で、モンゴル国営放送が放送40周年記念に、巨匠 G. ジグジドスレンを監督に 'Их Нацагдорж' 「文豪ナツァグドルジ」というドラマ仕立ての特集番組を放送した。これまで容易に見ることのできなかつた国立古文書館の党の資料を示しながら粛清について、正面から映像化したという点で初めての番組である。ただし、メインは D. ナツァグドルジである。D. パグマドラムの描き方については、婦人教育部の代表として社会的な活動する面が描かれず、自由で奔放、男心をくすぐる女性として演出され、粛清の理由の④「猥褻な行為を行い」を匂わず結果を招いている。晩年は借金のために中国人商人に囲われて暮らしている演出は決定的な印象を植え付けている。そのため、D. パグマドラムの汚名回復には成功していない。

しかし、2008年に D. ニャマーが同じ年に『文豪ナツァグドルジの妻パグマドラムの人生』という本を出版し、また、裁判に伴いメディアが注目する機会ごとに、D. パグマドラムの描き方に変化が現れている。

2016年に D. ナツァグドルジの生誕110周年を記念した映画や演劇が製作され、D. ナツァグドルジの著作「黒い岩」と同じ題名の映画 'Харанхуй хад' 「黒い岩」が製作され、2017年2月に劇場公開された。また演劇では、2016年11月に Sh. グルバザル作、Ch. トゥブシン演出による 'Жаргаагүй нар' 「昇らぬ太陽」が初上映され、Ts. ホラン作、B. バータル演出による 'Монгол ардын сууг' 「モンゴル人民の巨匠」という劇が公開された。この映画と演劇では、2人が粛清の対象となったことが描かれ、D. パグマドラムは教養の高い女性として描かれている。

2016年に教養番組 'Д. Пагмадулам. Бүрхэг шөнийн тэргэл саран' 「D. パグマドラム。曇った夜空の満月。」は、D. ニャマーの前述の著作をもとに構成され、D. ニャマーも出演し、S. パグマドラムがまだ名誉回復されていない不当さを訴えた。D. パグマドラムのライフヒストリーを詳しく掘り下げ、「麻薬」、「中国人と再婚」「ツェレンドラムは誰の子どもか」という世間の噂についても取り上げた。

2019年に公式に名誉回復を勝ち取った後、2020年7月のナーダムの前に、D. ナツァグドルジが座り、D. パグマドラムがそばに立つ2人の写真を元にした銅像が、エルデネト市で建立され、公開された。Montsame の2020年7月10日付けの記事「偉大なる作家 D. ナツァグドルジ、その妻 D. パグマドラム

の銅像を建立」の本文には、偉大なる作家 D. ナツァグドルジ、その妻であり、女性連盟の最初の代表 D. パグマドラムと書かれている。

2021年には、名誉回復運動の中心になっていた Kh. メンドサイハンが、裁判資料を元に“Пагмадулам”を出版した。その後、“Зууны 100 эмэгтэйчүүд”「モンゴルの100年の歴史を創った100人の女性たち」¹⁹⁾というシリーズの番組で「光を見て、光り輝いた純白の真珠 D. パグマドラム」という輝かしいテーマが付けられ、(実際には女性部の代表であるが)モンゴル女性連盟の最初の代表として紹介された。テレビ番組に登場する若者達は、彼女が満洲語、漢語、ロシア語、ドイツ語を身につけていたと聞き、1920から30年代にそんな国際的な教養人がいたことを羨望の眼差しで見ている。

D. パグマドラムの再評価の中で、容姿、服装からプライベートな部分にも光が当たるようになった。知らなかった歴史上の人物が、こんなに美人だったのか？この時代にこんなにかっこいい洋服を着ていたのか？と言う素朴な感情が湧くのはわからなくもない。しかし、ルッキズムに陥っていないだろうか。D. パグマドラムの容姿を詩に歌う著名人が多くいたとしても、男性社会に若い女性が参画すると、ちやほやされることはよくあることである。伊藤野枝は女性解放の運動の中で、結婚を否定し、奔放な女性であることを私たちは知っている。恋多き女性が女性解放運動をリードすることは、何らおかしいことではない。D. ナツァグドルジが D. パグマドラムと離婚した後、ロシア人と結婚したことと、仮に、D. パグマドラムが離婚後、中国人と結婚したとして、それに何の問題があるのだろうか。D. ナツァグドルジとロシア人の後妻との間に生まれた娘だけでなく、モンゴル人の前妻との間にも「血を分けた」娘がいた、と言う議論は、彼らを粛清したことを都合よく忘れて、ナショナリズムに陥っていないだろうか。晩年に、仮に D. ナツァグドルジが酒に溺れたとしても、同じような状況で、D. パグマドラムが麻薬に溺れたとしても、留学から引き戻し、勾留し、捏造した根拠で粛清し、才能溢れる若者の人生を奪い、家族を引き裂き、新しい社会建設の夢すら失わせた国家権力に対して厳しく責任を問うべきことである。こういう話題の後には、D. パグマドラムの社会的な活動、つまり、モンゴルの女性のために何と闘い、どうしようとしたのか、という社会的な活動にまで話が深まらない。D. ナツァグドルジはその著作によって評価されてきたにも関わらず、である。D. パグマドラムの再評価のムードが、再び、都合のいいヒロイン像を作り上げることで、彼女を再び冒涇することがないように、扱いやすいヒロイン像を作って、彼女を消費する資本主義経済に組み込まれないことを祈るばかりだ。

このようなプライベートな話題は、E. チメッドツェレンが問題にせず、記述しなかった内容である。E. チメッドツェレンは、あくまでも、D. パグマドラムがモンゴルの女性のために何をした人であったか、その言葉と行動の記録と記憶を元に、社会的な存在としての D. パグマドラムを歴史書に刻印したのであった。その態度を引き継いで行こうではありませんか。

さて、今後の課題として、婦人教育部(のちのモンゴル女性連盟)が、女性に関わるどんな問題をどのように解決してきたか、という視点から、社会主義の時代にどのように進展し、どのような限界があったのか、資本主義の時代にどのように後退し、また蘇らせたのか。モンゴルの女性たちがこれからどのように生きるかを考える根拠の1つとなるよう、再評価の任務を果たしたいと思う。

19) この番組で E. チメッドツェレンが取り上げられ、その内容については、筆者が「アジア女性現代史」15号に「モンゴル国の番組「100年の100人の女性たち」の中の E. チメッドツェレン」にまとめている。

おわりに

党の50周年記念に党の建設史観にもとづく『モンゴル人民共和国における女性を社会的抑圧から解放した歴史的経験』という本を書くにあたって、E. チメッドツェレンは、党によって粛清され、名誉回復もされていない D. パグマドラムの社会活動を記述することにより、本の題名通りの『女性解放』を実現しようとしたのではないかと筆者は考えている。

今回、誌面の都合上、婦人教育部(モンゴル女性連盟)の活動の内容がわかる文書、文学作品などにおける D. パグマドラムの描き方、E. チメッドツェレンの家族の三世代に渡る歴史などを書くことはできなかった。また、ボグトグロフという強制結婚については、これからの大きな研究課題である。

社会主義時代に党が認めた「正史」である“БҮГД НАЙРАМДАХ МОНГОЛ АРД УЛСЫН ТҮҮХ”『モンゴル人民共和国史』の第三巻は、近現代史がまとめられているが、たとえば、革命期から1940年代までに登場する女性はたった2人だけである。1人は革命で刃を向けられる側のボグド・ハーンの妻エヘ・ダギナ、もう1人は革命の任務を遂行し「反革命」勢力の抵抗によって命を落とした T. ボルである。それに対し、E. チメッドツェレンの書いた『女性解放史』には、同じ時代に個人の名前を持った女性が約140人²⁰⁾が登場し、個々の女性が革命に、その後の近代社会の建設にどのように関わったのか、ということを書いた女性史である。E. チメッドツェレンは、D. パグマドラムの次には、同じく粛清の対象となった政治家 B. ゲンセンについて記述している。この小論を読んで、E. チメッドツェレンの『女性解放史』に記述された女性たちに興味を持つ人が増えることを願って、一旦筆を置くことにしよう。

参考文献

〈日本語文献〉

- 今岡良子(2005)「モンゴル国における女性研究の動向と研究紹介」『アジア現代女性史』1号。
 (2014)「モンゴルの女性史家 E. チメッドツェレンの履歴と著作リスト」『アジア現代女性史』9号。
 (2019)「E. チメッドツェレンの最後の著書『モンゴル女性の知識の伝統と進歩の諸問題』を再考する」『アジア現代女性史』13号。
 (2021)「2つの三世代の「秘史」－ E. チメッドツェレンの「三世代の歴史」と息子の J. ボルの「私の母思い出」」『アジア現代女性史』14号。
 (2022)「モンゴル国の番組「100年の100人の女性たち」の中の E. チメッドツェレン」『アジア現代女性史』15号。
 (2023)「E. チメッドツェレンが D. パグマドラムを記述した意義」『アジア現代女性史』16号、PP.8-31。
 岡田和行(1983)「ダシドルジーン・ナツァグドルジと「わが故郷」」、『東京外国語大学論集』第33号。
 (1991)「反逆の詩人レンチニー・チョイノム」『東京外国語大学論集』第42号。
 (2006)「ナツァグドルジの1932年の投獄と獄中詩について」『東京外国語大学論集』第72号。
 (2009)「ツェンディーン・ダムディンスレンと「知識人の迷妄」をめぐって」『東京外国語大学論集』第79号。

20) 『女性解放史』の第2章に登場する女性の名前は141人であるが、овог(親のファーストネーム)が書いていない人については、重複カウントしたことも考えられる。

小貫雅男(1993)『モンゴル現代史』山川出版。

芝山 豊(2005)「D. ナツアグドルジ「黒い岩」をめぐる」『モンゴル研究』22号。

(2007)「D・ナツアグドルジの手稿「黒い岩」のデジタル解析」『モンゴル研究』24号。

芝山豊、岡田和行編(2003)、『モンゴル文学への誘い』明石書店。

南満洲鉄道株式会社庶務部調査課 編(1927)『外蒙共和国』大阪毎日新聞社。

〈モンゴル語文献〉

O.Батсайхан(2016)“Монголчууд:1924-1959 онд” АДМОН принтинг.

(O. バトサイハン(2016)『モンゴル人たち：1924-1959年』アドモン社)

БНМАУын Шинжлэх Ухааны Академи Түүхийн хүрээлэн(1969)“БҮГД НАЙРАМДАХ МОНГОЛ АРД УЛСЫН ТҮҮХ”:боть3.

(モンゴル人民共和国科学アカデミー歴史研究所(1969)『モンゴル人民共和国史』第3巻)

БНМАУын Шинжлэх Ухааны Академи Түүхийн хүрээлэн(2004) Монгол улсын түүх : боть 5. 20-р зуун.

(モンゴル国科学アカデミー歴史研究所(2004)『モンゴルの歴史』第5巻)

Ч.Дашдаваа(2008)“Монгол дахь төрийн эргэлт”,Бемби сан.

(Ch. ダシダワー『モンゴルに置けるクーデター』)

Н.Гэрэлсүрэн,Д.Алтай(2008)“Монголын эмэгтэйчүүдийн байгууллага”,Улаанбаатар.

(N. ゲレルスレン、D. アルタイ(2008)『モンゴルの女性組織』、ウランバートル)

Монголын эмэгтэйчүүдийн холбоо(2018)“Манлайллын түүхээ”,УБ.

(モンゴル女性連盟(2018)『先駆者達の実績』ウランバートル)

С.Мөнхжаргал,Д.Цэдэв,С.Лувсангомбо,Т.Жадамбаа,Я.Шархүү(2007)Улаанбаатар:Хотын хөгжил,АДМОН принтинг.)

(S. ムンフジャルガル他(2007)『ウランバートル：都市の発展』アドモン社)

Х.Мэндсайхан(2021)“Пагмадулам”,Мөнхний Үсэг хэвлэлийн газар.

(Kh. Мэндсайхан(2021)『パグマドラム』、永遠の文字印刷所)

Д.Нямаа(2009)“Их Д.Нацагдоржийн гэргий Пагмадуламын амьдрал,аж төрөл”,УБ.

(D. ニャマー(2009)『文豪ナツアグドルジの妻パグマドラムの人生』)

Б.Содном(2008-2009)“Д.Нацагдорж судал”,УБ.

(B. ソドノム(2008-2009)「D. ナツアグドルジ研究」ウランバートル)

Э.Чимэдцэрэн(1973)“БНМАУ-д ЭМЭГТЭЙЧҮҮДИЙГ НИЙГМИЙН ДАРЛАЛААС ЧӨЛӨӨЛСӨН ТҮҮХЭН ТУРШЛАГА”,УБ.)

(E. チメッドツェレン(1973)『モンゴル人民共和国における女性を社会的抑圧から解放した歴史的経験』)

Э.Чимэдцэрэн(1983)“Монголын эмэгтэйчүүдийн мэдлэгийн уламжлал дэвшлийн зарим асуудал” УБ.

(E. チメッドツェレン(1983)『モンゴル女性の知識の伝統と進歩の諸問題』)

〈動画資料〉 制作年順

‘Саруул талын ерөөл’(芸術映画「輝く草原の祝詞」)1984年制作。監督 R. ドルジпарам、D. ナツアグドルジ役:

D. グルセド、D. パグマドラム役: S. サラントヤ

<https://www.youtube.com/watch?v=TFERuWDVTTg&t=1010s>

‘Их Нацагдорж’(テレビドラマ『文豪ナツアグドルジ』 2007年に国営放送のカラー放送40周年記念番組として制作された。監督 G. ジグジドスレン、D. ナツアグドルジ役: Sh. Бяньбатцогт、D. パグマドラム役: B. Батсомия

<https://www.youtube.com/watch?v=5z1GqRyt0IU>

‘Д.Пагмадулам. Бүрхэг шөнийн тэргэл саран’ (教養番組『D. パグマドラム。曇った夜空の月』) 2016年に放送

<https://www.youtube.com/watch?v=EuQk79u-O54&t=2029s>

“Бүрхэг шөнийн тэргэл саран” 「曇った夜空の月」

<<http://time.mn/kOn.html>> 2016年11月17日付 タイム紙。

‘Харанхуй хад’ (芸術映画「黒い岩」監督 B. ツォグトバヤル、D. ナツアグドルジ役 :G. バヤルフー、D. パグマドラム役 :E. プレブジャルガル 2016年劇場公開。

<https://www.youtube.com/watch?v=-tlXsQBaz04>

“Харанхуй хад” уран сайхны кино нээлтээ хийнэ (芸術映画「黒い岩」の上映始まる。)

<https://gogo.mn/r/196458> 2016年11月17日。

‘МОНГОЛ АРДЫН СУУТ’ D. ナツアグドルジ役 -Ts. ツェレンドルジ、D. パグマドラム役 M. エンフザヤ 2016年11月9日。

Д.Нацагдоржийн сүүлчийн шөнийг “Монгол ардын суут” жүжгээр өгүүлнэ (D. ナツアグドルジの最後の夜を演劇「モンゴル人民の天才」で見せる。)

<https://news.mn/r/749934/> 2016年11月9日 Montsame 紙。

‘Зууны 100 эмэгтэйчүүд’ (教養番組「モンゴルの100年の歴史を創った100人の女性たち」)「光を見て、光り輝いた純白の真珠 D. パグマドラム」 2021年放送。

<https://www.youtube.com/watch?v=BseJd2voId4>

“Зууны 100 эмэгтэй” дүрэм (モンゴルの100年の歴史を作った100人の女性たちを選ぶルール)

<http://100women.mn/rule> 第一段階は2018年5月27日～7月5日まで、第二段階は2018年9月5日～2018年12月5日まで。

“Зууны 100 эмэгтэй” номын нээлт болов (『モンゴルの100年の歴史を作った100人の女性たち』の出版記念会が行われた。)

<<https://news.zindaa.mn/3afy>> 2020年6月22日 Zindaa.

<インターネット上の情報>

Анхны Үндсэн хууль батлалцсан Эмэгтэй Д. Пагмадуламыг цагаатгалаа。(最初の憲法の制定に加わった女性 D. パグマドラムの名誉を回復した。)

<<https://ardmedee.com/24150/>> 2021.12.22日付 アルド・メデー紙。

Д.Нацагдоржийн гэргий Д.Пагмадуламын эмгэнэлт тавилан。(D. ナツアグドルジの妻 D. パグマドラムの悲劇的な運命)

<https://www.tolgoilogch.mn/_1nf22aqnw3> 日付不明 歴史紙。

Д.Пагмадулам Монголын бүсгүйчүүдийг эрх чөлөө рүү хөглөгчдийн нэг: Х.Мэндсайхан (Kh. メンドサイハン : D. パグマドラムはモンゴル女性に解放するリーダーの一人である。)

<<https://amjilt.news/32855>> 2020年3月12日付 アムジルト紙。

Зохиолч Д.Нацагдорж, Д.Пагмадулам нарыг тагнуулын ажилд ашигласан уу (作家 D. ナツアグドルジ、D. パグマドラムらを諜報員として利用したのか。)

<<http://time.mn/o3Q.html>> 2020年2月27日付 タイム紙。

Их зохиолч Д.Нацагдорж, түүний гэргий Д.Пагмадулам нарын хөшөөг бүтээв (偉大なる作家 D. ナツアグドルジ、その妻 D. パグマドラムの銅像を建立)

<<https://www.montsame.mn/jp/read/231064>> MONTSAME 2020年7月10日付 モンツァメ紙。

"Миний аав Д.Нацагдоржийн төлөө бүх амьдралаа зориулсан" Э. АРИУНАА

<<https://news.mn/r/1999851/>> 2018-09-10.

1924 он: Монголын Эмэгтэйчүүдийн Холбоо байгуулагдсан түү х (1924年:モンゴル女性連盟を設立した歴史)

<<https://www.sonin.mn/news/culture/123359>>2021年8月2日付 ソニン紙(ゾーニー・メデー紙)。

Таван хэлтэй , өндөр боловсролтой , брэнд хувцаслалттай Д.Пагмадулам бол Хүрээний анхны сэхээтэн бүсгүй байв(Эх сурвалж: Enkhbat Daajin , “Зууны мэдээ” сонин)

< <https://yourhandbeauty.com/archives/7569> >

“Шанзны эгшигнээс тасарсан дусал хар нулимс” :П.Бадарч (P. バダルチ「シャンズ(三味線)の音色から溢れた黒い涙)

<http://soronzon.blogspot.com/2009/07/blog-post_18.html> 2009年7月18日付けソロンゾン紙。

<<http://dursamj.mn/gadaad-medee/16423-.html>>

(いまおか りょうこ)

《翻 訳》

インドの踊り子に捧ぐ

Д. ナツアグドルジ
(訳) 織田 幸彦

インドの宝石の衣装でその体を包み
その豊かで美しき胸肌は誰もの目を驚かせ
その目まぐるしく鋭いまなざしは誰もの愛を奪い
その優しく静かな心はうつつの世界を溶かす
インドの若き踊り子よ
どうか、一緒に居ておくれ

原題 Энэтхэгийн бүсгүй (Д.Нацагдорж) 1930年

.....

1930年の「帰国者」—

筆者の母方の祖父・古家新(1897-1977)は洋画家として小磯良平や竹中郁(詩人)等とともに1928年から1929年にかけて渡欧、仏・伊・蘭等に滞在しました。

当時祖父は31才、1926年から1929年にかけてドイツ留学中の詩人Д. ナツアグドルジは23才、洋行者として偶然、同じ時期に滞在していたことになります。

当時の欧州はアジア・オリエンタリズムが流行していたでしょうから、そういう趣向の店も多く、ひょっとして祖父も、場末の陰影に埋没して華麗なインド古典舞踊に夢見心地となったかもしれません。

「モンゴル研究」第4号に未収録の詩篇のうちД. ナツアグドルジ「インドの踊り子に捧ぐ」を見直して訳しました。最後の行は迷いましたが、Charles R. Bawden という人の訳文に "I wish I could meet you, young Indian dancing girl." とありましたのでこれに倣いました。

(おだ さちひこ)

《翻 訳》

世界の三大奇跡

Ⅱ．ナツアゲドルジ
(訳) 織田 幸彦

すべてが照り映え心栄える太陽は、真にかけがえのないもの
天候を左右し、生き物をはぐくむ大気 真にかけがえのないもの
草木・動物・人を養う水、真にかけがえのないもの
黄金に輝く太陽の光、いたるところに降り注ぐ

太陽は動物・人・草木を上から見守り、陽気にする
漲るすべての意思は太陽に帰依する
モンゴルの牧民は太陽の下、日々を送り
その強靱な肉体、健康的な顔、多くの胸は息を衝く

壮健なるモンゴル人は平和を噛みしめ
壮麗なる草花は陽光を望む
祭典は太陽の下、今やたけなわ
ソレイユそれは、幸多き光

息はいのちを保ち
息吹によって人は守られ
慈しみ多き気候は大気が創り
幾尋知らず大気の下、モンゴル人は生きる

広げた肺にすがすがしい酸素を吸い込み
秀でた唄声を朗々と響かせる
緋色に輝く、独立モンゴルの顔
啓かれ、開化した知恵に

(次頁につづく)

気流、太陽、水は三位一体
気分優れぬ時は、浄き水に身を浸し
健全、清潔、健やかさは、洗浄から
健康それは、浄き水あってこそ

広大な源泉から湧き出る浄き水
抗菌、衛生、病も防ぐ
向学の人から衛生を学べ
草木、動物、人、如何なる者も
隈なく水を求め、雨を乞う
奇しきかなこれぞ、世界の三大奇跡

原題 ертөнцийн гурван гайхамшиг (Д.Нацагдорж) 1935年

使命感と詩情と一

.....

Ⅱ. ナツァグドルジ「世界の三大奇跡」を読むと、子供さん達が「あわあわ手あらいうた」や「はみがきのうた」を唱和しながら、洗面所に並ぶ光景が浮かんでできますが、この作品が書かれた1930年代と同様に「保健衛生」が如何に重要なものを、今回私たちも痛感しましたね。

「世界の三大奇跡」は、留学知識人としての使命感・昂揚感だけでなく、その詩情も十分味わえるものとなっております。

第3連～第7連までは原文に頭韻が踏んでありましたので、原文を損ねない範囲で頭を子音揃えて訳しました。

(おだ さちひこ)

《雑 感》

1984年、モンゴル社会のラフスケッチ

— 家族を中心に、講義ノートから —

吉 本 る り 子

はじめに

1982年秋から1984年秋、社会主義時代のモンゴルに2年間留学した。当時のモンゴルはソ連をトップに頂く”社会主義”陣営にあって、対外的には、第2番目の”社会主義”国であると誇り、ソ連を”兄”とし、自らを”弟国”とするモンゴル人民共和国であった。

その5年後の1989年、ソ連ではペレストロイカがうたわれる中、モンゴルでは民主化の動きが高まり、1991年、共産党一党独裁を廃し、1992年、モンゴル国新憲法を施行、国名をモンゴル国に改名、今日に至る。

講義ノートは1921年の民族革命を経て、遊牧の牧畜の集団化など社会のあらゆる集団、場面でおきた変化について、1984年時点で聞いたもの、講義の記録である。話者は、当時モンゴル科学アカデミー哲学社会学研究所所長であったD. ダシプルブ Д.Дашпүрэв (Danzankhorloo DASHPUREV)¹⁾先生である。講義はモンゴルの現状を、社会学の調査・研究をもとに客観的に、さらに自身の見解、観察、体験も交えて話してもらったものだ。これは、その1984年の講義ノートをもとに、家族という一次的・伝統的集団で起きた変化に注目しつつ、1984年頃の家族の状況について描いてみたもの、今は存在しない、いわば消えた社会のラフスケッチである。

来年2024年、40年後のモンゴルを訪問したいと思っている。家族は、社会はどうなったのか、どうなっているのか？ 少しでも知り得たら、と思っている。

家族についての講義ノートから

家族を表わす2つの言葉、“ウルフゲル(家) өрх гэр”と“ゲルブル(家族) гэр бүл”

家族に関わる2つの言葉、“ウルフゲル(家) өрх гэр”と“ゲルブル(家族) гэр бүл”は、全く同じ意味で使われる場合と少し異なる意味で使われる場合とがある。

30年代中頃にB. リンチェンは、『家族・私有財産・国家の起源』を翻訳する際にロシア語の”семья(家族)”を”ウルフゲル(家) өрх гэр”と訳した。その後、1960年代中頃のK. マルクスの著作の翻訳でB. リンチェンは、“семья(家族)”を”ウルフゲル(家) өрх гэр”ではなく、“ゲルブル гэр бүл”と訳している。これ以降”семья(家族)”は”ゲルブル гэр бүл”と訳されるようになった。その後”ウルフゲル(家) өрх гэр”という語句は、口話でのみ使われるか、あるいは一部の公文書で使用される用語となり、学術用語としては使われなくなった。

1) Д.Дашпүрэв 氏の著書には日本語に翻訳されているものもある。以下。

D・ダシプルブ (2013)『モンゴルの政治テロ支配と民衆抑圧の歴史：1920年～1990年』(松本康監訳) デザインエッグ社。

D・ダシプルブ (2016)『モンゴル哲学史概説』(松本康監訳) デザインエッグ社。

◇ウルフの長(家長) өрхийн тэргүүлэгч

公的な登録において、“ウルフの長(家長) өрхийн тэргүүлэгч”という用語が使われている。これは、the head off the family といった意味である。一方“ゲルブル(家族)の長 гэр бүлийн тэргүүлэгч”とは言わない。公文書の用語解説では、この“ウルフの長(家長) өрхийн тэргүүлэгч”には男性を置くとしている。これは父系制の残滓である。

例えば、1960年代、夫が死亡し妻と子供5人の家族となった場合に、女性(妻)がウルフの長(家長)となることは非常に稀であった。5人の子供のうち、一番年長の男子が“ウルフの長(家長)”となった。」

例えば、[話者は自分の家族で起きたこととして、次のように語っている。]

「6-7歳の時、父親が亡くなった。母親は、ホローの会議やバグの会議等、集会に当たって、まだ子供である長男の私の名前で登録し、長男である私を連れて集会に出席した。その後、私が少し大きくなるとまだ子供である私が、常にホローの会議に出席した。そして私は18歳で“ウルフの長(家長)”となった。」

男子がウルフの長(家長)となる伝統が存続していた。

これは革命以後とくに1950年代・60年代以降、社会の実情にそぐわなくなってきた。

1970年代、女性の社会参画が進むとともに、女性が家族の経済関係に主体的に関わるようになった。とくに公務員や知識人層の女性が、日常的に家計を切り盛りすることが一般的になってきた。これは都市部において顕著である。“ウルフの長(家長)”として女性が出てきた。例えば、10年程前はアパートや夏の別荘の割り当て・支給などは、以前の理解での“ウルフの長(家長)”、すなわち男性を対象に行われていた。女性たちはこうしたことを批判し、現在は男女如何に関わらず、社会においてより重要な職務を遂行している者が“ウルフの長(家長)”であるべきだと考えるようになった。社会的に夫より重要な職務を行う女性は自らをウルフの長 өрхийн тэргүүлэгч と考え行動している。

“ウルフ ゲル(家) өрх гэр”においては、“ウルフの長(家長)”である者とそれに従う者という関係が存在する。一方、“ゲルブル(家族)”にあつては、家族の成員には、家族法 гэр бүлийн хууль において、同等の権利が保障されている。社会における職務はそれほど重視されない。

“ゲルブル(家族) гэр бүл”と“ウルフ ゲル(家) өрх гэр”とは異なる概念として捉える必要がある。

◇子供の“姓”

この違いはまた、家族内での子供の“姓”においても見ることができる。例えば、現在モンゴル社会の家族では、父親の名前でのみ“姓”をつけている。この慣習は今なお堅持されている。例外として、父親が明らかでない場合や母親によってのみ養育されている子供は、母親の希望により母親の名前を“姓”としている。これは昔も行われていたことである。こうしたことが何を示しているかと言うと、家族の平等の権利がさだめられていても、“ウルフ ゲル(家) өрх гэр”には、慣習、旧い関係の名残が見られのである。これは、“ゲルブル(家族) гэр бүл”と“ウルフ ゲル(家) өрх гэр”が異なるものであることを示している。“ゲルブル(家族) гэр бүл”については、家族法 гэр бүлийн хууль により、男女平等の権利が保障されているのにも関わらず、家族内のことにおいては、まだ少し男性に優越した権利を認める“ウルフ ゲル(家) өрх гэр”における旧い慣習が存続していると言えよう。これもまた、“ゲルブル(家族) гэр бүл”と“ウルフ ゲル(家) өрх гэр”の暮らしの有り様の違いの一端である。こうした両者の異なる面と一致する面を認識することにより、家族における社会関係がより明らかになる。

この背景には、権利上の関係、経済的な関係、慣習的な関係等があり、家族関係においては古い残滓が見られる。現在(1984年)も新しい関係が定着したと言えないものがある。

家族内の多様な社会関係

「家族内では法的関係(権利上の関係)、経済的關係、慣習的關係等多様な社会関係が見られる。そして、それらは今も変化し続けている。

◇経済的關係：集団化(協同組合化)の時期の家族の動き

集団化の時期の家族の動きには、社会における家族の経済的關係の発現の一端が見られる。

集団化(協同組合化)の時期の家族の動向として次のようなことがあった。

集団化運動の時代、家畜を社会化した。

この頃、地方には、家畜千頭を所有する家も2千頭所有する家もあった。このとき、家位で、家畜頭数を数えた。

例えば、一つの家が家畜60～70頭を所有しているといった場合に世帯の分解が行われた。

複合家族 *нийлмэл өрх* の場合、複雑な動向が見られた。以前、1つの家、世帯であったものを、2つの家や3つの家に分け、解体した。ネグデル以前の私経営のときは分家しなかった。

昔は複合家族 *нийлмэл өрх* で、例えば、娘がいて、娘の結婚相手が財産持ちでなかった場合、結婚相手はその家の婿に入った。一般に婿入りは嫌われた。よって、豊かな家はちょっと貧しい相手を娘の婿にした。

一方、豊かな家で息子は17歳か18歳～20歳ぐらいで結婚する。働くのが嫌いなあまり真面目でない息子の場合は独立させないが、普通は結婚を機に独立させた。これが、伝統的な形だった。

一方、集団化(協同組合化)が始まると、家の分解の傾向が見られた。

ずるい人間の場合は、夫と妻をそれぞれ別の世帯にした。こうしたことは文学にも出てくる。

以前は、経済的な事由で婿に入るといったことは良くないと思われていた。

しかし、近年は違ってきており、1960年代～80年代には伝統と異なる傾向が見られる。というのは、娘に抛る、娘を頼るといったことが出てきた。とくに定住地ではよく見られる。文学や映画に出てくるが、これについては経済的要因を見る必要がある。

◇権利関係 - 法的関係

家族法は、家族の権利関係・法的関係を定めている。家族になると、子供を育て、互いに父母や兄弟を援助する等の義務を追うこと、また平等な関係を保障している。また、家族法は家族内の財産関係を定めている。

◇家族内の倫理 *ёс суртахуун* 的關係

家族内の倫理 *ёс суртахуун* (道徳・慣習)的關係を分析することは、現在のモンゴルの家族生活の理解において重要である。

倫理的關係は、二つに区分できる。そのひとつは伝統的關係であるが、これは二面性をもつ。つまり伝統的關係のなかには優れた良いものもあるが、また、古い遅れた、野蛮な道徳關係もあるのである。家族關係には古くさく遅れたもの、現代の文化からみると粗野で野蛮ともいえる慣習がある。良い関

係というのは、精神的関係において、年長者の言葉・教えを尊重する、しきたりを守り従うといったこと等であり、一方、遅れた野蛮な関係としては、一部の家において、その中で、家長(ウルフ *оpх* の長)が、専制的に他の世帯員を支配する、権力を行使する、世帯員の気持ちを考慮しない、自分の考えを押し付ける、強要する、子供に対し厳しく残忍に接する、規制する、あるいは、夫が妻に対し厳しく様々に見下す、罵る、時には暴力を振るう等である。今は減っていてほとんどないが、一部の家庭では見られ、訴えられて法的問題となるケースもまれに発生する。こうしたモラル上の遅れた関係は、今日では批判され、誤ちとされ、嫌悪されるといったことが社会一般に見られるようになってきた。

現代、今日状況において、新たに出てきた事象は数多くある。

◇新しい事象 - お祝い

例えば、家族の名誉を仕事や労働でもって称えること、家族の生活の環境改善、快適な暮らしのための努力、子供や女性の身なりへの配慮、子供を必ず学校に通わせること、高等教育への進学など。家族内では、誰か正しい者・賢明な者の意見に従うなど、新しい関係が形成されつつある。特に家族内の倫理面において、女性が社会で認められること、女性を支援する新しい習慣が生まれてきている。

また今日では、モンゴルの家族のなかで、子供のみならず、若者の誕生日を祝う習慣が広まっている。これは特に都市部で新たに出てきたものである。旧いモンゴルの慣習では、誕生後7日経過後に子供を洗う儀式を、また子供が3歳になったときに髪を切る儀式を行っていた。これらの祝い事は今ではほとんど行われなくなった。髪を切る儀式は、地方では存続している場合もあるが少なくなってきている。一方で、子供の誕生日が祝われるようになった。昔の伝統的慣習では、3歳以上の子供、若年者の誕生日を祝う慣習はなかったが、現在は、大学生や学生、子供たちの誕生日を祝うようになった。伝統的慣習では、年配の人々についてのお祝い、60歳、80歳、90歳の祝いが行われてきた。昔は50歳は祝ったが、70歳のお祝いはなかった。現在では、50歳、60歳、70歳、80歳のお祝いが行われている。

現代の慣習では、家族の成員が学校を卒業すると卒業のお祝いを行ったり、学者となったお祝いなど、一般に「学問に関わるお祝い」ノミン・バヤル *номын баяр* をするようになった。「ノミン・バヤル」は都市部で多く行われる。この他、現代モンゴルにおける新しい慣習として、国際的なお祝いが行われるようになった。都市部では、毎年、12月31日の新年のお祝いや、3月8日の「国際女性デー」、5月1日の「メーデー」、7月11日の^{オルスイン・バヤル}国家祭典「革命記念日」、11月7日の「10月革命記念日」等が広く祝われるようになった。都市部の一部地域では3月18日の「軍隊記念日」、5月9日のドイツに勝った「戦勝記念日」も祝われている。また、9月1日は「学校開設記念日」である。

ここ10年余り、6月1日の「国際こどもの日」に都市部では行事を実施し祝っている。「国際こどもの日」を祝うに際して公的機関は、実質、国から父母たちに援助を行っている。例えば、各公的機関はその職員・労働者の子供たち、就学児童に対して、公的機関が費用を負担して映画や劇、サーカスを鑑賞させたり、公的機関の長がその機関の職員・労働者を招いて、20トグルクから300トグルク相当の菓子や果物などの贈り物を用意してもてなしたり、画や詩、歌、踊りのコンクールやスポーツの試合等を開催し表彰するといったことが行われている。これらにかなりの費用を支出して執り行うようになった。また、6月1日、全国的に、すべての保育園・幼稚園、子供病院がその管轄下の子供たちに約5トグルク～7トグルク相当のプレゼントを贈っている。

◇家族内の倫理的関係の変化 子供に対して

倫理的関係の中で、子供への対応の変化が見られる。

昔は子供を大事にするといったことがあまりなかった。子供の数の多い家族では、子供は父母の食事とは別の食事を取った。客人への料理を子供たちが食べることはなかった。子供たちは安価な服装を長期間着用した。子供は大人(一人前)ではない、大人のように扱う必要はない、子供は所詮子供、といった認識であった。しかし今は、子供は子供だが、大人よりも特別な存在という考え方が生まれてきている。こうしたことから、家族内で、子供をめぐる倫理面の全く新しい関係が生まれてきていると言える。子供の前では口論しない、子供の側で両親はけんかをしない、子供の側では近所や知り合いの人について悪口を言わない、子供の側では邪悪なことは言わない等、多くの倫理的なこと、モラルが次第に形成されてきた。

また、家族内の倫理的関係において、現代の文化に関係した新しい様々な現象に関わる規範が生まれている。特に、都市部定住地域において、家族の倫理的関係において、原則として対等・同権であること、束縛しない、自由であることが非常に強力に広まっている。

◇家族内の経済的関係

近年のモンゴルの家族内には、経済的関係がかなり存在する。しかし、家族内の経済関係が、より簡易なものになる傾向が見られることには注意を要する。これは、現在のモンゴルの家族が社会において、より狭小なものになってきていることに関係する。換言すれば、生活面、経済面での様々な支援、相互扶助がなされなくなっているのである。例えば、もっとも身近なもので、都市部では、仕事をしている人間は、職場で昼食を取る、職場を通して保養や休養を取る、また、職場を通して生活面の重要なサービスを受ける、これは例えば車などの輸送手段を得る、薪や燃料、入手困難な物資を得るといったことなどである。また、長期間病気を患う、家族内で不幸や災厄に遭遇するなどの場合には、公的機関が物質的・金銭的な支援を行うことが通例である。

社会における家族の経済的役割

経済関係は、家族の経済的役割、経済的な家族内部の関係を基本的に表わしている。

先に述べたように、社会的に家族が果たす役割は次第に縮小してきている。

◇家族の経済的役割の縮小

社会がその成員の暮らし・生活のために、またその物質的需要に対しこれを満たすように恒常的に配慮すること、この方面で国として担う役割・任務がある。こうした状況のなか、家族が社会において果たす経済的役割は小さくなってきている。

例えば、家族の誰かが労働能力を喪失した場合に、社会が提供する支援がある。労働能力喪失に対する手当・支援がある。例えば3日～9日間治療を受ける場合、10年以上勤続の人には、賃金の90%が支払われる。これらは労働法によって規定されている。また、長期間の労働能力喪失については、第1級、第2級、第3級といった等級が定められている。各等級において賃金の何%を支給するかが定められている。また、この他、養育者喪失の場合に、社会から養育者喪失手当が毎月支給される。養育者喪失というのは、家族において養育者である父母のいずれかを失った場合であり、養育者喪失

手当がある。この他、学校へ通学させる、子供たちを幼稚園で養育する、医療を受けさせる、これらすべてに国の基金から無償で支援が行われる。例えば、普通中学校の学生一人の教育に国から年間700トゥグ¹ 10余が、技術専門学校²の学生一人当には7000～10000トゥグ¹ 10、大学生にはこれ以上の額が国の基金から支出されるのだ。

このため、こうしたかなりの金額の資金を、家族の枠組みで蓄える必要はない。家族がかなりの額の余剰の金を貯蓄する経済的必要がなくなったのである。

◇経済関係における家族の役割の変化

他方、家族には多くの関係があるが、経済的関係の他に、倫理的関係が大方において問題を決する場合においても、家族の経済関係の役割の低下がみられる。

例えば、革命前は、その家の息子が結婚するに当たっては、どれだけの資産を息子に分与するか、また、娘を他家の嫁がせる側はどれだけの持参金³ ⁴ИНЖ⁵を用意するのか、例えば500トゥグルク⁶を与えるとか、50000トゥグルク⁶を与えるとか双方が相談し双方の合意を経て、若者たちが結婚するといったことが行われていた。

今は、そのようなことは全く行われなくなった。結婚式および宴を行い、父母は結婚式の衣装や指輪⁷を買い与えたり、祝いの品を贈る等の2、3千トゥグルク⁶程度の贈り物をするだけである。必ずしも贈り物が必要なのではなく、贈り物をしないこともある。そのため、結婚に際しての家族の関係は、純粋に倫理的関係となっている。換言すれば、結婚する者同士の気持ち、心の問題で、互いの合意がなされれば家族となるのであり、経済的な要求、圧力はなく、経済的な条件は全く問題にされない。

結婚し家族となった者は、労働による賃金でもって生活を充足できるため、若者たちが新家庭を築く際に何らかのまとまった資本が必要となるということはない。徐々に自分たちで生活を整えていて生活する。こうしたことが結婚において慣例となった。経済関係における家族の役割は縮小してきたと言えるのである。

◇相続について

相続するということがなくなってきた。家庭内のモノ、家具や日用品を世代間で受け継ぐだけで、また、生産手段としてのモノを世代間で相続する必要がなくなった。例えば、小さな金属加工場を父親が経営していて、息子にその工場を継がせるといった問題が生起することはない。換言すれば、個人経営というものが存在しなくなったのである。社会に個人の企業が存在すること、個人経営、私企業といったものが法律で禁止されたのである。よって、企業を持つ家族はなくなり、家族の財産に関して、生産手段の相続はなくなった。

一方、地方においては、少数の家畜を、世代から世代へと相続することは行われている。しかし、今日の牧民は私有の家畜を、個人経営の生産手段とすることはできない。不可能となっている。

個人経営を行って、その収入を経営の拡大や補填や改善に支出することはなくなった。

例えば、父母から得た10頭の馬、5頭の牝牛、羊を個人経営で飼育して、これによる剰余生産物を市場で売るといった生産環境は失われている。日常的に市場で、乳製品その他の家畜の生産物、毛や皮を売るといったことはできない。また、そのような市場はない。このため、このような相続した家畜は、その家族の生活の糧・手段として利用されるだけである。生活において必須・必要なモノを、その副業(補助経営)から得るといった形で利用されている。

◇家族の経済的役割縮小の負の側面

社会における家族の経済的役割の縮小が、家庭における子供の教育において、家族の若い世代の労働教育および経済教育に負の影響を及ぼしていることを見落としてはならないと考える。子供が自由時間に労働に勤しむといったことがない。せいぜい床掃除やゴミ出し、皿洗い、洗濯程度である。休日は読書や近所の子供と外で遊ぶ、テレビを見る、映画館で映画を見る、学校の運動場で遊ぶといった具合で、子供たちには労働の場がない。近年子供たちには、家庭における労働教育の環境、条件がない。

一方、牧民の子供たちの場合はこれと全く異なる。休暇のときは、家畜の世話をする、仔羊・仔山羊を放牧する、父母を手伝う等労働教育は幼いときから受ける。しかし、成長して都市部・定住地に住むことになると、牧民の労働の訓練・経験は不用となる。こうして、労働の伝統的な訓練が次第に放棄されることになる。このような好ましくない事象が生じている。

以上のようなこと全般を鑑みて、また社会的な多方面の必要・要請から、近年、党[モンゴル人民革命党]・政府は、次のような問題を提起している。副業・私的経営を、公的組織・機関のみならず、家族の枠内でも行うことが望ましいといった意見が出されるようになってきた。都市部では小さな菜園が夏の別荘のそばに作られている。また、固定家屋に住んでいる場合やゲルの囲いの内側で野菜を栽培することが可能となり、そのような場所があれば、夕方の自由な時間帯に子供たちが労働を学び、労働の喜びを知ることになる。その他の副業経営もある。近年、新聞では、樹木の果実の採取やキノコ取り、野草をつんで利用すること等を取り上げている。しかしながら、家庭において、副業・私的経営を行うといったことは、開業への環境が整っておらず、次第に減ってきている。こうした状況は労働教育の欠落をもたらしている。一部の社会主義諸国では、新しい取り組みが出てきた。例えばハンガリーでは、個人の家屋の建設が行われるようになってきている。モンゴルではこうした実践は無い。モンゴルにおいてはまだであるが、こうしたことは、一般に社会的需要基盤を豊かにし、さらには、次世代の生活体験、労働教育、経済教育に重要な意義をもつ。モンゴルでは、近年、ここ10年、特に経済教育について特別に配慮するようになってきた。

◇経済教育の必要性

労働者の経済教育のここ数年の後退は、また家族めぐる問題を引き起こしている。どういうことかという、一部の人々は、全てのモノを社会から貰えるように思っているのだ。例えば、学び、学問をし、専門を身につけ、その他全てを社会が与えてくれるように考えている。つまり、賃金を受け取り、夕飯を食べ、翌朝になると、どのみち再び労働し賃金を得る。だから今日飢えることはなく、明日のことで悩むといったことはない。子供を産み育てる際にも、社会から多くの支援を受けることから、父親が、今日100トゥゲルの仕事をしたから、今日50トゥゲルを皆で食べることに使い、30トゥゲルは後日の必要に貯蓄し、20トゥゲルを明日のために取っておこうというふう考える必要はない。

こうしたことは60年代～70年代と、経済面の教育の弱さが顕著となり、経済観念の低さは、社会生活にも投影される。企業で働いているが、ただ働くだけで、その企業が赤字経営か収益を上げているかには無関心である。自分の働く企業を黒字経営にし、収益をあげさせ、労働者の暮らしを向上させようといった思考は縮小している。そのため廃棄物の有効活用も行き詰まっている。潜在的な可能性への追求も減り、節儉も後退している。このため、党[モンゴル人民革命党]・政府は、資源の活用、

節減、廃棄物の再利用といったことを呼びかけ、スローガンを掲げ、実践しようとしている。その際、こうした修練をどこで積むかという、それは家庭、家族の生活の場である。家庭が起点となり人にもたらし、その後、社会に達する。これは広範囲に現出するものである。一方、矛盾と言え、社会主義社会が発展すればするほど、家族の経済関係は狭小なものとなる。このため、この矛盾の解決、このことにどのように正しく向き合うかといった問題が生ずるのである。

これに関しては、ソ連および兄弟社会主義国において様々な対策が取られた。ドイツ、チェコ、ハンガリー等の社会主義諸国は、旧く資本主義にあって、かなり高度な発展をみた国々であった。資本主義時代の人々は、金の価値を熟知していた。なぜかという、実際に資本主義社会の時代には金が無くなると人は苦境に陥った。また、人は金により多くのことを解決できたのである。

一方、我が国では、例えば、学校に入ろうとして50000トゥグルを用意し試験を受け、試験に落ちたらそのトゥグルは使われず、無用となる。その後、勉学に励み学習して、金を払って再度学校で学ぼうとしても、国は金を受け取らない、そのようにはできないのである[国は国民個々に対して、様々な割り当てを行う。受験チャンスも国からの国民への割り当ての一環であり、割り当ては容易に得られるものではない。お金がものをいう社会ではないのである---筆者注]。このように金では解決できないことがある。他にも金では解決できない多くの事柄がある。例えば、急に身体の具合が悪くなり手術が必要となったとして、その病院に医療の実際の条件があれば、金の有る無しに関わらず、手術はなされる。どれほど金があったとしても、その病院に条件が無ければ治らない。こういったことが社会主義国では起きる。金の力は制限されたものなのである。しかし、資本主義においては、昔、資本主義であった時代には金が全てのことを解決した。そのような状況下では、人は何であれ金の値打ちをわかっていたのだ。例えば、ドイツ、チェコ、ハンガリーでは人々は、我が国よりも金の値打ちを知っていたのである。しかし、モンゴルはそうではなく、資本主義が未発展だったために、革命以前からモンゴルでは、商品経済関係は非常に遅れたものだった。伝統的な思考、心性にあっては商品貨幣の価値を知らないままである。社会主義に入って商品・貨幣関係は、半商品関係、半商品生産となった。換言すれば、貨幣の大部分の役割は破棄されたのである。このため、経済面で、経済の意味内容の理解においては、少なくとも金の値打ちについての理解は、充分でないとと言える。そのため、経済教育では至らない面が現出している。こうした要因を考慮すると、家庭における経済関係、暮らしにおける適切な経済活動が、重要な意義をもつことが判る。

◇飢える環境にないモンゴルの家族、“寝そべり ^{フテ}ХЭВТЭЭ”とあだ名される者

今日、モンゴルには、飢えている家族はない。しかし、環境を利用し可能性を追求すれば、今よりももっと良い暮らしをすることができるのに、そうした良い暮らしをしていない家族が存在する。それは、人が暮らしにどのように向き合っているのか、家族の経済生活をどのように営んでいるのかということに関係するのだ。例えば、酒飲みの人の家族の暮らしには困難が生起するといったことがある。不足はあっても、飢えが常態化することはない。どんな人であっても、飢える環境にはない。このことは、別の角度から言うと、悪い影響を及ぼしているのだ。どういうことかという、怠惰な人間でも食糧は十分に得られるのである。怠惰な人の家族は、時には、暮らすことのできる生活水準よりも下の暮らしを余儀なくされている。地方でも有名な怠け者が存在する。例えば“寝そべり ^{フテ}ХЭВТЭЭ”とあだ名される者がいる。日がな一日、ごろごろしている者だ。こうしたことを改善するために何

が必要かという、それは適切な経済教育、体験である。労働教育が必要な場合もある。暮らしの向上への思考を学ぶ必要がある。希求、願望を見つける必要がある。細やかな事が要求されるのであって、飢えを知らないことへの鞭はないのである。飢える環境はない。最も怠惰な人間は、5ムングで羊の頭を買って食べる。羊の頭はどこでも手に入る。羊の頭をひとつ食べれば、その日一日飢えることはない。だから人々がこの状況にならないために、適切な経済教育、訓練が必要とされる。この基盤は何かというと、家庭の収入と支出、適正な家計である。収支のバランスについて学ぶこと。一般に、家計の収支バランスについての詳細な研究が求められるのである。こうした方面の研究として П.Нэргүй"Нийгэм эдийн засгийн төлөвлөгөөийн чухал асуудал" 挙げられる。70年代末のモンゴルの家族の収支バランスについての研究書である。

家計について

家計の収支の意味を理解するためには、つぎのような事項を理解することが必要だ。

第一に、現在のモンゴル社会において、全ての家族の収入の源泉は、社会的労働による賃金 цалин である。家族の収入の構成において、賃金よりも多い割合を占めたり、それ以上に影響を与える収入の源泉はない。このような政策が社会で実施されている。賃金が世帯収入の主要な源泉であるとする政策が取られている。その理由は、賃金以外の強力な源泉が、家族生活において存在すれば、家族の成員は、現在の社会的労働に対する興味関心を失う。そのため社会では、こういった方針が取られているのである。

賃金体系について

だが、家族の収入源である賃金を、モンゴルの現時点の発展水準においては、社会階層の区分によって示すことはできないのである。例えば、社会階層と言え、労働者階層、協同組合の牧民階層、知識人階層、といった3つの階層がある。この3つの階層内はまた構造が複雑である。例えば、労働者階層は3つに区分される。工場労働者、サービス部門の労働者、地方の労働者である。工場労働者は、重工業の労働者と軽工業の労働者とに区分される。協同組合の牧民は其中で、牧民と農民とに区分される。地方の労働者にもまた一部、農民がいる。それは国营農場の農民で、国营農場の牧民、国营農場の機械係(トラクターやコンバインなどを扱う者)がいる。協同組合の牧民階層も牧民、農民と区分される。この農民のなかにも機械係が入る。知識人階層は、其中で、各種専門の知識人、公務員と区分される。公務員は、中級専門公務員、上級専門公務員とに区分される。こうした各種グループは、其中で分かれており、そしてこれらは、またその中で多く分かれている。こうしたグループは、どういうことかと言え、賃金でもって、このグループの枠を決めることはできないのである。例えば、労働者階層の賃金は一ヶ月700-800トゥゲルとか、知識人階層は800-900トゥゲルとか、決められないのである。なぜかという、労働者の賃金は、専門の等級に係る。その職務の難易によるのである。難易度の高い専門の労働者の賃金が知識人階層の賃金より高いことは多い。難易度の高くない専門の知識人、難易度の高くない知的職務を行っている公務員が、中級専門レベルの労働者より賃金が低いことは多々ある。賃金は別体系のシステムなのである。これは、労働の軽重や、労働の難易度といった労働の実質に直結した賃金システムである。また、賃金は学歴に直接関係するのではない。賃金システムは教育システムに直結しない。高等教育を受けた者が、中等教育を修了したものよりも

必ず高い賃金を支給されるといったことはない。2つ、あるいは3つの高等教育機関を卒業したものが、ひとつの中等教育機関修了者よりも低い賃金を支給されているという事例はたくさんある。このように、賃金システムは教育システムに直結しているのではない。

家計における収入については、こうしたことを理解しておく必要がある。

副収入・副業について

家族の収入には賃金の他に、付加収入がある。地方の家族の付加収入の源泉は、個人副業経営にある。この付加収入は必ずしも金銭、貨幣の形態で入ってくるのではない。例えば、私有家畜として、乳牛を3頭を所有し、夏期は毎日8リットルの乳を搾乳する。乳牛をもたない家庭は毎日2リットルの牛乳を2リットル＝4ムングで購入するが、この費用が不用となる。つまりは家族の収入が増える。あるいは、野菜栽培をする家族が100kgのジャガイモを購入し、冬期3ヶ月間毎日2kgのジャガイモを食べるとして、価格は変動するが、1kg＝1トグ¹としたら2kgで2トグ¹の毎日の支出を減らすことができる。こうして、家族の付加収入となるのである。また、同時に一部少数の家族が、副業・私の経営の生産物のうち余剰生産物を国が許可した市場価格 *зах зээлын үнэ* で売却し、市場使用料 *захын төлбөр* を納めて、家計に追加収入を得ていることもある。これは非常に少数の家族のケースである。こうしたことが、今後適切な厳しい監督下で行われるならば、社会にとって、社会主義の状況下において、有益な事象であることは明白である。なぜならば、野菜やその他の食糧を、国民に十分に供給することが困難な状況であるからだ。そのため、増産した生産物でもって労働者が食糧供給することを支援することは、社会にとって有益であり、社会的な重要な意義を有する。人の自由な労働が社会に有益に利用されるのである。もし、家畜を飼育することができなければ人は時間を無為に過ごす。時間というものには社会において最も重要な富である。時間の節約は、経済のいかなる段階においても行われる。これは社会において金を有効に支出する基なのである。現在の社会主義の時代は、社会の時間を社会に有益に使っている。家庭においては、休養、文化的活動、学習、子供の養育、家族生活の向上等行われる。反面、時間を無益に使うならば、時間というのは金であるため、無駄にうろつき社会的な事件に関わり、さらに他者の時間を浪費することに至る。このため、家庭における労働は重要な意義を有する。特に、収入の源泉として利用することが非常に大きな意義をもつのである。

家族の他の副収入について言えば、都市部において一部の家族は、自らの希望により、社会において副業を行うことにより収入を得ている。こうした副収入は限られている。つまり我が国においては、複数の労働に就くといった経験、事例が少ないのである。例えば、ソ連では次のようなことが行われている。8時間労働しその後2時間休憩し、夜間、病院に行き病院の床の洗浄などの補助作業を4時間行ったり、店舗での荷物の積み卸し、夜のレストランでのウエイター・ウエイトレスの仕事等。我が国ではそうした実践はない。しかし、我が国では数少ない事例、条件下において可能な副業の形態がある。専門性の高い専門職の人が講義を行う、教授する、指導やコンサルタント業務を行う、試験を行う、この他書物の執筆や画絵・芸術作品の製作等々である。教師や名手が行うのだ。その他の副収入のある労働はない。このため、家族の収入および副収入の額についての把握は容易である。副収入の元が何であって、その家族にどれだけの収入をもたらしているかを容易に突き止めることができる。副収入にはひとつ負の面があって、これはいかなる社会においてもおきる現象だが、例えば国家資産の横領である。モンゴルでは、こうしたことは即、明るみに出るのが通例である。

家計に対する支援 - 特別手当

家族の収入は、家族の支出に使われる。その家族の支出は、まずは家族の成員数に関係する。家族の成員には、労働可能な世代、就労者数と扶養家族数、この二つの関係が家族の収入、支出の関係を条件づける。とくに子供が多く、高齢者の家族員を抱えるケースでは、家計の収支バランスに困難を生じることがある。このため子供の多い家族、多くの子供をもつ母親に対して、社会から特別な手当を支給されている。手当は0歳から16歳までの子供の数により増額され、国から年1回、現金により支給される（Олон хүүхэдтэй эхчүүдэд олгох тэгүүр олгох хууль 多くの子供をもつ母親に支給する手当についての法律）。

これは多くの子供を持つ家族の家計への支援となる。

家計に対する支援 - 価格政策

また、わが国の現在の発展段階において子供の数が相対的に多いことを考慮して、子供の衣服、子供の玩具等、子供をもつ家族に必要な日用雑貨の価格を社会的に必要な費用よりも、低い価格に抑えている。例えば、子供服の企業など、子供に必要な製品を生産する企業の支出、製品の生産コストよりも、製品の価格は低く抑えられている。上回った分の支出を国が補填しているのだ。国家交付金という項目から補填している。子供用品を生産する企業は常に赤字経営である。こうして国は多くの子供をもつ世帯の家計を支えている。さらにまたわが国では国民が広く必要とする物品および食料品の価格を通して、政策的に多くの子供を持つ、収入の低い家族の生活を支えている。こうした政策を党[モンゴル人民革命党]・政府が行っている。どういうことかと言うと、第1に、国民の広い層が最も必要とする物品および食料品の価格を一定にしているのだ。具体例をあげると、わが国ではこの30年間価格変動がない物品が非常に多い。食肉価格、小麦粉の価格、食塩の価格、砂糖の価格、蔗糖の価格、お茶の価格、ろうそくの価格等々。日用必需品、マッチの価格、これらは、ここ30年間変わっていない。40年、50年間変わっていないものもある。原材料としては木綿生地 of の価格もまた長い年月変わっていない。30年余りだ。

こうして値上げしないために少し困難な状況に陥った原材料もある。

70年代のはじめ、60年代の末頃、20年間値上げしていなかったものの価格が引き上げられた。多くの種類の模様入り綿布、中国綿布と呼んでいたこの綿布の価格が引き上げられたのである。どういう訳かと言うと、この価格の安い綿布を、当時中国人たち（その頃は往来が多かった）が、帰国する際に非常に多くの量の生地を購入し、上着を作る際に、中綿代わりに綿布をいれたことから、綿布の価格が引き上げられたのであった。ちなみに、綿の値段は何年間も据え置かれたままだった。

こうしたことはまた、一般的収入、中程度の収入の子供の多い家族の生活を支えていた。

収入の多い家族にはこうしたことは無関係で、それは例えば、常に小麦粉を使うのではなく麺類や春雨を食べる、あるいは、ジャガイモではなくてトマトを食べるといようなことだ。トマトは1キロ10トグルクだがジャガイモは最も高値でも1キロ=2トグルクである。

家計に対する調整 - 価格政策

一方で、高収入の家族に対しては、収入を適正な額として一定限度、範囲内に留める方針だったの

ではと考えられる。というのは、主に高収入の家族が使用する物品・資材の価格を引き上げていったのだ。2年に一度、恒常的に引き上げたり、4・5年で値上げする等。例えば、金製品、銀製品の価格は、この70年代以降に3度引き上げられた。宝石類は2度値上げされた。高収入の家族が購入する長期間使用するもの、例えば絨毯、自動車、バイク等の価格は値上げされた。一方、わが国において生活に必要な機器類の価格は値上げされていない。例えば、ミシン、掃除機、冷蔵庫、テレビ等だ。最近テープレコーダー、ラジオの価格は下がった。これらは広く使われる文化的物品である。これは家族の収入・支出を適正に調整するにあたって有益である。価格政策を通して、家計を賢く運営することに寄与している。

また、家計を適正に調整する際に、損失を招きバランスを失わせかねないものとして、酒がある。このため酒の価格は、近年、数倍に引き上げられた。酒は家族の収入・支出をひどく損ねる食品である。

家計の支出の中心は、食料、衣服、文化的な物品類である。しかし近年の調査によれば、家計の支出項目において、文化的需要による支出がより増加する傾向を示している。これには、文学書の購入やテレビ、テープレコーダー、カメラなどの文化的用品の購入、芸術鑑賞、映画やオペラ鑑賞、博物館見学などがある。最新のものとしては、国内および国外旅行がある。非常に増えている。こうした国内外への旅行は、ここ10年で新たに発展してきたものだ。

労働者の幅広い層において、非常に旅行が行われている。外国旅行が非常に発展している。近年は公的機関の費用負担による外国旅行とともに、私的な支出によって旅行する人々が増えている。これは、家計からの大きな支出である。

家族間の関係およびその発展の方向

"ウルフゲル(家) Уулф Гел " 間の関係と "ゲルブル(家族) Гэр бүл " 間の関係は、少し異なるものとして見る必要がある。

まず、"ウルフゲル(家) Уулф Гел " 間の関係について話そう。"ウルフゲル(家) Уулф Гел " という社会的事柄が、社会に対して経済単位(経営)としての経済的役割、人口の再生産の役割、国民および労働者の労働能力の補填、労働環境の保持等の役割を果していた時代において、"ウルフゲル(家) Уулф Гел " 間の関係は非常に特徴的なものであった。特に"ウルフゲル(家) Уулф Гел " という事象が、社会の経済および経営における役割をある面で果していた時期、この関係は現在より特徴的であった。換言すれば、ウルフゲル(家) Уулф Гел は単に社会の一部分であるのみならず、財産の私有関係が支配していた時代において、社会の経済、経営の役割を非常に広範に果たしていたのである。例えば、モンゴルの牧民は私的に私有牧畜経営を営み、その私有牧畜経営は、まず、自らの生活に必要な物資を供給し私的な需要を満たすと共に、また剰余生産物を生産し、それを社会の市場において売り、剰余生産物の売却による収入により家族の生活を補強した。このような場合、家族の経済、生活面を強化し、世帯員、とくに家長の社会における地位を保証し、社会における地位を高める要因となった。

時代により家族間の関係は異なり、特徴的なものであった。例えば、裕福な家族は成員の活動による生産物のうち剰余生産物を社会の市場で売ることができ、また賃金労働者を使役することができる家族の家長およびその家族の成員は、貧困な家族の家長および家族員よりも、社会においてより高い地位を占める条件を有していた。こうした家族の家長は、家族の生活、経済的力を基盤とし、社会における一部の事柄に自らの望むように関わる条件を得ていたのである。例えば、法を犯した場合に、

旧い機関(革命前の状況下で)の関係者に賄賂を贈ることによって法の網を逃れたり、官吏であれば昇進や官職を得ること等に家の収入が影響を与えた。このような状況において、富裕な家 өpx ウルフと貧しい家 өpx ウルフの間には対立関係があった。また貧しい家 өpx ウルフを富裕な家 өpx ウルフが自己の遊牧経営に使役する、搾取する遊牧にといった関係が多く見られた。

革命後、特に1930年代、1940年代以降、“ウルフゲル(家) өpx гэр ” 間の関係は変化した。この時期は、特に1920年代・1930年代においては、富裕な個人経営の資産を没収して貧しい個人経営および中程度の個人経営に分け与え、全世帯の経済力をほぼ均等化することが行われてきた。この状況において、家族ウルフゲルブル өpx гэр бүл 間の関係に主要な位置を占めていた経済関係が次第に、ゆっくりとではあるが、その位置づけを失い始めたのである。

家族ウルフゲルブル өpx гэр бүл の経営・経済力が、家長および家族員の社会的地位に、直接影響を及ぼすことはなくなった。換言すれば、富裕な家の家長が社会において上位の地位を得ること、貧しい家の者が下位の地位にあって、富裕な家がより高い権限をもつといった関係は根本的に終わったのである。

それに代わって、1930年代、1940年代以降、家族の経済力の均等化がはじまった。二極に分化するといったことが無くなった。酷く貧しい家族もなく、非常に豊かな家族もない、こうした両極が払拭された。概ね家族の収入、家族の経済力は、均等化し始めた。

この頃、家族ウルフゲルブル өpx гэр бүл 間の関係に、現在の新しい関係が定まる社会的基盤が整えられた。

近年の家族関係の変容 発展の現段階

発展の現在の段階、換言すれば50年代、60年代以降、現在に至るまでの家族間の関係は、次のような様態を示しはじめた。

第1に、家族間の関係がいつから始まるのか?という、まずは家族が拮がる時から、言い換えれば、家族の一部の成員、例えば子供が家族の長となって独立するとき、このときから家族間の関係が始まる。換言すれば、息子が結婚し、娘の場合は他家の嫁になるときである。この関係には、以前あった経済的関係や干渉はほぼなくなっている。息子が結婚する際に、息子のために資産分けをするなどの慣習的なものは基本的になくなった。子供には、ただ生活に必要なものを贈り物として渡すことは今も行われているが、高額なものではなく、ちょっとしたものである。

第2に、家族間の関係が、平等な関係になってきた。換言すれば、豊かな家の息子または娘が、豊かでない家、所得において中程度あるいは低い所得の家の子供と結婚して、姻戚関係となった場合に、豊かな家と豊かでない家との間で、一方が他方に対して優越する、支配するといった力関係ができるといったことはなくなった。互に対等であり、家族となった者たちの心、気持ちの問題である。言い換えれば全く道徳、慣習上の問題であって、実質はなくなった。以前はどうだったかということ、豊かな家の者が貧しい家の者を嫁とする場合、貧しい家はそれにより使用人となるなど、様々な困難が生じた。今は、そういったことは無くなった。

第3に、家族間の関係に近年新たに出てきた事象は、伝統的に引き継いできた家の近隣関係(アイル・サーハルト айл саахалт の関係)が、新しい状況を迎えているということである。昔は、アイル・サーハルトと呼ばれる家の近隣関係があった。これは何かということ、同じ土地・同じ川岸の人々が、主と

してお互いに友人、知り合い、親戚である人びとがつくった集団、家の近隣関係であった。こうした関係は他の遊牧民にもある。たとえば、カフカス山脈の山の民、アヴァール人は2、3家族や4、5家族が集まり近隣関係を形成した。これと同様にモンゴルにおいても、3、4家族がサーハルト・アイルとなって、関係をつくった。しかし、今では全く異なる形態を取るようになった。

特に、遊牧民の間では、都市化が進行するとともに、アイル・サーハルトの関係は、非常に変化した。一部では、遊牧民のアイル・サーハルト関係は無くなったと言われるようになってきている。

例えば、遊牧民においては、定住民族のように、多数の家族、20家族や30家族、50家族や60家族が一家所に近隣関係をもって住むといった経験が少ない。革命前では900余の寺院があって、数については700とも言われているが、これら寺院において僧たちや商人等、官吏らのアイル・サーハルトやホロード(地区)があったのみで、しかしそれらは近代の^{ホロード}地区の生活の経験や^{ホロード}地区の暮らしの基盤になるようなものではなかった。そのレベルには達していなかった。

アイル・サーハルトの関係は、夏には解かれた。一部の人びとだけが、例えばラマたちは近隣関係をつくって暮らしていた。

しかし、都市化の進行により、30年代、40年代に始まり現在までの間に、都市のゲル地区では近隣関係が形成されてきた。これは、昔の遊牧の近隣関係のかなりの部分をそのまま保持していると同時に、ゲル地区の近隣関係にはかなり特徴的なものがある。というのは、隣で起こっていることが明白なのである。隣が何をしているか、隣から誰がでてきたか、隣が何か新しいものを買ったか、何を売っているか等、噂するといったことは、昔から行われてきたことである。ゲル地区の一つの囲いの中に、数家族、5家族、7家族とか3家族が住んでいて、子供たちは互いに交わり、その中を走り回っているのだ。子供たちは互いに関係を作っている。また、ゲル地区の囲いの住民は、お互いに家を出入りし、例えばお茶を飲んでいいる。このようであるため、ゲル地区では、近年、様々なことが始まっている。近年、“良い近所の会 сайн хөршийн холбоо” というものができ、良好な近所付き合い(сайн хөршийн харилцаа)が生まれている。ゲル地区を歩いていると“良い近所の会 сайн хөршийн холбоо”と掲示しているのを目にする。互いに助け合う関係、例えば病気のときに助けたり、薪や乗用の家畜等で助け合っている。この他、父母を助け合うなど生活の中での良好な関係が生まれている。

また近年は集合住宅地域においても新しい関係が生まれている。これはゲル地区の関係とは異なる。近年の集合住宅には居住して20年、30年と短い期間であって、まだ住み慣れていない。一世代が住み終えるといったことは未だ無く、世襲し住むといったことも未だない。居住経験は浅い。

集合住宅で同じ^オ入り口を使う家族がある。一つの^オ入り口から上がる階段の左右の家族、その数は12家族・28家族・64家族など建物の高さにより様々である。これら同じ^オ入り口の家族は、5年、10年経つが互いをよく知らない。同じ建物に住んでいても近隣関係は形成されていない。相互の関係は、古い伝統的な関係と比べ、かなり低いレベルにある。こうしたことは、近代の暮らしの初期にみられることである。

家族間の関係、その発展の方向

今後を展望すると、新しい形態の集合住宅の地区が増える毎に、新たなよい関係が生まれてきている。というのは、古い伝統的な慣習、アイル・サーハルトにより家族が交流するのではなく、仕事・専門により、あるいは、興味・関心、文化・教育のレベル、関心を抱く対象によって、例えばスポー

ツ・芸術など、社会の特色・現象に依拠して、近隣関係が結ばれるといったことが始まっているのだ。例えば、芸術関係の人々は、家族ぐるみの付き合いをしているし、雑誌記者、学者・研究者などは専門によるグループで関係を築いている。

家族関係の伝統的な重要な関係は、父母の家族と子供たちの家族間の関係である。

そのほか、兄弟、親戚の関係がある。兄弟関係は、社会の発展の水準、文化のレベルが低い場合に強い。モンゴル社会の伝統・慣習においては、かなり遅れた部族ヤスゲンのなかでみられる。かなり辺鄙な地域で、兄弟関係や親戚関係は強い。しかし都市部では、次第に弱まる傾向にある。例えばウランバートルでは、兄弟であっても、年に1度か2度、訪問する程度である。

しかし、親子関係は、今なお強い。それは、古い遊牧民社会の暮らしにおいて、強固な関係を築いていたからである。親子が助け合うことはよい現象ではあるが、今後どのようになるかはわからない。現代のヨーロッパの一部の国においては、父母と子供たちの関係はほぼ無くなっている。子供が18歳になると、必要なものを与え、受け取り独立する。一方、父母は年金で生活し、ときおり訪れるといった具合である。モンゴルでは異なり、関係は依然つよい。父母のいずれかが亡くなると、子供は遺された親を引き取り共に暮らすのが通例である。これにはまた影響を及ぼしている事項がある。幼稚園・保育園が今のところ充分でないのだ。父母が労働能力が衰えて年金生活に移行したり、両親のいずれかが死去した場合に親の面倒をみようとする、父母に孫や曾孫をみてもらうといった傾向がある。これらは双方の意向によるものである。父母は孫のことに関心があり、子供たちを父母にみてもらうことが多い。都市部では、田舎から祖父母を呼び寄せることがよく行われている。そのように調整されている。家族間の関係、および今後の発展の動向は以上のようなものである。

おわりに

この講義の後、家族の実情・実際を知ろうと、アンケートおよび聞き取りを試みた。当時の社会主義制度下では、アンケートには当局の許可が必要で、許可を得るのは困難だと推測された。そこで、友人や顔見知りのモンゴル人等、つてを頼りに行い、ウランバートル在住の14の家族から回答を得た。例えば、友人の家族にアンケートを頼もうとしたら、友人の父には党员だからと断られ、代わりに友人が聞き取って記入してくれた。また、学生寮によく来る友人には、自宅に伺い直接会ってアンケート項目をもとに聞き取りを行った。そんな具合で、広範囲に行くことはできなかったが、私にとっては貴重な体験だった。

アンケート項目は、本人について、配偶者について、結婚、子供、子供の教育、家事、両親の介護、親戚、近隣関係等、衣食住多岐にわたる。細かな質問にも丁寧に答えて戴いた。この場を借りてお礼申し上げます。回答数が少ないので、統計的な何かを求めることはできないが、1984年のモンゴル、ウランバートル在住の家族のあり様の一端を知り得るかと思う。次頁家族についてのアンケート・聞き取りを資料として添付する。

《資料》

1984年、家族についてのアンケート・聞き取り

質問項目

(T. = トゥゲル)

本人情報	
(a)年令・性別 (b)出身地 (c)首都にきた時期 (d)現在の住居 (e)以前の住居 (f)職業について (現在の職業、以前の職業、今後について) (g)労働時間 (何時から何時まで、計何時間) (h)給料・賃金 (額、賞与の有無) (i)最終学歴	
配偶者について	
(a)年令 (b)職業 (c)労働時間 (d)給料・賃金 (額、賞与の有無) (e)最終学歴	
結婚について	
(a)なれそめ (b)結婚式 (どこで、共に祝った人々) (c)結婚に際しての父母の行動 (アドバイス、援助・支援) (d)父母との関係 (将来の介護等)	
子供について	
(a)子供の有無 (b)家での子供の世話、見守り (c)子供の教育について	
家事について	
家事の分担: (a)料理 (b)洗濯 (c)食料の買い出し (d)掃除 (e)その他)	
「住」について	
(a)現在の住居の形態 (アパート、ゲル) (b)住居の形態についての意見 (アパート、ゲル) (c)隣人関係について (d)夏の暮らし (別荘について)	
「食」について	
食事の仕方 (朝・昼・晩の食事、外食の有無 (食堂・レストランの利用)	
食料の入手先、店舗からの1ヶ月の購入手・金額 ((a)肉(b)小麦粉(c)パン(d)野菜(e)乳(f)穀物(g)バター(h)砂糖(i)コンポート(j)菓子類(k)酒(l)タバコ(n)その他)、地方からの食料入手の有無	
「衣」について	
衣料 (店舗からの購入、自分で縫製、店舗からの購入品目)	
暮らし全般	
保健衛生: 保健衛生費 (歯磨き粉、歯ブラシ、石鹸、洗剤など) 医療: 病院および薬局の利用について 各種生活サービスの利用について (1カ月に何度): (a)美容室・散髪屋、(b)公衆シャワー、(c)クリーニング店、(d)靴修理、(e)時計修理、(f)服の仕立て(g)写真館(h)公共バス(i)タクシー 家計について: 家の備品、今後の購入予定品: (現在有るもの(a)冷蔵庫(b)洗濯機(c)有線ラジオ(d)テレビ(e)掃除機(f)ミシン(g)カメラ(h)テープレコーダー(i)レコードプレイヤー(j)ギター(k)書棚(l)タイプライター(m)自動車(n)薬箱)	
余暇の過ごし方	
長期休暇の過ごし方、日曜日の過ごし方、平日の余暇、子供との過ごし方	
文化全般	
情報	情報の入手 (新聞・雑誌)、読書 (冊数・種類)、図書館の利用
文化	鑑賞 (1ヶ月に何回) (a)映画(b)オペラ(c)劇(d)バレエ(e)サーカス(f)コンサート
趣味	サークル
旅行	旅行先(a)仕事(b)個人的旅行(c)長期休暇期間の旅行
人間関係 (交友関係・親戚付き合い)	
祝事	社会的祝事(a)新年(b)正月(c)女性の日(d)メーデー(e)子供の日(f)ナーダム(g)革命記念日 個人的祝事(a)誕生日(b)年齢の祝い (50,60,70,80,90歳) (c)子供を洗う(d)子供の髪を切る(e)新しい家(f)勲章
友人	親友の数、知り合った訳 (幼なじみ、学校、仕事関係)
親戚	親戚付き合い(a)毎日会う親戚(b)週に1回以上会う人(c)月1回以上あう人
支援	困ったときの支援・誰から(a)金銭的支援(b)労力の提供(c)悩みを分かち合う (心理的)

アンケート回答 No.1

(T. =トゥゲル)

本人情報	
(a) 36歳・男性(b)バヤンホンゴル県出身(c) 17歳の時首都へ来た。(d)現在、アパートに居住。以前は、アパートで、父母と暮らしていた。(f)職業：現在は専門家。以前の職業：大学を卒業後、地方で仕事をしていた。将来、より上の役職・地位を目指している。(g)労働時間：9時～18時。(h)給料：月650T。(i)最終学歴：大学卒	
配偶者について	
(a)年令：32歳(b)医師 (d)給料：月775T.+褒賞120-150T。(e)最終学歴：大学卒	
結婚について	
(a)なれそめ：大学生の時に知り合った。知り合ってから1年で結婚。(b)結婚式：UBの結婚宮殿で。(c)結婚に際して：父母の言葉；誠実で正直に、幸せに暮らすよう。援助・支援；家具、衣服、お金。最初、妻の両親と同居した。父母はUBのアパートに居住。将来の介護：同居はしないが、自分たちで面倒をみる。	
子供について	
(a)現在子供は2人。幼稚園に通っている。(b)家での子供の世話：自分たちでみる。字の習得、お絵かきを教えている。(c)子供の教育望むレベル：大学(上級)。望むこと：正直・誠実、すくすくと育てほしい。	
家事について	
家事の分担：(a)料理：主に妻。(b)洗濯：交代で。(c)食料の買い出し：主に妻。(d)掃除：交代で。	
「住」について	
(a)現在の住居について：国のアパート。2部屋で29㎡、アパート代は月182T。一ヶ月の電気代は40-50T。(b)意見：ゲルよりアパートのほうがいい。生活に快適だから。将来：都心のアパートへ移ろうと考えている。(d)夏の暮らし(別荘について)：夏、別荘に行く。利点は；健康的な空気の中で過ごせること。	
「食」について	
食事の仕方：朝晩の食事は家で皆で、昼食は職場で。時折、外食(食堂・レストランで)	
食料の入手先、店舗から、(a)肉(b)小麦粉(c)パン(d)野菜(e)乳(f)穀物(g)バター(h)砂糖を常時購入。時折購入するものは(i)コンポート(j)菓子類(k)酒(l)タバコ。地方から入手するもの：肉は、冬期に牛一頭分の肉を入手。乳、乳製品は時折入手。	
「衣」について	
衣料：店舗から購入する。店舗からの購入品目；コート・外套、スーツ、靴、シャツなど。	
暮らし全般	
保健衛生：保健衛生費(歯磨き粉、歯ブラシ、石鹸、洗剤など)：40-50T。 医療：病院・薬局の利用；病院へ行く。軽い時は家で。薬局はその都度。 各種生活サービスの利用について(1カ月に何度)：(a)美容室・散髪屋：1度(c)クリーニング店：ほとんど無い (d)靴修理：時折(f)服の仕立て：時折(g)写真館：時折(h)公共バス：常に利用(i)タクシー：ほとんど無い 家計について：家計の担当者は妻。高額商品購入の決定者：主に妻。 家の備品：現在有るもの；(a)冷蔵庫(b)洗濯機(c)有線ラジオ(d)テレビ(e)掃除機(h)テープレコーダー日本製(k)書棚 (n)薬箱。今後の購入予定品：自動車。	
余暇の過ごし方	
長期休暇の過ごし方：保養地に行く、妻は時折外国へ行く。日曜日の過ごし方：家で過ごす、時には父母、兄弟、友人と会う。平日の余暇：家で。子供との過ごし方：一緒に遊ぶ。	
文化全般	
情報	情報の入手 新聞：毎日読む 雑誌：モンゴル語・ロシア語の専門雑誌。読書：主に文学書。2-3冊購入
文化	鑑賞(1ヶ月に何回)：(a)映画；時折、(b)オペラ；時折、(c)劇；時折、(d)バレエ・舞踊；時折、(e)サーカス；時折、(f)コンサート：時折
旅行	行った旅行先：(a)仕事で10のアイマクへ。
人間関係(交友関係・親戚付き合い)	
祝事	社会的祝事、誰と祝うか？新年：父母と、(b)正月：父母と、(c)女性の日：友人たちと、(d)メーデー：友人たちと、(f)ナーダム：父母・友人たちと、(g)革命記念日：父母と
	個人的祝事(a)誕生日：家族で(e)新しい家：家族で・客を招いて

アンケート回答 No.1 続き

人間関係 (交友関係・親戚付き合い)	
友人	親友の数：4～5人、知り合った訳：学校、仕事関係
親戚	親戚付き合い(a)毎日会う親戚：父母、兄弟、義父母、(b)週に1回以上会う人：友人たち
支援	困ったときの支援・誰から：兄弟や親戚および親友たちから 心理的困難：友人たちと悩みを分かち合う。

アンケート回答 No.2

(T. = トゥガール)

本人情報	
(a) 68歳・男性 (b)出身地：トゥブ県 (c)首都にきた時期：若いときに首都へ来た。(d)現在の住居：アパートに居住 (e)以前の住居：ゲル地区に居住。(f)職業について (現在は：年金生活、以前の職業：以前の職業：体を使う様々な仕事 (h)収入は年金：月 320T.(i)最終学歴：小学校卒	
配偶者について	
(a)年令 62歳 収入は年金：月 320T 最終学歴は小学校卒。	
結婚について	
(a)なれそめ：最初の配偶者が亡くなった後で、知り合った。約 10 年前に。(b)結婚式は行っていない。結婚は、妻、50 歳余、自身 (夫)、50 歳余の時。	
子供について	
いない。	
家事について	
家事の分担：(1)料理：妻 (2)洗濯：妻 (3)食料の買い物：交代で (4)掃除：妻	
「住」について	
(a)現在の住居の形態：国のアパート。広さ：19㎡：部屋数 1。住居費は月 120T. 一ヶ月の電気代：20-25T.(b)住居についての意見：アパートのほうがいい。高齢者には家事が少なくてすむ。夏の別荘について：行かない。	
「食」について	
食事の仕方：朝・昼・晩、家で一緒に食べる。外食はなし。	
食料の入手先：食料品店から購入 (a)肉(b)小麦粉(c)パン(d)野菜(e)乳(f)穀物(g)バター(h)砂糖(i)菓子類(k)酒(l)タバコ)	
「衣」について	
衣料：店舗から購入する。店舗からの購入品目はデールの生地、コートなど。	
暮らし全般	
保健衛生：保健衛生費は月 20-30T. 医療：病院へ行く。 各種生活サービスの利用について (1カ月に何度)：(a)美容室・散髪屋：1度(c)クリーニング店：ほとんど無い (d)靴修理：時折(e)時計修理：無(f)服の仕立て：時折(g)写真館：時折(h)公共バス：常に利用(i)タクシー：ほとんど無い。 家計の担当者：二人で。 家の備品：現在有るもの；(a)冷蔵庫(c)有線ラジオ(d)テレビ(f)ミシン(n)薬箱。	
余暇の過ごし方	
長期休暇の過ごし方：(a)家で過ごす(b)保養所に行く。 日曜日の過ごし方：家で過ごす。平日の余暇：家で過ごす。	
文化全般	
旅行	旅：仕事で 4-5 のアイマクへ行った。
人間関係 (交友関係・親戚付き合い)	
支援	困ったときの支援・誰から：金銭的支援は兄弟から受ける。

アンケート回答 No.3

(T. = トグゲル)

本人情報	
(a) 37歳・男性 (b) 出身地：ボルガン県 (c) 首都にきた時期：1968年 (d) 現在の住居：ゲルに居住。 (f) 職業について：現在の職業は、運送車の運転手。以前の職業は、トラクターの運転手。(g) 労働時間：運送の仕事をしていると、決まった時間というものはない。(h) 給料・賃金：給料は月700-900T。(運送がうまくいけば追加報酬が支払われる) 賞与あり。(i) 最終学歴：中学校7年卒。	
配偶者について	
年齢 32歳 職業は会計 給料は毎月300-340T. 最終学歴：中学校7年卒。	
結婚について	
(a) なれそめ：同郷 нэг нутаг, усанд өсөн。学校で学んでいるときに知り合った。(b) 結婚は、妻17-18歳、夫22-23歳のとき。兄弟を招いて結婚式。両親は、結婚を快諾、ゲルを建ててくれて、ゲルの全ての備品・家具をくれた。家畜をくれた。結婚生活は、自分のゲルではじめた。	
子供について	
(a) 子供の数：6人。3人は学校に、3人は幼稚園に通っている。自分たちが仕事に行っている時に、上の子が下の子を見ていることもある。(b) 子供の教育、将来について：特に考えはない。分別のある、働き者になってほしいと願っている。	
家事について	
家事の分担：(1)料理：妻 (2)洗濯：妻 (3)食料の買い物：妻 (4)掃除：妻と子供たち (5)その他：交代で。	
「住」について	
(a) 現在の住居の形態：5つのハナのゲル。(b) 住居の形態：ゲルがいい。理由は私の仕事の特徴による。また、子供の多い人には適している。アパートに住むと、車や備品を置くのに困る。また、費用も高く、支出が大きい。	
「食」について	
食事の仕方：朝・晩の食事は家で皆で食べる。時折、食堂で外食する。	
食料の入手先：肉、乳、乳製品については、いつも入用なものの大部分を地方から入手している。店舗からは、(a)肉(b)小麦粉(c)パン(d)野菜(e)乳(f)穀物(g)バター(h)砂糖(j)菓子類(l)タバコを購入。コンポート・酒は時折購入。	
「衣」について	
衣料：店から購入。自分でも作る。デールの生地(綿・絹)、外套、靴などを店から購入。	
暮らし全般	
保健衛生費：月30-40T. 医療：病院および薬局を利用。各種生活サービス：(a)美容室・散髪屋、(b)公衆シャワー、(c)クリーニング店、(d)靴修理、(g)写真館を利用。公共バスは常に利用。家計の担当者・高額商品購入の決定者は夫。家の備品：現在有るモノは、(a)冷蔵庫(c)有線ラジオ(d)テレビ(f)ミシン(n)薬箱。今後の予定として：ゲル囲いの中に、夏用の家屋を建てる。	
余暇の過ごし方	
長期休暇：家で過ごす・地方へ行く。日曜日・平日の余暇：家で過ごす。	
文化全般	
情報	新聞：読まない。
文化	鑑賞：時折、映画を見る。
旅行	仕事で全ての県、ほぼ全てのソムに行った。
人間関係(交友関係・親戚付き合い)	
祝事	社会的祝事は、(a)新年：兄弟・親戚(b)正月：兄弟・親戚(c)女性の日：兄弟・親戚(f)ナーダム：兄弟・親戚と祝った。個人的祝事は、子供の髪を切るお祝いを家族で行った。
友人	親友の数：2~3人。職場関係で、一緒に運送に行く、互いに助け合う。友人は10人ぐらい。
親戚	週に1回以上会う親戚は1人か2人。会って仕事や暮らしの話をする。
支援	困ったときの支援：職場の人、知り合い・友人から。金銭的支援：職場・友人から受ける。

アンケート回答 No.4

(T. = トゥゲル)

本人情報
(a) 51歳・女性 (b) 出身地：ザヴハン県 (c) 1940年に首都にきた。(d) 現在：U.B.のアパートに居住 (f) 職業について 現在の職業：コンサルタント、以前の職業：中学校の教師。(g) 労働時間：9時～18時まで(21時までの日もある)。(h) 給料：月750T. 賞与なし。(i) 最終学歴：大学卒
配偶者について
(a) 年齢：53歳 (b) 職業：部門の主任 (c) 給料：月850T. (d) 最終学歴：大学卒
結婚について
(a) なれそめ：大学生の時に知り合った。1952年、19歳のときに。結婚までの期間：2年。結婚は妻21歳・夫23歳のとき。(b) 結婚式は行っていない。(c) 結婚時に父母から貰った言葉：「幸せに暮らせよ」結婚時の支援：家で使う物品・お金。最初は両親と同居。(d) 今後の父母との関係(将来の介護等)：自分たち兄弟で面倒をみる。一番下の弟が同居する。
子供について
(a) 子供の数：6人 (b) 家での子供の世話、見守り：自分たちでみる。家で教えていること：勉強、家事。(c) 子供に望む教育レベル：大学 将来についての思い：良い伴侶を見つけてほしい。どんな人になってほしいか?：正直・誠実。よい公務に就いてほしい。
家事について
家事の分担：全ての家事を等しく分担するよう努めている。
「住」について
(a) 現在の住居は、国のアパート。(b) 住居の形態(アパート、ゲル)についての意見：希望はアパート。その理由：暖かく、清潔、快適。温水・冷水がいつでも使える。現在の住居：部屋数：3部屋・41㎡。希望は4部屋。アパート代：300T. 電気代は、月40-50T. 将来の希望：家族を二つに分け、子どもを独立させたいと考えている。(c) 隣人関係：良好。必要なときに助け合っている。(d) 夏期：夏、別荘に行く。別荘の利点：健康的な空気の中で自由に過ごすことができる。
「食」について
食事の仕方：朝昼晩の食事について：朝食・夕食は、家でみんなで。昼食は時には、職場の人々と取る。外食について：食堂は月に10-20回、レストランは、月1-2回程度利用。
食料の入手先について。食料品店からの購入・量(月に)：(a)肉25kg (b)小麦粉20kg (c)パン1日に数個 (d)野菜毎日1-2kg (e)乳、月に50% (f)穀物15kg (g)バター20kg (h)砂糖10kg (i)コンポート1-2瓶 (j)菓子類12-14kg (k)酒1-2瓶 (l)タバコ1箱 (m)その他必要なものを毎日購入する。 地方からの食料入手について。肉は：地方に住んでいる父母から年間35kgを入手。乳：年間20%。乳製品：夏期にウルクムやアアロールを。その他、時にはアイラクを入手する。
「衣」について
衣料：店舗から購入、自分でも縫製する。店舗からの購入品目：季節によって、手袋、コート、靴、外衣を買う。
暮らし全般
保健衛生：歯磨き粉、歯ブラシ、石鹸を10日毎ぐらいで購入する。タオルは古くなったら買い換える。16T. 医療：病院・薬局の利用：入院が必要なら病院へ。軽い時は家で治療。薬局：月に2-3回。薬代は5-50T. 生活サービスの利用(月に)：(a)美容室：2-3度(行かない月もある)。(c)クリーニング店：1回 (d)靴修理：1回 (h)公共バス：毎日 家計について：家計の担当者は夫。高額商品購入の決定は、夫婦で共に。 家の備品：あるものは、(a)冷蔵庫(c)有線ラジオ(d)テレビ(f)ミシン(n)薬箱。 今後の購入予定品：子供たちが独立するときに準備すべきもの、家具や衣類。
余暇の過ごし方
長期休暇は：家で過ごすまたは、地方へ行く。時折、保養地に行く。日曜日：家で家事をする。平日の余暇：家事をする。子供たち孫たちの面倒をみる。上の子とは、一緒に縫い物をする。下の子の面倒をみる。

アンケート回答 No.4 続き

文化全般	
情報	情報の入手 新聞：毎日読む。雑誌：教育学の雑誌 <i>сурган хүмүүжүүлэх ухаан</i> を読む。本の購入：いつもではないが、月1冊程度。ジャンルは、文学または、政治についての書物。
文化	鑑賞（月に何回？）：恒常的ではない（その時次第）。サーカス1回・演奏会1回ぐらい。
旅行	旅行先(a)仕事でトウブ県、ザブハン県へ行った。保養地は、ドルノゴビ県、アルハンガイ県へ。
人間関係（交友関係・親戚付き合い）	
祝事	社会的祝事を誰と祝うか？ (a)新年：父母、兄弟、友人たちと。正月：父母、兄弟と。(c)女性の日：友人たちと。(f)ナーダム：父母・兄弟、友人たちと。 個人的祝事：(b)年令の祝い（50歳60歳70歳80歳90歳等）；客人を招いて祝う。(e)新しい家に入居；家族で。(f)勲章；客人を招いて。
友人	親友の数：(a)幼なじみ：4～5人；ごくたまに会う。(b)学校時代の友：10人；特別な機会があった時に会う。勲章を貰うとか、病気をした時など。(c)職場関係：6人；休憩時間を共に過ごす。(d)近隣関係：4人；近所づきあいで知り合った。 普通に友人と言えば何人位？：一緒に働いている年上の人々や一緒に学んでいた人々、すべて友人。
親戚	(a)毎日会う親戚は：家族。(b)週に1回以上会う人は？：独立して暮らしている4人の子供たち；ごはんを作りごちそうする。暮らしについて尋ね話をする。家事を助ける。(c)月1回以上あう人：父母と弟；必要ときに会う（お祝いや様子伺いに）。(d)年1回以上あう人：遠くに住んでいる親戚と時折；お見舞い・様子伺いなど。(e)2年に1回：1年2年会えなかった人。；お店に行く、映画をみる。(f)2年間会っていない親戚：遠い親戚。
支援	困ったときの支援・誰から？：父母や兄弟から。(a)金銭面：父母。(b)援助の労力：父母。(c)心理的・悩み事；夫・父母・親友。(d)その他：大きな災難に遭遇したときは、公的機関が300-500T.の支援を行う。

アンケート回答 No.5

(T. = トグゲル)

本人情報	
(a) 26歳・女性 (b)出身地：ウランバートル。 (f)職業について 現在の職業：中学校の教師、以前は大学生。今後について：専門以外の仕事に就こうと考えている。(g)労働時間：8時から14時まで。18時までの時もあり。(d)給料：月550-600T.。賞与：すこし。20-30T. (e)最終学歴：大卒。	
配偶者について	
(a)年令：29歳。職業：夫は副ネグデル長。給料：給料月900T.。最終学歴：大卒。	
結婚について	
(a)なれそめ：1980年に、保養地で知り合った。(b)結婚：結婚までの交際期間は1年。結婚を共に祝った人々；兄弟 結婚に際しての父母：結婚を快諾、「良き妻になりなさい」と。結婚後、自分の家で一緒に暮らし始めた。	
子供について	
(a)子供の数：3人 保育所・幼稚園に通っている。子供の教育について。望む教育レベル：大学 子供の将来についての思いは？：健康。教養のある良い人間になってほしい。	
家事について	
家事の分担：夫・妻ともに家事をする。	
「住」について	
(a)現在：国のアパートに居住。部屋数・広さ：3部屋・42㎡。アパート代：300T. 電気代は月60T. 水道代：月20T. (b)住居の形態：アパートがよい。快適だから。今後、都心のアパートへ移りたいと考えている。(c)隣人関係：普通 相互扶助はほとんど無い。(d)夏の別荘：夏、別荘に行く。利点は：健康的な空気。開放感があること。	

アンケート回答 No.5 続き

「食」について	
<p>食事の仕方：朝食・夕食は一緒に。昼食はそれぞれ別々に。 外食の有無（食堂・レストランの利用）：食堂は1ヶ月10-20回、レストランは月1回程度。</p>	
<p>食料の入手先、店舗から購入：(a)肉 (b)小麦粉 (c)パン (d)野菜 (e)乳 (f)穀物 (g)バター (h)砂糖 時折購入：(i)コンポート (j)菓子類。酒類は月1回程度。地方からの食料入手は無し。</p>	
「衣」について	
<p>衣料は店舗から購入する。購入品目：上に着る服、主に子供服。自分の服は、少し（靴、帽子など）。</p>	
暮らし全般	
<p>保健衛生費：歯磨き粉 3T.60 ムング、石鹸 5T. タオル 5T。 医療：病気の時、家で治療。薬局の利用：月1-2回。薬代は20-50T。 各種生活サービスの利用について。(a)美容室：月1度、(c)クリーニング店：年1回、(d)靴修理：年1回、(g)写真館：時折、(h)公共バス：常に利用、毎日。 家計について：家計の担当者は、夫。高額商品購入の決定は、共に。 家の備品：現在あるものは、(a)冷蔵庫 (c)有線ラジオ (d)テレビ (h)テープレコーダー (n)薬箱。 今後の購入予定品は？：家具（ダブルベッド、ソファー）。</p>	
余暇の過ごし方	
<p>長期休暇は？：(a)家で過ごす。子供を見る。日曜日：家で過ごす。時折、親戚の家に行く。平日の余暇：家で過ごす。掃除・洗濯をする。裁縫をする。子供の面倒を見る。子供とすること：子供を外に連れていく。本の読み聞かせ。</p>	
文化全般	
情報	<p>情報の入手：雑誌は、教育関係の雑誌を読む。本は、月に1冊、文学書を購入。図書館：利用しない。</p>
文化	<p>鑑賞：一定でない。月に(a)映画1回、(e)サーカス1回。</p>
旅行	<p>旅先：(a)仕事で地方、ソムへ行つた。長期休暇期間の旅行は、ボルガン県に行つた。</p>
人間関係（交友関係・親戚付き合い）	
祝事	<p>社会的祝事：(a)新年：友人たち (b)正月：兄弟・親戚 (f)ナーダム：兄弟・親戚 (h)その他：友人たちと祝う。</p>
	<p>個人的祝事：(a)誕生日は、祝わない (e)新しい家への入居は、家族で祝う。</p>
友人	<p>親友は何人？：2人。共に学んだ。現在は；時折会う。 人数では、幼なじみ：1人。職場：2人。近所：1人。 (e)普通に友人と言えば何人位？：一緒に働いている人々および学校時代の友人で、6人。</p>
親戚	<p>親戚付き合いについて。(a)毎日会う親戚は：家族。(c)月1回以上あう人：姉・兄で、必要なときに合う。 (e)2年に1回は：遠い親戚。</p>
支援	<p>困ったときの支援・誰から：(a)金銭的支援は、姉から。(b)労力の提供は、夫、兄、姉、友人、友人の夫。 (c)悩みを分かち合うのは、姉と。</p>

アンケート回答 No.6

(T. = トグゲル)

本人情報	
(a)42歳・男性 (b)出身地:ゴビアルタイ県 (c)首都にきた時期:約10余年前 (d)現在の住居:ゲル地区 (f)職業:会計管理者 нярав。(g)労働時間:8時から17時まで。(h)給料:月380T.賞与なし。(i)最終学歴:中学校卒	
配偶者について	
(a)年令:32歳。(b)妻は労働者。(c)給料:月500~600T。(e)最終学歴:技術専門学校卒	
結婚について	
(a)なれそめ:同じ通りに住んでいたことから。約10余年前。知り合ってから間もなく結婚した。(c)結婚に際しての父母:結婚を快諾。贈り物をくれた。結婚し自分のゲルに住み始めた。その時、父母は地方に住んでいた。今はもういない。	
子供について	
(a)子供の数:8人。通園・通学中。(b)家での子供の見守り:上の子供が下の子をみる。(c)家で家事を教えている。子供たちに家事をさせている。(d)子供の教育について:それぞれ何か一つ専門を身につけさせたい。(e)どんな人になってほしいか?:正直・誠実、働き者、落ち着いた人に。	
家事について	
家事の分担は? (a)料理:妻、(b)洗濯:妻、(c)食料の買い出し:交代で、(d)掃除:妻と子供たち。	
「住」について	
(a)現在の住居の形態:ゲル (b)住居の形態についての意見:ゲルがいい。その理由:家族の人数が多いから。(c)ゲルの大きさ:6ハナのゲル。電気代は15-20T。薪代月150T。石炭代200-250T。(c)隣人関係について:良い。助け合っている。(d)夏の暮らし:別荘へは行かない。	
「食」について	
食事の仕方:朝食・夕食は共に食べる。	
食料の入手先、店舗からは:(a)肉(b)小麦粉(c)パン(d)野菜(e)乳(f)穀物(g)バター(l)タバコを恒常的に入手。時折入手は:(h)砂糖(i)コンポート(k)酒。 地方からの食料入手は:肉:1年に牛1頭、羊を2-3頭。乳製品も入手する。	
「衣」について	
衣料は、店舗からの購入、自分でも縫う。店舗からの購入品目は:子供服、自分の長靴。	
暮らし全般	
保健衛生:保健衛生費20-30T。 医療:病院・薬局を利用。 各種生活サービスの利用:(a)散髪屋、(b)公衆シャワー、(d)靴修理、(f)服の仕立て、(g)写真館、(h)公共バス。 家計について 家計の担当者:夫、高額商品購入の決定者:夫 家の備品 現在あるもの:(a)冷蔵庫(c)有線ラジオ(d)テレビ(f)ミシン(h)テープレコーダー(k)書棚(n)薬箱)	
余暇の過ごし方	
長期休暇は?:地方へ行く。日曜日:家で過ごす。平日の余暇:家で過ごす。子供たちを従え、家事をする。	
文化全般	
文化	鑑賞(月に何回)(a)映画1-2回
旅行	旅先(a)仕事で:東ドイツのベルリンに行った。(c)長期休暇期間に:2-3県に行った。
人間関係(交友関係・親戚付き合い)	
祝事	社会的祝事 新年:兄弟親戚(b)正月:兄弟・親戚(c)女性の日:友人たち(f)ナーダム:友人たちと祝う。 個人的祝事 (a)子供を洗う(b)子供の髪を切る:家族で祝う。
親戚	親戚付き合い 週に1回以上会う人:妻の親戚と会って、仕事や暮らしの話をする。
支援	困ったときの支援は? 金銭的支援:知人や職場から。 悩みを分かち合うのは?:困難な苦しみに遭遇したことがない。

アンケート回答 No.7

(T. = トググ 札)

本人情報	
(a) 29歳・女性 (b) 出身地：ウランバートル (d) 現在の住居：ゲル地区。(f) 職業：工場の洋裁師 ((g) 労働時間：8時から17時まで (h) 給料：月450-550T. 賞与：ノルマを達成すれば100-150T. の賞与有り。(i) 最終学歴：完全中学校(10年制) 卒	
配偶者について	
(a) 年令32歳 (b) 職業：自動車基地の利用技術師 (d) 給料650T. (e) 最終学歴：特別専門中学校卒	
結婚について	
(a) 10余年前に知り合った。知り合って3-4ヶ月後結婚。結婚は妻19歳、夫22歳の時。(b) 結婚式で共に祝った人々：兄弟。(c) 結婚に際しての父母の行動 結婚を快諾。貰った言葉：「幸福な暮らしを」 援助・支援：ゲルを建ててくれた。ゲルの家具・晴れ着をくれた。(d) 父母との関係 結婚後、自分のゲルに住んだ。現在、母は自分のたちと同じハシャー(囲い=敷地)内の母のゲルに住んでいる。	
子供について	
(a) 子供の数：4人 2人は幼稚園、1人は保育所、1人は学校に通っている。希望の子供数：現在で充分。(b) 家での子供の世話、見守り：子どもは母のゲルに行っている。(c) 子供の教育について：家事を教えている。(d) 将来について 教育レベルは？：希望は高等教育へ。子供に望むこと：良い任務に就いて、良い暮らしを。正直・誠実で学問・教養のある人になってほしい。	
家事について	
家事の分担は？ (a) 料理：妻 (b) 洗濯：妻 (c) 食料の買い出し：妻 (d) 掃除：妻	
「住」について	
(a) 現在の住居の形態：ゲル(5つのハナのゲル。) (b) 住居の形態についての意見 いずれに住みたいか：アパート。より良いと考えるのは：アパート、その理由：快適、清潔。(c) アパートへの転居について：待機中。(d) 現在の電気代：月12T. 薪代：年200T. 石炭代：年160T. (c) 隣人関係：普通 (d) 夏に別荘へは：行かない。	
「食」について	
食事の仕方：朝食・夕食は一緒に食べる。外食の有無：時折、食堂を利用する。	
食料の入手先 店舗から購入：(a) 肉 (b) 小麦粉 (c) パン (d) 野菜 (e) 乳 (f) 穀物 (g) バター (h) 砂糖 (i) コンポート (j) 菓子類 (k) 酒 (l) タバコ。	
「衣」について	
衣料：店舗から購入。自分でも縫製する。店舗からの購入品目は、スーツ。外套。長靴。	
暮らし全般	
保健衛生：保健衛生費月20-30T. 医療：病院・薬局を利用する。薬局での薬代は平均で月10-15T. 各種生活サービスの利用：(a) 美容室・散髪屋、(b) 公衆シャワー、(c) クリーニング店、(d) 靴修理、(g) 写真館、(h) 公共バス。家計について 家計の担当者：夫、高額商品購入の決定者：夫。家の備品について 現在あるもの：(c) 有線ラジオ、(d) テレビ、(f) ミシン、(k) 書棚。	
余暇の過ごし方	
長期休暇は？：地方へ行く。日曜日：家で過ごす。店や隣に行く。平日の余暇：家事をする。店に行く。	
文化全般	
情報の入手について。新聞・雑誌：読まない。文学書を読む。文化鑑賞について (a) 映画：月に1回。旅行について 旅行先 (b) 個人的旅行：2県に行った。	
人間関係(交友関係・親戚付き合い)	
祝事	社会的祝事 (a) 新年：親と祝う (b) 正月：親と (c) 女性の日：友人たちと (f) ナーダム：親・兄弟と祝う。
	個人的祝事 (d) 子供の髪を切る：家族で祝う。
友人	親友の数：1人、幼なじみ、家を訪問。
親戚	親戚付き合い (a) ほぼ毎日会う：母。
支援	困ったときの支援・誰から：兄弟・職場の人々(金銭的支援も)から。(c) 悩みを分かち合う：母。

アンケート回答 No.8

(T. = トグゲル)

本人情報
(a) 34歳・女性 (b) 出身地：トゥヴ県 (c) 首都にきた時期：2歳の時 (d) 現在の住居：ウランバートルのアパートに居住 (e) 以前は：ゲル地区 (f) 職業について 現在：専門職 мэргэжилтэн。将来他の仕事に就こうと考えているか？：技術者 инженер (g) 労働時間：9時から18時まで(時には21時まで)。 (h) 給料：月750T。賞与無し (i) 最終学歴：大卒
配偶者について
(a) 年齢：37歳 (b) 夫の職業：研究者・主任 (c) 給料：月775T。+賞与120-150T。 (e) 最終学歴：大卒
結婚について
(a) なれそめ：大学生の時に知り合った(1975年)。知り合ってから結婚までの期間は2年。結婚は何歳のとき：妻27歳、夫30歳。(b) 結婚式：兄弟たちと (c) 結婚に際しての父母。結婚について：快諾。言葉：「生涯ともに暮らせよ」 (d) 結婚後、自分のゲルで暮らしはじめた。(e) 介護等：両親は既に他界。
子供について
(a) 子供の数：2人。通学1人。通園1人。子供は何人ほしいか？：3人。(b) 家にいるとき誰が見るか？：兄が下の子をみる。(c) 子供の教育について。家で子供の勉強を教えるか？：教えない。家で教えていることは？：勉強の手助け。家事を手伝わせる。望む教育レベルは？：大学(高等教育)。子供の今後についての思い：穏やかで良い未来であることを。どんな人になってほしいか？：学問を身につけた人。
家事について
家事の分担：(a) 料理：妻 (b) 洗濯：妻 (c) 食料の買い出し：妻 (4) 掃除：妻
「住」について
(a) 現在の住居の形態：国のアパート (b) 住居の形態についての意見 いずれがより良いか？：アパート。その理由：快適。水も温水も出る。(c) 現在の住居(アパート)について：部屋数2、29㎡、希望の部屋数：3-4部屋 アパート代：200-250T。水道代30T。電気代80T。引っ越しの希望：3-4部屋あるアパートへ移りたい。(d) 隣人関係について 良好。相互扶助：なし。(d) 夏の暮らし：夏、別荘に行く。別荘の利点：子供たちがきれいな空気の中で過ごせること。
「食」について
食事の仕方：朝食・夕食はみんなで、昼は別々に食べる。外食の有無：昼食は主に食堂で食べる。レストラン：利用は、月に1-3回ぐらい
食料の入手先、店舗から購入：(a) 肉 (b) 小麦粉 (c) パン (d) 野菜 (e) 乳 (f) 穀物 (g) バター (h) 砂糖。 時折購入は：(i) コンポート (j) 菓子類。地方から入手するのは、乳で、時折。
「衣」について
衣料の購入について (a) 店から購入する。(c) 人に作ってもらうのは、1年に1回ぐらい。店から、どんな服を買うか：季節に応じてシャツ、靴下、スーツ、靴など。
暮らし全般
保健衛生 保健衛生費：月20T。 医療：病院の利用 病気の時に、どこで、治療を受けるか？ 病院へ行く、軽い時は家で治療。薬局の利用：月1-2回。月10T。 各種生活サービスの利用について(利用頻度)：(a) 美容室・散髪屋：年1回、(d) 靴修理：年1回、(h) 公共バス：毎日、(i) タクシー：年1回。 家計について 家計の担当者：妻、高額商品購入の決定者：共に。 家の備品について あるもの：(a) 冷蔵庫 (b) 洗濯機 (c) 有線ラジオ (d) テレビ (e) 掃除機 (f) ミシン (h) テープレコーダー (l) タイプライター (m) 自動車 (n) 薬箱。今後の購入予定品：カメラ、家具。
余暇の過ごし方
長期休暇は？：(a) 家で過ごす。(d) 外国旅行は、希望しているが叶わない。日曜日：家で過ごす。平日の余暇：家で家事をする。子供との過ごし方：一緒に外へ行く。

アンケート回答 No.8 続き

文化全般	
情報	情報の入手について 新聞：毎日読む。どんな雑誌を？：繊維関係の雑誌、政治についての書物。書籍の購入は：月に2冊。本のジャンル・種類：文学や政治分野の本。図書館の利用：無し。
文化	鑑賞は月に何回？：(a)映画 (e)サーカス (f)演奏会などを月に1-2回鑑賞する。
趣味	サークル：政治関係のサークルに参加。
旅行	旅行先 (a)仕事で：セレンゲ県モスクワへ。(b)長期休暇期間に：ボルガン県・トゥブ県へ。
人間関係（交友関係・親戚付き合い）	
祝事	社会的祝事、誰と祝う？ (a)新年：友人たちと (b)正月：兄弟・親戚と (f)ナーダム：兄弟・親戚・友人たちと (g)革命記念日：父母と祝う。
	個人的祝事 誰と？ (a)誕生日（子供たちの）：家族で人を招いて祝う。
友人	親友の数：(a)幼なじみ：1人、関係は良好。(b)職場関係：1人、関係は良好。 (d)普通に友人と言えば何人位？：一緒に働いていた、学んでいた人々は皆、普通に友人である。
親戚	親戚付き合い (c)月1回以上あう人：2人の弟たち。必要なときに会う。
支援	困ったときの支援・誰から (a)金銭的支援：夫 (b)労力の提供：夫と弟。(c)心理的困難・悩みを分かち合う人：夫と弟。

アンケート回答 No.9

(T. = トゥゲル)

本人情報	
(a) 38歳・男性 (b) 出身地：ザヴハン県 (c) 首都にきた時期：1965年首都へ (d) アパートに居住 (f) 職業について 現在の職業：建設省の専門職 мэргэжилтэн。将来他の仕事に就こうと考えているか？：大学教師または、工場の技師 инженер。 (g) 労働時間：9時から18時まで。(h) 給料月 750T. + 褒賞：私は新規開発 зохион бүтээх ажил шинэ зүйл санаачлах の仕事をしており、新規開発に努め、何度も数千 T. の褒賞を貰っている。(i) 最終学歴：大学卒	
配偶者について	
年令 34歳。職業：技術専門学校教師 給料：月 800T. (時間外労働の賃金支給もある) (e) 最終学歴：大学卒	
結婚について	
(a) なれそめ 大学で学んでいる時に知り合った。いつ：12年前。何歳のときに：妻 22歳 夫 26歳。知り合ってから結婚までの期間：約2年。(b) 結婚式 (共に祝った人々)：兄弟を招いて。(c) 結婚に際しての父母 結婚に対して：快諾。父母の言葉：「健康で、幸せに、子だくさんの家族になれ」 援助・支援は？：家具。最初の同居の有無、誰と？：自分の両親と同居。(d) 父母との関係 (将来の介護等) 父母の住所：ゲルに住んでいる。将来介護等は？：自分たちが面倒をみるが、暮らしは別々に。	
子供について	
(a) 子供の数：2人。一人は幼稚園に、一人は学校に通っている。(c) 子供の教育について 家で子供の勉強をみているか？：母親も自分も教える。家で教えていることは何？：学校の勉強・家事。下の子供には、本、絵、歌、詩。家事手伝いは？：させている。(d) 子供の教育について 子供に望む教育レベルは？：大学 (高等教育)。子供の将来についての思いは？：自己実現を。どんな人になってほしいか？：学問・教養のある人に。	
家事について	
家事の分担 (1) 料理：二人で (2) 洗濯：二人で (3) 食料の買い物：二人で (4) 掃除：二人で、子供も。	
「住」について	
(a) 現在の住居：国のアパート。部屋数・広さ：3部屋・42m ² 。希望の部屋数：3部屋。アパート代：230T. 電気代：月 50-70T. (b) 住居の形態についての意見 アパートとゲル、いずれがよりよいか？：アパート。その理由：快適。(c) 隣人関係について：親しい。友好的。助け合っている。(d) 夏の暮らし (別荘) について：夏、別荘に行く。別荘の利点は：健康的な空気。	

アンケート回答 No.9 続き

「食」について	
食事の仕方 朝・昼・晩の食事：みんなで食べる。外食（食堂・レストラン）の利用：食堂を利用する。	
食料の入手先、 店舗から購入するもの（1ヶ月の購入量・金額）。 (a)肉 30-40kg (b)小麦粉 10-15kg (c)パン 1日に1-2個 (d)野菜 20-30kg (e)乳 1日に1-2% (f)穀物 10-20kg (g)バター 4-5kg (h)砂糖 4-6kg (i)コンポート 5-8瓶 (k)酒 2-3瓶 地方から入手するもの。肉：1年に羊3-4頭。乳：時折。乳製品：時折。	
「衣」について	
衣料 (a)店から購入する (b)自分で作る：あり。(c)人に作ってもらう：あり。 1年に店から、買うもの：コート、スーツ、シャツ、子供服、靴。	
暮らし全般	
保健衛生：保健衛生費：30-35T。 医療：病院および薬局の利用について (a)病院へ行く。国の薬局の利用は？(a)頻度：月に1-2回 (b)薬代は？：様々。 各種生活サービスの利用について（1カ月に何度）：(a)散髪屋 1-2回、(c)クリーニング店：時折、(f)服の仕立て：1-2回、(g)写真館：利用する、(h)公共バス：冬期のみ利用。 家計について 家計の担当者：妻。高額商品購入の決定者：夫。 家の備品 現在あるもの：(a)冷蔵庫 (b)洗濯機 (c)有線ラジオ (d)テレビ (e)掃除機 (f)ミシン (g)カメラ (j)ギター (k)書棚 (m)自動車 (n)薬箱 今後の購入予定：車を買って換える。別荘をリフォームする。ウランバートル郊外で土地を一画区入手する。アパートの近くに車庫を建てる。日本製のテープレコーダー、テレビを購入する。	
余暇の過ごし方	
長期休暇は？：(c)地方へ行く。日曜日の過ごし方：郊外に行って健康的な空気の中で散歩する。夏は、果物採り（果物狩り）に行く。平日の余暇：家で過ごす。友人の家に行く。散歩する。子供とは：いつも一緒にいる。車に子どもを乗せて出かける。	
文化全般	
情報	情報の入手 新聞：毎日読む。雑誌：科学技術の雑誌を読む。本：新しい本が出れば購入。ジャンルは、機械・科学技術。図書館：利用しない。本は自宅で読む。
文化	鑑賞（1ヶ月に何回）：映画を時折見る。
趣味	サークル：創作開発サークルに参加。
旅行	旅行先 (a)仕事で：全ての県・ソ連。(b)長期休暇で：3-4県へ。
人間関係（交友関係・親戚付き合い）	
祝事	社会的祝事（誰と祝うか？）(a)新年：兄弟・親戚 (b)正月：兄弟・親戚 (c)女性の日：兄弟・親戚、友人たちと (f)ナーダム：兄弟・親戚、友人たちと (g)革命記念日：友人たちと 個人的祝事 (c)子供を洗う：家族で祝う (d)子供の髪を切る：家族で (e)新しい家に入居：家族で祝う。
交友関係	親友の数、どんな関係？ (a)幼なじみ：5-6人、常に交流。(b)学校：3-4人、常に交流。(c)仕事・職場：10人余り、常に交流。(d)近所：2-3人余り、常に交流。(c)普通に友人と言えば何人位：非常に多い。
支援	困ったときの支援・誰から？金銭的支援も：兄弟、職場の同僚、友人たちから。(c)誰と悩みを分かち合うか？：悩みというものに遭遇したことが無い。

アンケート回答 No.10

(T. = トゥゲル)

本人情報	
(a) 23歳・女性 (b) 出身地：ウランバートル (d) 現在の住居：アパート (f) 職業について 以前の職業：大学を卒業し、現在は：学校の教師(歴史・社会) 将来他の仕事に就こうと考えているか? : 考えていない。(g) 労働時間：8時から15時まで。(h) 給料：月700T。(i) 最終学歴：大学卒 (j) 未婚	
父母との関係	
父母と同居している。将来の介護：親戚の人々が助けてくれる。姉、兄が世話や支援をする。	
「住」について	
(a) 現在の住居：国のアパート 部屋数・広さ：3部屋・42㎡。アパート代：月300T。電気代：月50T。水代：月27T。(b) 住居の形態についての意見 ゲル・アパート、いずれがよいと思うか? : ゲル その理由：費用が安い。(c) 隣人関係：良好。親しくしている。助け合っている。(d) 夏の暮らし：夏、別荘に行く。別荘の利点：空気が良い、騒音が少なく静か、心が穏やかになる、神経が休まる。	
「食」について	
食事の仕方 (a) 朝・昼・晩の食事：一緒に食べる。(b) 外食の有無 食堂；たまに昼食を摂る。レストラン：休日や祝日に入る。	
食料の入手先、食料品店から購入・量(月に)；(a) 肉30kg (b) 小麦粉10kg (c) パン1日2個 (d) 野菜20kg (e) 乳40% ¹⁾ (f) 穀物5kg (g) バター4kg (h) 砂糖2kg (i) コンポート6瓶 (j) 菓子類10kg (k) 酒2瓶 地方から入手：肉、干し肉。乳 сүү。цөцгий 乳脂。аарц 酪。өрөм, төс クリーム。	
「衣」について	
衣料 (a) 店から購入する。(b) たまに、自分で縫う。どんな服を買うか：夏期・冬期の衣服。	
暮らし全般	
保健衛生：保健衛生費：100T。 医療：病院および薬局の利用 (a) 病院へ行く。国の薬局は？(a) 月4回ぐらい(b) 薬代は：50T。 各種生活サービスの利用について 利用するサービス：(a) 美容室(c) クリーニング店(d) 靴修理(e) 注文服(g) 写真館(h) 公共バス。(i) タクシーはたまに利用。 家計について 家計の担当者：母。高額商品購入：母が決定。 家の備品、現在あるもの：(a) 冷蔵庫(b) 洗濯機(c) 有線ラジオ(d) テレビ(e) 掃除機(f) ミシン(h) テープレコーダー(i) レコードプレイヤー(j) ギター(k) 書棚(l) タイプライター(m) 自動車(n) 薬箱。今後の購入予定品：カラーテレビ。	
余暇の過ごし方	
長期休暇は? : 地方へ行く。外国へ行く。日曜日：友人と外出。。映画や劇場へ。平日の余暇：仕事関係の本を読む。テレビを見る。母を手伝う	
文化全般	
情報	情報の入手 新聞：毎日読む。雑誌：тоншуул тоншюор(政治文学雑誌、風刺画も掲載)。Цог(文学雑誌) Уоог социалист хууль ес(社会主義・法律の雑誌) советский спорт(ソ連のスポーツ誌)、読書(冊数・種類)：月に10冊、ソ連の本・文学・歴史・哲学。図書館利用の有無と頻度：中学校の図書館および中央図書館を月7回程度利用する。
文化	鑑賞(月に何回) (a) 映画：3回(b) オペラ：1回(c) 劇：1回(d) バレエ・舞踊：1回(e) サークス：1回(f) 演奏会：2回
趣味	サークル：バスケットボールのサークルに参加
旅行	旅行先：(a) 仕事で ドンドゴビ県、ウウルハンガイ県、ドルノゴビ県、ヘンティー県。国外はソ連。(b) 個人旅行で：(c) 長期休暇の旅行 国内：ヨリーン・アム、テレルジ、ホルゴ、アヴァルガトソン ¹⁾ 。国外：ソ連、東ドイツ。長期休暇で：ハルホリン。

1) ヨリーン・アム(Елын ам, ウムヌゴビ県ゴルヴァン・サイハン山脈にある溪谷)、テレルジ(首都ウランバートルの北東約50キロメートルに位置する景勝地)、ホルゴ(ホルゴ山はアルハンガイ県にある休火山。巨大な火口を持つ)、アヴァルガトソン(ヘンティー県のリゾート地。最初の都とされるフドゥーアラルに3つの湖がある)

アンケート回答 No.10 続き

人間関係 (交友関係・親戚付き合い)	
祝事	社会的祝事 (a)新年：父母と (b)正月：父母・祖父母と (c)女性の日：友人たちと (d)メーデー：職場の人たちと (f)ナーダム：父母と (g)革命記念日：親戚と
	個人的祝事 (a)誕生日：家で、客人を招待して祝う。(b)年令の祝い：父の60歳のお祝いをした。
友人	親友は4人；中学校、大学時代に知り合った。親しくしている。 (a)幼なじみは1人；たまに会う。一緒に映画や劇を見る。(b)学校の友人2人；いつも会っている。一緒にレストランに行く。お互いに助け合う。(c)職場関係の友人1人；仕事・専門関係のアドバイスを貰う。その経験に学ぶ。(d)近所の友人1人；普通の付き合い。 普通に友人と言えれば何人位？：8人ぐらい。
親戚	親戚付き合いについて (a)毎日会う親戚は：父母の親戚。(b)週1回以上会う人は？：結婚して独立した兄。
支援	困ったときの支援・誰から：親戚の人々、友人たち、兄、姉。 (a)金銭的支援：兄、姉が助けてくれる。 (b)労力の提供：友人たち。 (c)悩みを分かち合う：母、姉、友人たち。

アンケート回答 No.11

(T. = トゥゲル)

本人情報	
(a)33歳・男性 (b)出身地：ウランバートル (d)現在の住居：アパートに居住 ウランバートル市スフバートル区 (f)職業について：以前の職業：小児科の医師、軍の医師。現在は研究職。将来他の仕事に就こうと考えているか？：医師を続ける。(g)労働時間9時から18時まで。(h)給料：月750T。(i)最終学歴：大学卒	
配偶者について	
(a)33歳 (b)妻は医師・婦人科。(d)給料：月750T。(i)最終学歴：大学卒。	
結婚について	
(a)なれそめ：大学で学生の時に知り合った。1969年に。知り合ってから結婚までの期間は3年。何歳の時に：妻23歳・夫23歳。(b)結婚式について：兄弟たちと (c)結婚に際しての父母：喜んで承諾 父母からの言葉：「妻は良い男の飾り、悪い男の枷」。結婚にさいしての援助・支援：物品、励まし。最初の同居の有無：父のところに同居。(d)父母との関係 父母はU.B.のアパートに居住。父母が高齢になった場合や病気になった場合の介護は？：長男が面倒をみる。	
子供について	
(a)子供の数：2人。2人とも通学。息子は5年生、娘は1年生。子供は何人ほしいか？：4人。(b)子供の世話：子供たちはもう自立している。(c)子供の教育について。家で教えていることは何？文学の読み聞かせ(詩や昔話、冒険譚)6歳になってから、文字と数を教えた。家事手伝いの有無？：子供の成長に見合った家事をさせている。	
家事について	
家事の分担：(1)料理：夫 (2)洗濯：妻 (3)食料の買い物：妻 (4)掃除：一緒に。	
「住」について	
(a)現在の住居：国のアパート。アパート代：100T。部屋数・広さ：2部屋・45㎡。(b)住居の形態ゲル・アパート、いずれがより良いと思うか？：どちらも有益。その理由：ゲルに住めば、体が丈夫になる。(c)隣人関係：良好。助け合っている。(d)夏の別荘の利点：体が丈夫になる。子供に労働を教えられる。(野菜栽培など)	
「食」について	
食事の仕方：朝食・夕食はみんなで食べる。外食の有無 時折外食する。レストランは2、3ヶ月に1度。	
食料の入手先について。店舗から購入：(a)肉 (b)小麦粉 (c)パン (d)野菜 (e)乳 (f)穀物 (g)バター (h)砂糖 (k)酒 (l)タバコ。地方からの入手：肉は、牛を2頭。羊・山羊を4-6頭。乳、乳製品、その他のものも入手する。	
「衣」について	
衣料：店舗から購入する。また、自分でも作る。	

アンケート回答 No.11 続き

暮らし全般	
<p>保健衛生：1 ヶ月に購入：歯磨き粉2個、石鹸4個ぐらい。 医療：病院および薬局の利用：(a)病院へ行く (b)薬局：各季節に1-2回ぐらい。薬代：6-20T。 各種生活サービス 利用するもの：(a)散髪屋(c)クリーニング店(d)靴修理(e)時計修理(f)服の仕立て(h)公共バス (i)タクシー：利用しないときもある。 家計について：一緒に。高額商品購入の決定者：一緒に。 家の備品：現在あるもの (a)冷蔵庫(b)洗濯機(c)有線ラジオ(d)テレビ(f)ミシン(g)カメラ(h)テープレコーダー(i) レコードプレイヤー(j)ギター(k)書棚(l)タイプライター(n)薬箱</p>	
余暇の過ごし方	
<p>長期休暇は？：(c)地方へ行く(d)外国へ行く、日曜日：農地で過ごす。平日の余暇：家で主に語学学習。文学を読む、 子供との過ごし方：映画、サーカスを見に行く。</p>	
文化全般	
情報	情報の入手 新聞：毎日読む 雑誌：3-4種類の雑誌。本は月3、4冊購入。種類：ソ連や自国の文学書。
文化	鑑賞は月に4-6回ぐらい。内訳：(a)映画：月4回。(b)オペラは年単位で。(d)バレエ・舞踊(e)サーカス(f)演奏会に行く。
旅行	旅先(a)仕事で：ウムヌゴビ県、ヘンティー県、フブスグル県、トゥブ県。(b)個人的な旅：セレンゲ県、ダルハン県。(c)長期休暇で：トゥブ県、ソ連。
人間関係（交友関係・親戚付き合い）	
祝事	<p>社会的祝事 (a)新年：父母の家で。(b)正月：父母の家で。(c)女性の日：父母の家で。(d)メーデー：兄弟 (e)こどもの日：家で。(f)ナーダム：家で。(g)革命記念日：友人たちと。 個人的祝事 (a)家族の誕生日：家族で(e)新しい家：家族で(f)勲章受章：客人を招いて。</p>
友人	<p>(a)親友の人数：多数。 (a)幼なじみ：5～6人；友、仲間。(b)学校：5-6人；友、仲間。(c)職場関係：4人；友、同僚(d)近所：6人； 普通の付き合い。(d)その他：多数 普通に友人と言えば何人位？：親しい人たちみんな。</p>
親戚	(a)毎日会う親戚は：父母、弟；暮らしについて話をする。(b)週に1回以上会う人は？：兄弟等4-5人。； 仕事などを話す。新しいこと、歌を歌う等。(c)月1回以上あう人：普通にいる。
支援	困ったときの支援：(a)父母、親友、仲間たち。(b)労力の提供：弟たち(c)悩みを分かち合う：妻、友人たち

アンケート回答 No.12

(T. = トゥゲル)

本人情報	
<p>(a) 62歳・男性 (b)出身地：ゴビアルタイ県 (c)首都にきた時期：14歳の時 (d)現在の住居：アパートに居住 (e)以前の住居：ゲル地区 (f)職業について：現在の職業：医師、以前の職業：教師 (g)労働時間：8時間 (h)給料： 月700。(i)最終学歴：大学卒</p>	
配偶者について	
<p>(a) 52歳 (b)妻は看護師 (d)給料：月480T。(e)最終学歴：特別専門学校卒</p>	
結婚について	
<p>(a)なれそめ：病院で知り合った。若いときに。知り合ってから結婚までの期間：1年。妻19歳・夫26歳の時に結婚。</p>	
子供について	
<p>(a)子供の数：9人 (b)家での子供見守り：子供たち自身で (c)子供の教育について、家で子供の勉強を誰が見るか？：父母 家で教えていることは何？：良い人になることを教えている。家事手伝いの有無？：手伝いをする。子供に望む教育レベルは？：高い教養。子供の将来についての思いは？：幸福 どんな人になってほしいか？：正直・誠実。</p>	

アンケート回答 No.12 続き

家事について	
家事の分担：(a)料理 (b)洗濯 (c)食料の買い出し (d)掃除 (e)その他) すべて共に。	
「住」について	
(a)現在の住居の形態：アパート。(c)隣人関係：良好 (d)夏の暮らし：夏、別荘に行く。健康的な空気の下で休養。	
「食」について	
食事の仕方 朝食・夕食；みんなで摂る。外食について。時折外食する。レストラン；1-2回。食堂で昼食をとる。	
「衣」について	
衣料：店から購入する。自分でも作る。	
暮らし全般	
保健衛生：保健衛生費 1ヶ月の保健衛生費：50トググ。 医療：病院および薬局の利用について 病院へ行く 各種生活サービスの利用について：(a)美容室・散髪屋、(c)クリーニング店(f)服の仕立て(h)公共バス 家計について 家計の担当者：妻。高額商品購入の決定者：夫および妻。 家の備品 現在あるもの：(a)冷蔵庫 (c)有線ラジオ (d)テレビ (e)掃除機 (f)ミシン (h)テープレコーダー (i)レコードプレイヤー (k)書棚 (l)タイプライター (n)薬箱。	
余暇の過ごし方	
長期休暇の過ごし方：保養地へ行く。地方へ行く。	
文化全般	
情報	情報の入手 新聞：毎日読む 専門の雑誌、ソ連、モンゴルの雑誌を読む。図書館：利用しない。
文化	鑑賞：映画、サーカス、演奏会へ行く。
旅行	旅行先 (a)仕事で地方へ。専門の研修で、外国：モスクワ、レニングラードへいった。
人間関係 (交友関係・親戚付き合い)	
祝事	社会的祝事 (a)新年：職場で、(b)正月：兄弟・親戚と、(c)女性の日：職場で、(f)ナーダム：兄弟・親戚と、(g)革命記念日：職場で祝う。

アンケート回答 (聞き取り) No.13

(T. =トググ)

本人情報	
(a) 26歳・女性 (b)出身地：ウランバートル (c)現在の住居：サンサロのアパートに居住。	
職業について	
現在の仕事：「今は、ジャーナリストのチェック係をしている。」	
以前の仕事： 「大学を卒業後、地方派遣の”勤務割り当て хувааль”をもらい、エルデネット [オルホン県] へ行き、中学校のモンゴル語教師をした。夫と子供はウランバートルにいて、行き来するのが大変だった。2ヶ月間働いて、”家族の困難 ар гэрийн гачигдал”を理由に移動願いを提出したが、夫・子供と離れて住んでいるのは、”家族の困難”ではない、もっと大変な”困難”を抱えている人がたくさんいると笑われた。	
将来の仕事： 「専門性を高めるために、大学に入り指導的な仕事をしたい。 考えているのは、ドイツ [東独] の労働組合大学 үйлдвэрийн эвлэлийн сургууль に留学すること。3年後に入学して5年間学びたい。自分の歳を考えて、そういう計画を持っている。大学については、他に、党大学、マルキスト・レーニンイズム大学、ソ連の社会主義党大学等も考えている。これらのいずれかでもいい。 今の仕事をちゃんとしていたら、支援してくれる。2-3年仕事をする。希望を提出して、試験を受ける。 今の仕事については、大学卒業時にもし、勤務割り当てを、ウランバートルにもらっていたら、そのまま先生になっていただろう。ジャーナリストにはなりたくない。」	

アンケート回答(聞き取り) No.13 続き

<p>「首都居住のパスポートはまた戻ってくるつもりで、渡して[回収されて]いなかったので問題にはならなかった。」   [2-3年自分から望んで地方で働く人には、首都のパスポートをそのまま保障。地方に"任地 томилол"をもらった人は、首都のパスポートを回収されるという。]</p>
<p>結婚について</p>
<p>「夫は、上の学年だった。2年付き合っ、結婚した。私が19歳、夫が24歳のときだ。妊娠していて、結婚した。出産休暇は取っていない。4月に出産して少し静養して学校に出た。6月から学校は休みに入った。1年間無駄にしくなかつた。」   「学生銀行から200トゥゲルを得た。」家族の困難 ар гэрийн гачигдал”として500トゥゲルの支援があり、乳母車と残りのお金を贈られた。」</p>
<p>結婚にさいしての親の援助・支援</p>
<p>「住む場所を支援し[夫の両親と同居]、自分の親は家具(ソファー)をくれた。   夫の両親は、口座にお金を入れてくれた。5000トゥゲル。最近は何をいろいろ贈るよりもお金を贈る。子供預金は0歳~18歳で利子が8%。普通預金の利子は6%である。月々いくら、毎年いくらか、預け入れることができる。」</p>
<p>子供の世話・両親</p>
<p>「出産後、1年間は夫の両親が子供を見てくれた。   自分の両親は夫を気に入っており、夫の両親と自分とは良い関係だった。夫の両親の元から出て独立した時も、夫の両親と別れて住むのがさびしく感じられた。   子供は1歳から保育所 ясли に行き、家では自分が見ていた。3歳からは幼稚園に通っている。」</p>
<p>自分の家族 親の扶養</p>
<p>「自分の父は53歳、食料・軽工業省勤務(хэлтэсの長)。   母は歌手。兄弟は、妹だけ。結婚し、両親と住んでいる。父母は妹を出したくない。妹の夫は兄弟がたくさんいる。両親が老いると、妹が面倒を見る。」</p>
<p>子供について</p>
<p>「現在：幼稚園に通っている。幼稚園の年中クラス(5-6歳児)だ。(年長クラスは7-8歳児)   ここでは、モンゴル語、算数、お絵かきを教える。   家では、幼稚園で何を習ったのか尋ねる。詩の暗唱や1~10の足し算、引き算をやっている。」</p>
<p>子供の将来について</p>
<p>「何か一つスポーツのできる人間になってほしい。サッカーの選手。   スポーツクラブに入れるつもりだ。小学校の低学年から取る。」   「ロシア学校に入れる。親がロシア人の友達と喋っているとき、子供も会話に加わりたと思っている。近所にロシア人がたくさん住んでいる。」   教育レベルは?：   「教育レベル、高等教育(大学)とかは、本人自らが決めること。その人間の能力によるし、労働者でも立派な人はいる。ただ、スポーツができ、また、自分の能力を充分に開花させてほしいと望んでいる。」</p>

アンケート回答(聞き取り) No.14

(T. = トゥゲル)

本人情報
(a) 25歳・女性 (b)ウランバートル (d)6-ボーダル。ゲル地区に居住 (e)以前の住居：220のアパート (f)職業について 現在の職業：医科大学の検査技師。以前の職業：医師。(g)労働時間：8：00～14：00。(h)給料：月400T。(i)最終学歴：10年生中学校卒
配偶者について
(a)年令 25歳 (b)職業 以前の職業は運転手。現在は技術協同建設の企業合同勤務 (c)労働時間：8：00～17：00 (d)給料：月500T. 余り。600～700T. (出来高)。賞与：100-50T. (e)最終学歴：建設技術専門学校卒
結婚について
(a)なれそめ：どこで、知り合ったのか？：9学年のときに知り合い、6年後(1981年)に結婚。妻：22歳 (b)結婚式(どこで、どのように) 近い親戚を招いて家で結婚式をした。父母の兄弟や、その大きくなった子供たちである。結婚式の費用として5000～10000T.が必要。結婚宮殿で式をすると、120～130T.かかる。その他、結婚披露宴をレストランか家でする。レストランですると2000～3000T.必要で、また自動車代として1000T.ぐらい必要。 (c)結婚に際しての父母の行動 貰った言葉：「仲よく」結婚への援助・支援：ゲルとゲルを建てる土地区画 хашаа。お金2000T.。最初の住まい：他の人の家に住んでいて、1年たって今の所へ移った。 (d)父母との関係(将来の介護等) 父母が高齢・病気になった場合の介護は？：母親は上の息子のところへは行きたくないと言っている。娘のところへ行きたいと。
子供について
(a)子供の数：1人、2歳。幼稚園に通っている。子供は何人ほしいか？ 自分は2人、夫は4人。(b)家での子供の世話：親の家に預けている。自分の兄弟が見てくれている。(c)子供に望むこと。教育レベルは？：高等教育(大学)を習得したスポーツ選手。どんな人になってほしいか？：自分は、正直・誠実、夫は、賢明・勇敢。
家事について
家事の分担：(1)料理：妻。(2)洗濯：一緒に。(3)食料の買い物：一緒に。(4)掃除：一緒に。(5)その他：力仕事、例えば薪については夫。夫は働き者だ。自分は、学生の時父母が家事を全部自分たちでし、子供には何もさせなかったで、自分は働き者ではない。
「住」について
(a)住居の形態についての意見・希望：夫は、アパートに入るとお金がたくさんいるし、台所も熱源が電気でもまどがない、ゲルのほうがいいと言う。自分はアパートに入りたい。(c)隣人関係：良いが、あまり付き合いはない。となりの中国人はうちに入ってくるが、もう一方の隣人はあまり来ない。 (d)夏、別荘に行くか？：別荘ではなく、父親が建てた夏用の木造の小屋がある。(冬用の土壁の小屋もあり。)別荘の利点は：健康的な空気の中で過ごせること。
「食」について
食事の仕方：朝食；一緒に食べる。昼食；職場の食堂で食べる。3T.だ。ホーショールなど。夕食；一緒に食べる。外食の有無、頻度は？：時折外食する レストラン；時折 食堂；時折。
食料の入手先、(a)肉1日3T.。1ヶ月で6-7kg。(b)小麦粉1ヶ月4kg。(c)パン1ヶ月20T. (d)野菜3ヶ月で、ジャガイモは袋1杯。兄が自分で野菜を植えている。ジャガイモ、カブ、ピーツ、タマネギ、トマトなど。(e)乳はあまり飲まない。車で乳を売りに来るが、いつも行列ができていて、朝から暇な老人たちが並ぶので、売り切れてしまう。(f)穀物4kg。(g)バター2kgあまり。(h)砂糖30T.。(i)コンポート4瓶。(k)酒はお祝いの時に、2本。(l)タバコ1箱。(n)その他、ケーキやチョコレート、キュウリなど。 地方から、食料を入手することはない。
「衣」について
衣料：店から購入する。自分も縫う。シャツ。上着やズボンが夫が縫える。1年に店から買うのは約200T.。どんな服を買うか？：子供用のシャツや靴下。

アンケート回答(聞き取り) 続き No.14

暮らし全般	
<p>保健衛生：保健衛生費 2-3 ヶ月で 20T。 医療：病院および薬局の利用：子供を医者に見せる。年に 6 回ぐらい。薬局を利用：年に 7 回程度。 各種生活サービスの利用について 月に何度？：(a)美容室・散髪屋：1 回 (b)風呂は：義父母の家で。ボクシングの試合がある時には日に 2 回サウナに入る。(g)子供の写真を公園の写真館で撮る。(h)公共バスは 1 ヶ月 45T。2 人分だから 45*2T。(i)タクシー：年に 5 回程度。 家計について：家計の担当者は夫。以前は自分がやっていたが、1 日 100 トグゲルと決めても、自分はパッパと使ってしまう。夫はきっちりしている。高額商品購入の決定者：二人で。自分は買おうといい、夫は買わないという。それで自分の意見が通って買う。 家の備品について (a)冷蔵庫(c)有線ラジオ(d)テレビがある。(e)掃除機は、あるが古くて壊れている。 ある備品：(f)ミシン(h)テープレコーダー(j)ギター(i)レコードプレーヤー(l)タイプライター(m)自動車(n)薬箱 その他家具として：ベッドが 1。食卓と椅子 4-5 つ。戸棚がある。 今後の購入予定品、必要なモノ：ガラス扉のついた食器棚。寝室用のドイツ製の家具セット (ベッド 2 つとその他で 6000T)。自動車。アパート (10 年以内に)。</p>	
余暇の過ごし方	
<p>長期休暇の過ごし方：長期休暇は二人で同時に取る。義父母のところに行って、山に行ったり、野生の果実摘みなど。日曜日：映画やサーカスを、子供と一緒に見に行く。平日の余暇：家事をして、家を整えている。</p>	
文化全般	
情報	<p>情報の入手 新聞：職場で年間購読を申し込んでいる。ザローチョーディン・ウネンやスポーツ紙を。どんな雑誌：レコード付きの音楽雑誌。本は 1 ヶ月に：1 冊文学書を購入。</p>
文化	<p>鑑賞 (1 ヶ月に何回) (a)映画：最近は忙しくてほとんど見ないが以前は 1 週間に 2 回ぐらい見ていた。オペラはいまいちだけど、劇・バレエは見る。サーカスは子供と一緒によく見る</p>
旅行	<p>自分は：10 年生のとき、ロシア語学校の旅行でモスクワ、レニングラードに行った。 夫は：ボクシングの試合で、キューバ、ポーランド、チェコ、ハンガリー、ソ連に行っている。</p>
人間関係 (交友関係・親戚付き合い)	
祝事	<p>社会的祝事 (a)新年：父の家で。(b)正月：義父母のところへ (第 3 ホローロールの)。朝から夜まで過ごす。(c)女性の日：職場の人たちと、レストランに行く。医大では一室で楽しく祝う。(d)メーデー・夫の誕生日と合わせて、レストランでシャンパンを飲んで祝う。(e)こどもの日：公園へ行く。(f)ナーダム：会場にホーショールを作って持っていく。(g)革命記念日：家で。誕生日と合わせて祝う。</p> <p>個人的祝事 (a)誕生日：友人 2-3 人とレストランへ行き、映画を見る。(c)子供の 1 歳のときに、“子供を洗う”お祝いをした。次は 3 歳の時の “子供の髪を切る” お祝いをしようと思っている。これによって、男の子が女の子になる。</p>
友人	<p>親友の数：親友は 2 人。職場の同僚。個人的な付き合い。</p>
親戚	<p>親戚付き合い (a)毎日会う親戚は兄弟。電話で話す。(b)週に 1 回以上会う人は？、義父母。兄。</p>
支援	<p>困ったときの支援・誰から：(a)父 (a)金銭的支援：父 (b)労力の提供：父や兄弟。 (c)悩みを分かち合う：夫</p>

(よしもと るりこ)

《活動報告》

活動報告

(2022年～2023年)

今岡 良子

月例会について

月例会は、2022年には6回、2023年には7回、オンラインで開催した。発表者は院生を中心に、修士論文の中間報告や最終報告、博士論文の最終報告を中心に行なった。発表テーマは、近現代史、女性史、思想史、民族論、経済、資料紹介、翻訳課題、ブリアート、モンゴル仏教、内モンゴルの農業、トルコの遊牧などがある。などがある。参加者は、吉本周平、吉本るり子、今岡良子、内田敦之、サインホビト、チョモルリグ、エルチ、中井健太らが常に参加し、Facebookで例会の宣伝を見て、初めて参加する人も多くなった。11月と12月の例会には、夏にモンゴルを訪問した三上喜美男、織田幸彦の参加があり、熟成した人生経験をもとにしたコメントで豊かな時間を過ごすことができた。今後も、OG、OBの方々に参加しやすいよう工夫していきたい。

2023年は民放の「VIVANT」と言うドラマがヒットし、大学の職員から「ドラマの中のモンゴル語のセリフは本物ですか？」と聞かれたり、学生がインターンシップ先で「見てる？」と話題になったり、ということがあった。日本のスパイと公安が「大活躍」するドラマであるが、その舞台がモンゴル国で撮影されたにも関わらず、パルカン共和国という地名に変えなければならなかったのは何故だろうか？新しい箕面キャンパスのビルの外に烈士の碑が建てられ、植え木の陰がベールのように覆い、なかなかその存在を確認することができないし、説明もない。2024年の春に新二年生がこのキャンパスにやってくるのをいい機会に、「VIVANTと烈士の碑」をテーマに語り継ぐ企画を検討している。

2023年の夏には、コロナ禍で開催が延期されていた第12回の国際モンゴル学会議が、8月10日から13日にかけてウランバートルで開催された。正式名称は、モンゴル国大統領U.フレルスフの支援の下で組織される『モンゴルの平和と歴史的経験』というテーマを持つ国際モンゴル学会議と言う。6つの分科会が設置され、第1分科会は歴史、第2は言語、文学、第3は社会・経済・政治・法律、第4は外交、第5は文化に関する研究発表、第6は若手モンゴル研究者の研究発表が行われた。研究会のメンバーから今岡良子が第3分科会に、その直前に開催された若手モンゴル研究者の夏の学校に参加した中井健太が第6分科会に参加した。高名な研究者が他界する一方で、若手の活躍するチャンスは広がっている。その後、内モンゴル自治区で開催予定の国際会議は開くことができなかった。

週例会について。

週例会は、2022年には24回、2023年には25回、オンラインで開催した。最も多いのは、2020年から内田敦之を座長に始まった「モンゴル秘史を読む会」で、2週間に1度のペースで定期的に開いてきた。内田、サインホビト、チョモルリグ、エルチ、外賀葵らが交代してレジュメを作り、ヒシゲー、松田孝一、西村幹也やfacebookの宣伝を見て初めて参加する人も、各回1

～3節を声を出して丁寧に読み、細部を詳細に議論するスタイルで粘り強い研究会が続けられてきた。

2024年は、1924年のモンゴル人民共和国設立100年にあたるため、さまざまな行事が予想される。月例会の発表テーマに見られるD.パグマドラマが最初の代表となった女性組織の100周年を記念し、彼女の映画の撮影が行われている。研究会の中で、モンゴルの女性史を共同研究しているT.エネビンと今岡良子は、資本主義社会のヒロインとして消費されないよう見守っている。

	日時	場所・形態	発表者・企画	発表テーマ・内容
2022年				
1月例会	1月8日 13:00-15:00	Zoom Meetings	中井健太	日本のモンゴル近現代史研究の諸問題と、研究の可能性
水曜例会	1月12日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画30	秘史を読む 53節から
水曜例会	1月26日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画31	秘史を読む 54-55節
水曜例会	2月2日 19:00-21:00	Zoom Meetings	今岡良子	100年の歴史を創った100人の女性たち」という番組の最初の歴史学者 E.Chimedtseren
水曜例会	2月9日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画32	秘史を読む 56節から
2月例会	2月12日 13:00-15:00	Zoom Meetings	中井健太	清末の人種言説—黄種と蒙古種—
水曜例会	2月16日 19:00-21:00	Zoom Meetings	今岡良子	最初の女性の歴史学者 E.Chimedtseren が書いたD.パグマドラマ
水曜例会	2月23日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画33	秘史を読む 56節から
2月例会	2月26日	Zoom Meetings	E.オドゲレル	対日モンゴル輸出における課題—日本側の立場から
水曜例会	3月9日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画34	秘史を読む 57節から
3月例会	3月19日 13:00-15:00	Zoom Meetings	サインホビト	至言・華夷訳語の従来研究について
水曜例会	3月23日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画35	秘史を読む 58節から
4月例会	4月2日 19:00-21:00	Zoom Meetings	尾崎舞	н э р сは「ブルーベリー」ではない
水曜例会	4月6日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画36	秘史を読む 59節から
水曜例会	4月20日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画37	秘史を読む 60節から
水曜例会	5月11日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画38	秘史を読む 60-61節
水曜例会	5月25日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画39	秘史を読む 63節から
水曜例会	6月8日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画40	秘史を読む 64節から
7月例会	7月16日 19:00-21:00	Zoom Meetings	中西環	トルコの遊牧民ヨリュク 中央アナトリア地域を中心に

水曜例会	6月22日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 41	秘史を読む 64節から
水曜例会	7月6日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 42	秘史を読む 64節から
水曜例会	7月20日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 43	秘史を読む 64-65節
水曜例会	8月3日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 44	秘史を読む 66節から
水曜例会	8月17日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 45	秘史を読む 66節から
水曜例会	8月31日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 46	秘史を読む 67節から
水曜例会	9月14日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 47	秘史を読む 68節から
水曜例会	9月28日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 48	秘史を読む 69節から
水曜例会	10月12日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 49	
水曜例会	12月7日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 50	秘史を読む 72節から
水曜例会	12月21日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 51	秘史を読む 73節から
2023年				
水曜例会	1月11日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 52	秘史を読む 74節から
水曜例会	1月25日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 53	秘史を読む 75節から
水曜例会	2月8日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 54	秘史を読む 76節から
水曜例会	2月22日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 55	秘史を読む 77節から
水曜例会	3月8日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 56	秘史を読む 77節から
水曜例会	3月22日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 57	
3月例会	3月13日 19:00-21:00	Zoom Meetings	サインホビト	1930年代のブリヤートに出版されたモンゴル文字書物について - 民族図書館所蔵リスト
4月例会 その1	4月9日 13:00-15:00	箕面市立船場図書館3階 AV コモンズ	チョモルログ	1950年代～2020年におけるホルチン・モンゴル人の植物の利用
水曜例会	4月12日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 58	秘史を読む 78節から
4月例会 その2	4月23日 19:00-21:00	Zoom Meetings	今岡良子	E. チメッドツェレンは、D. パグマドラムを解放するために『モンゴル人民共和国における女性解放史』を書いた
水曜例会	4月26日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 59	秘史を読む 79節から
5月例会	5月6日 13:00-15:00	Zoom Meetings	A. ボルマー	モンゴルにおけるチベット仏教受容の一形態 —モンゴル語訳『菩提道次第大論』と『正字法・賢者の源』を中心として—
水曜例会	5月10日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 60	秘史を読む 79節から
水曜例会	5月24日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 61	秘史を読む 79節から
水曜例会	6月7日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 62	秘史を読む 80節から
水曜例会	6月21日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 63	秘史を読む 81節から
水曜例会	7月5日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 64	秘史を読む 82節から
7月例会	7月16日 19:00-	Zoom Meetings	T. エネビシ	パグマドラムを芸術映画の中でどう描いてきたか？
水曜例会	7月19日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 65	秘史を読む 83節から
水曜例会	8月2日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 66	秘史を読む 84節から

水曜例会	8月16日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 67	秘史を読む 85節から
8月例会	8月26日 19:00-21:00	Zoom Meetings	今岡良子他	第12回国際モンゴル学会議に参加した夏の モンゴル訪問報告
水曜例会	8月30日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 68	秘史を読む 86-87節
水曜例会	9月13日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 69	秘史を読む 90節から
水曜例会	9月27日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 70	秘史を読む 90-91節
水曜例会	10月11日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 71	秘史を読む 90-91節
水曜例会	10月25日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 72	秘史を読む 91-92節
水曜例会	11月8日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 73	秘史を読む 93-94節
水曜例会	11月22日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 74	秘史を読む 94-97節
11月例会	11月29日 19:00-21:00	Zoom Meetings	チョモルログ	中国内モンゴル自治区における作物栽培を ディープ・エコロジーの視点から問い直すー 2023年のテゲシバヤル・ガチャーを事例にー
水曜例会	12月6日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 75	秘史を読む 98～99節
水曜例会	12月20日 19:00-	Zoom Meetings	内田企画 76	秘史を読む 「第99節ボルテ略奪に関する藤井 論文をきっかけに秘史の舞台の自然環境、狩 猟・遊牧文化、戦時体制など背景を再考する」
12月例会	12月20日 19:00- 未定	Zoom Meetings	中井健太	「モンゴロイドあるいはウラル・アルタイとし ての monggul ugsag-a:『フフトグ』紙上の一事 例」

最後に、学部の学生たちは、休み時間、モンゴル語の教員がいる教室で「Google 先生」という言葉を使うようになっている。来年は「AI 先生」も加わるのだろう。一方、自分から生み出す言葉を大事にして、考え続ける学生もいる。モンゴル研究会の週例会、月例会では、「なぜ、モンゴルなのか？」と考えることを止めることなく、2024年も活動を続けていこう。

(いまおか りょうこ)

編集後記

◇毎年発行の安定したリズムを確立したいと思いはしましたが、覚悟がなく、鬼にも仏にもなれずじまい。コロナのせいにもできません。アルド書店さんの努力と確実な仕事に寄りかかって発行にこぎつけたという次第。編集長の不手際から、負担をかけてしまいました。

◇これまた編集長の不手際から、今号への掲載が実現しなかった投稿も複数ありました。しかし、その中身は充実。次号も楽しみにしていただけること請け合いです。現編集長はともかく、「モンゴル研究」の前途は洋々かと。

◇会の方も活性化しています。多彩な形とメンバーで学び合い、議論し、刺激し合って、その成果が「モンゴル研究」へと結実していく。リモートも有用だけれども、face to face も忘れず大切にしたいものです。編集作業も同様。「モンゴル研究」は会員が創るもの。会員が常時進行形で創り出しているものです。さあ、次号の編集長は誰？

(吉本周平)

『モンゴル研究』第32号

2023年12月31日発行 定価500円

編集・発行 モンゴル研究会

〒562-8678 箕面市船場東三丁目5番10号

大阪大学 人文学研究科 今岡良子研究室気付

モンゴル研究会 HP: <http://mongolkenkyukai.jp/>

e-mail: mail@mongolkenkyukai.jp

MONGOL-KENKYŪKAI (the Society of Mongolian Studies, Founded in 1970)

c/o Imaoka's office, Osaka University, Graduate School of Language and Culture
3-5-10 Senba Higashi, Mino city, Osaka pref., 562-8678, Japan

---

MONGOL-KENKYŪ

Journal of Mongolian Studies

No.32

CONTENTS

Dec. 2023

Remarks

How Pagmadulam Is Depicted and Presented in Literature and Film :

“State of Political Turmoil” (1960) and “ Show Mercy to the State” (1994)

.....T. ENEBISH..... 2

"The Secret History of Mongolia" Reading Group, Afterwards .....*Toshiyuki* UCHIDA.....21

Materials

Books in Mongolian Script Published in Buryatia in the 1930s:

National Library Collection List ..... *Sain* KHUBITU.....31

The Description on D.Pagmadulam Wirrtten by E.Chimedtseren in 1973 Has Restored her Honor

: Let's Read the History of Women's Liberation Under M.P.R.P..... *Ryoko* IMAOKA.....50

Translations

D. Natsagdorj "Indian Dancing Girl" .....*Sachihiko* ODA.....75

D. Natsagdorj "Three Wonders of the World" .....*Sachihiko* ODA.....76

Essay

Rough Sketch of Mongolian Society in 1984, Centering Around Family:

– From Lecture Notes – .....*Ruriko* YOSHIMOTO.....78

Activity Report

Activity Report 2022 – 2023 .....*Ryoko* IMAOKA.. 112

Edited by

MONGOL-KENKYŪKAI

Osaka Japan